

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA

Dieninės studijų formos
V kurso baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės
Editos Godliauskaitės

MAGISTRO DARBAS

ĮRODYMŲ VERTINIMAS TEISMO NUOSPRENDYJE
THE EVALUATION OF EVIDENCE IN THE SENTENCE OF THE COURT

Vadovas: asist. Viktoras Dovidaitis
Recenzentas: prof. dr. Jonas Prapiestis

Vilnius, 2011

TURINYS

TURINYS	2
IŽANGA	3
1. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE SAMPRATA	5
1. 1. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE SAMPRATOS ISTORINIAI ASPEKTAI	5
1. 2. ĮRODYMŲ VERTINIMO SAMPRATA IR REIKŠMĖ	11
2. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE TAISYKLĖS	18
2.1. ĮRODYMŲ VERTINIMAS PAGAL TEISĖJŲ VIDINĮ ĮSITIKINIMĄ, PAGRĮSTĄ IŠSAMIU IR NEŠALIŠKU VISŲ BYLOS APLINKYBIŲ IŠNAGRINĖJIMU	18
2.2. ĮRODYMŲ VERTINIMAS VADOVAUJANTIS ĮSTATYMU	42
3. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE TURINYS	55
3.1. ĮRODYMŲ SAŠAJUMO VERTINIMAS	55
3.2. ĮRODYMŲ LEISTINUMO VERTINIMAS	59
3. 3. ĮRODYMŲ PAKANKAMUMO VERTINIMAS	64
IŠVADOS	67
SANTRAUKA	69
LITERATŪROS SĄRAŠAS	71

IŽANGA

Temos aktualumas. Baudžiamojo proceso paskirtis reikalauja, kad demokratinėje teisinėje valstybėje būtų garantuotas svarbiausias visos visuomenės ir kiekvieno jos individo atskirai interesas būti apsaugotam nuo nusikalstamų kėsinių, jaustis saugiam žinant, kad nusikalstamos veikos bus išsamiai atskleistos ir tinkamai bus pritaikytas baudžiamasis įstatymas, kad nusikalstę asmenys bus teisingai nubausti ir niekas nekaltas nebus nuteistas. Šiam interesui užtikrinti ir jam realizuoti, teisėsaugos institucijos privalo panaudoti visas įmanomas bei teisėtas priemones. Siekdamas tinkamai įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – BPK)¹ įtvirtina įrodinėjimo proceso teisinę tvarką. Nekvestionuojamas yra įrodymų vertinimo, kaip sudėtinės įrodinėjimo dalies, reikšmingumas, nes tik *teisingo* (išskiria aut.) įrodymų vertinimo pasekoje nustatoma materiali tiesa baudžiamojoje byloje, kas ir laikoma baudžiamojo proceso paskirtimi. Įrodymų vertinimas bus laikomas *teisingu* (išskirta aut.) tuomet, kuomet Teismas baudžiamajame procese bus nešališkas arbitras, objektyviai vertinantis baudžiamojoje byloje esančius nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių duomenis (įrodymus) ir priimančias teisėtą, pagrįstą, teisingą ir įtikinantį sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo arba nekaltumo, ir kartu, siekdamas nustatyti objektyvią tiesą, veiks aktyviai - apibrėš baudžiamosios bylos nagrinėjimo ribas, dės maksimalias pastangas išsiaiškinti tikrąsias nusikalstamos veikos aplinkybes, šalins abejones ir prieštaravimus, kylančius nagrinėjant bylą, niekada negrįs savo procesinių sprendimų spėlionėmis ar prielaidomis, bus lygiai teisingas visiems baudžiamajame procese dalyvaujantiems asmenims ir visuomet priims tokį galutinį sprendimą, kokį jam padiktuos jo vidinis įsitikinimas, susiformavęs laikantis įstatymo.

Temos naujumas ir originalumas. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs naujasis BPK pakeitė iki tol ilgą laiką vyravusią įrodymų sampratą, kartu redaguodamas įrodymų vertinimo koncepciją, pagal kurią įrodymų vertinimo prerogatyva koncentruojama tik vienintelio vertinimo subjekto – teismo rankose. BPK 20 straipsnio 2 ir 5 dalyse įtvirtintas reglamentavimas nepateikia įrodymų vertinimo turinio, neatskleidžia faktinių duomenų virtimo įrodymais procesine prasme eigos. Darytina išvada, jog įstatymų leidėjas pasirinko abstraktų BPK 20 straipsnyje nurodytą nuostatų aprašymo būdą, taip

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37 – 1341.

palikdamas jų interpretavimo laisvę doktrinai ir praktikai. Tačiau įrodymų vertinimo problematika kol kas nesulaukia pakankamo doktrinos dėmesio, nors teismų praktika rodo, kad tai yra vienas aktualiausių klausimų byloje. Kasacinės instancijos teisme dažniausiai keliamas klausimas būtent ir yra susijęs su tuo, ar žemesnės instancijos teismai tinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą ir ar tinkamai įvertino byloje surinktus įrodymus. Lietuvos teisės doktrinoje mažai keliami diskusijų įrodymų vertinimo klausimais, išskyrus pavienius atvejus, susijusius su atskiromis įrodymų rūšimis. Taigi šiame darbe bus išsamiai aptariamasi įrodymų vertinimo teorinės, praktinės bei teisinio reglamentavimo problemos, analizuojama užsienio šalių patirtis šiuo klausimu, pateikiamos pastabos ir pasiūlymai.

Tyrimo objektas. Šio tyrimo objektas yra įrodymų (faktinių duomenų) vertinimą reglamentuojančios galiojančios BPK normos, taip pat jų turinys.

Tyrimo tikslai. Tyrimu siekiama: 1. apžvelgti istorinę įrodymų vertinimo sampratą raidą; 2. remiantis BPK normomis, teismų praktika bei teisės doktrina suformuluoti bei pateikti faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo sąvoką; 3. išskirti ir išanalizuoti faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo taisykles; 4. išnagrinėti faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo turinį bei aptarti su tuo susijusias aktualiausias problemas.

Tyrimo metodai. Siekiant realizuoti nurodytus tyrimo tikslus, darbe naudojami šie moksliniai tyrimo metodai: istorinis, lingvistinis, loginis – analitinis, sisteminis, lyginamasis, teleologinis.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe remiamasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Lietuvos ir užsienio šalių (pavyzdžiui, Vokietijos, Rusijos, Prancūzijos, Latvijos, Estijos, JAV ir kt.) baudžiamojo proceso įstatymais, kitais norminiais teisės aktais. Analizuojami autorių, rašiusių įrodymų vertinimo bei su įrodymais susijusia tematika, moksliniai darbai (kaip antai, G. Godos, P. Kuconio, J. Rinkevičiaus, R. Merkevičiaus, M. Kazlauskas, K. Stungio, P. Danisevičiaus, L. T. Uljanovas, J. K. Orlovo, ir kt.). Vadovaujamas teismų praktikos išaiškinimais – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT), Lietuvos Apeliacinio Teismo, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) .

Darbo struktūra. Ją sudaro įžanga, trys skyriai, išvados bei literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalba.

1. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE SAMPRATA

1.1. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE SAMPRATOS ISTORINIAI ASPEKTAI

Įrodymų vertinimo sampratos formavimuisi didelę įtaką darė įvairių laikotarpių sandūroje susiformavę baudžiamojo proceso tipai (formos). Kaip žinoma, vergvaldinėje santvarkoje atsiradusio bei pirmuosiuose feodalizmo etapuose išpopuliarėjusio kaltinamojo proceso esmė buvo tokia, jog teismas turėjo tik konstatuoti įvairių taisyklių laikymosi faktą, vykdant įvairaus pobūdžio ordalijas, dvikovas, sakant priesaikas, o esant šių reikalavimų pažeidimams – išaiškinti juos vienos ar kitos šalies naudai ar nenaudai. Kaltu būdavo pripažįstamas ne tas, kuris teismo įsitikinimu iš tiesų padarė nusikaltimą, o tas, kuris „išėjo sausas iš vandens“, „nesudegė ugnyje“, laimėjo dvikovą, teisingai ištare sudėtingą užkeikimo ar priesaikos tekstą².

Taigi tokių bandymų rezultatai buvo pripažįstami esminiais įrodymais. Kadangi šiuo atveju tiesą sąlygojo išbandomojo asmens likimas, tai bet koks įrodymų vertinimas, norint patvirtinti ar paneigti kaltinimą, buvo griežtai draudžiamas. Įrodymų vertinimas teapsiribojo duomenų apie atliktų išbandymų procedūrų laikymąsi ar pažeidimą analize.

Inkvizicinis procesas, kaip ir apkaltinamasis, atsirado vergvaldinėje santvarkoje, plačiausiai paplito absoliutizmo laikotarpiu. Šį proceso tipą charakterizuoja tai, kad visą bylos tyrimą ir nagrinėjimą atlikdavo teismas, kuris atskleisdavo nusikaltimo aplinkybes, taip apjungdamas savo veikloje kaltinimo ir tam tikra apimtimi gynybos funkcijas.

Inkviziciniam procesui būdinga taip vadinama formalių įrodymų sistema, pagrįsta griežtu įrodymų vertinimo veiksmų reglamentavimu. Taigi įstatyme ar kitame teisės akte buvo siekiama maksimaliai apibrėžti kiekvieno įrodymo vertę: „<...> visaverčiais įrodymais, be teismo prisipažinimo, laikyti dviejų „vertų pasitikėjimo“ liudytojų parodymai, priesaika ir kt. <...>“³. Įrodymus vertino ne teismas (teisėjai), o – įstatymas (jį priėmęs monarchas). Kaltinamojo prisipažinimas buvo visos formalios įrodymų hierarchijos viršūne – „įrodymų karaliene“.

Pasak Harold J. Berman, formaliųjų įrodymų teorija buvo pagrįsta faktų vertinimo formalių taisyklių rinkinių sukūrimu, kuomet „<...> įstatymų leidėjas nustato teismui

² УЛЯНОВА, Л.Т. *Предмет доказывания и доказательства в уголовном процессе*. Москва, 2008, с. 137.

³ MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 171.

tikslius kriterijus, pagal kuriuos turi būti nustatinėjama įrodomoji surinktos informacijos vertė“⁴.

Kiekvieno įrodymo vertė (įrodomoji reikšmė) priklausė ne tik nuo jo turinio, bet ir nuo, pavyzdžiui, socialinės padėties ar kitokių asmeninių liudytojo savybių („Moters liudijimas buvo įskaitomas tik pusiau ir turėjo būti papildytas bent jau vieno vyro liudijimu. Kilmingojo liudijimas buvo laikomas svaresniu už praščioko liudijimą, dvasininko liudijimas – už pasauliečio, krikščionio – svaresniu už žydo“⁵). Buvo laikomasi pozicijos, kad gyvenimiškos prezumpcijos (pvz., jei vyras ir svetima žmona žaidė su vienas kito plaukais, tai toks vyras – meilikautojas), religinės išvalgos bei klasinės pažiūros sudarė formalios įrodymų teorijos pamatą⁶.

Formalios įrodymų teorijos esmę sudarė tai, kad ne kiekvienas faktas galėjo sąlygoti teisėjo įsitikinimą, tuo pačiu ir būti įrodymu. Įrodymas buvo laikomas tokiu, jeigu jo tikrumas iš anksto turėjo juridinį pagrindą. Teismas negalėjo vertinti faktų pagal savo subjektyvų įsitikinimą, kadangi jie jau buvo įvertinti pačiame įstatyme. Tokiu būdu formalių įrodymų teorija lėmė tai, kad teisėjo vidinis įsitikinimas visais atvejais buvo „dirbtinis“. Taigi jei byloje turėtas įrodymas, formalių įrodymų teorijoje vadinamas visaverčiu, tuomet tiesa buvo laikoma nustatyta, nors teisėjas tuo iš tiesų netikėtų ir tūkstantis kitų duomenų prieštarautų pastarajam įrodymui. Ir priešingai, jei nebuvo tokių visaverčių įrodymų, nors tūkstantis susijusių įkaltinančių duomenų išaiškėtų, teisėjas neturėjo teisės duoti galutinį atsakymą byloje, visa, ką jis galėjo, tai palikti teisiamaįjį įtarime⁷.

Formalių įrodymų teorija savo laiku buvo vertinama kaip žymus pasiekimas, lyginant su prieš ją egzistavusia ankstyvojo feodalizmo įrodymų sistema, nes ji pasiekė savo tikslą – atriboti teisingumo vykdymą nuo galimos teismo savivalės. Vis dėlto ši teorija neįgyvendino savo paskirties, t. y. teisingumo siekio, kadangi teismo nuosprendis atitikdavo tik formalius įstatymo, bet ne teisingo nubaudimo kriterijus. Sprendimas byloje nebuvo savarankiškas teisėjo mąstymo rezultatas, o tik gyvenimo realių faktų privedimas prie bendrų įstatyminių pozicijų. Vaizdžiai tariant, formalių įrodymų teorija eliminavo teisėjo galimybę savarankiškai nuspręsti dėl asmens kaltumo ar nekaltumo ir paversdavo jį įrodymų, kurių įrodomoji reikšmė jau nustatyta įstatyme, „skaičiuotuvu“.

⁴ LAUŽIKAS, E., et al. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 195.

⁵ BERMAN, J. H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Iš anglų kalbos vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999, p. 336.

⁶ АЛЕКСАНДРОВ А. И. [и др.]. *Уголовный процесс России: общая часть: учебник*. Санкт-Петербург: Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2004, с. 217.

⁷ ПОПЛАВСКАЯ, Н. Н. *Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве России*. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 8-9.

LDK taip pat kaip ir Vokietijoje (1532 m. teisynas „Karolina“), Prancūzijoje (1498 m., 1539 m. ir 1670 m. karaliaus ordonansai) bei Rusijoje (1497 m. ir 1550 m. teisynai) laikytasi formalių įrodymų teorijos. Prisipažinimas buvo svariausias įrodymas, o tardymas kankinant – pagrindinis veiksmas tiriant nusikaltimą. Inkvizicinis procesas LDK nepaplito, nes buvo pernelyg sudėtingas ir brangus bei neatitiko bajorijos interesų turėti bejėgišką teisminę valdžią. LDK inkvizicinis procesas taikytas tik valstybių ir religinių nusikaltimų bylose. Iš esmės viešpatavo rungimosi procesas, teismas vertino įrodymus pagal jų iš anksto įstatymu nustatytą svarumą⁸.

Pirmoje XIX a. pusėje formalių įrodymų teorija buvo galutinai diskredituota ir atmesta baudžiamojo proceso moksle ir teismų praktikoje. Tai įvyko dėl to, kad ši teorija neatitiko naujų lūkesčių, idealų, išvalgų ir politinių įsitikinimų prasidėjusioje kapitalizmo epochoje. Galutinį smūgį formaliai įrodymų teorijai sudavė 1789 m. Prancūzijos revoliucija, po kurios inkvizicinį procesą pakeitė prisiekusiųjų teismas, o taip vadinama „įstatyminių“ įrodymų sistema – sistema įrodymų, vertinamų pagal vidinį įsitikinimą. Kapitalizmas, pakeitęs feodalinę santvarką, deklaravo visų lygybę prieš įstatymą, žmogaus ir piliečio teisių apsaugą. Visam tam absoliučiai prieštaravo tiek inkvizicinis procesas, tiek jo šerdis – formali įrodymų teorija.

Nauja procesinė tvarka, sukurta po Prancūzijos revoliucijos, ir išplitusi XIX a. antrojoje pusėje po visą Europą, vieninteliu teisminės veiklos pagrindu laikė teisėjo vidinį įsitikinimą. Pažymėtina, kad įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą iš esmės paplito mišriajame baudžiamajame procese, kuriam būdingi rungimosi ir tyrimo elementai. Procese, išgrynintame nuo inkvizicinio proceso kraštutinumų, formalią įrodymų teoriją pakeitė taip vadinama laisvo įrodymų vertinimo sistema, besiremianti vidiniu įsitikinimu⁹.

„Viena iš svarbiausių XIX a. antrosios pusės reformų Rusijoje buvo teismo reforma. Pagal Vakarų Europos, pirmiausia Prancūzijos, pavyzdį buvo sukonstruoti Rusijos civilinis ir baudžiamasis procesai: įvestas kaltinamojo pobūdžio baudžiamųjų bylų nagrinėjimas, įteisinti proceso viešumas, žodiškumas, laisvas įrodymų vertinimas. Šią vieningą proceso tvarką reglamentavo cariniai Rusijos Civilinio ir Baudžiamojo proceso įstatymai (<...>), kurių pagrindą sudarė 1864 metų Teismo statutas (<...>). Rusų teismo proceso, taip pat baudžiamosios teisės įstatymai galiojo visoje Lietuvoje, tuo pačiu Užnemunėje ir buvusios Kuršo gubernijos žemėje, ir nelietė vien tik Klaipėdos krašto“¹⁰.

⁸ MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje* // Teisė, 2005, t. 55, p. 67-68.

⁹ *Cit. op.* 7, p. 5 – 6.

¹⁰ MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918 – 1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 57.

Taigi Tarpukario Didžiojoje Lietuvoje galiojo Rusijos imperijos 1864 metų Baudžiamosios teisenos įstatymas, kuriame buvo padaryti pakeitimai ir papildymai, pašalinant normas, prieštaraujančias Lietuvos Konstitucijai ir teismų santvarkos principams¹¹. Toks įstatymas to meto teisėkūros kontekste buvo pakankamai pažangus, sukonstruotas, remiantis Vakarų Europos valstybių patirtimi. Kas liečia įrodymų vertinimą, „teismas įrodymus turėjo vertinti laisvai, pagal savo vidinį įsitikinimą“¹².

Baudžiamojo proceso įstatymo 119 straipsnio komentare nurodoma, jog „teismas negali paremti savo sprendimo liudytojų parodymais tik duotais policijai kvočiant, bet Teismas turi teisę lyginti parodymus, duotus Teisme su parodymais, duotais kvotos metu, ir padaręs tokį lyginimą, priėti išvadą, jog kvotos metu liudytojas pasakė teisybę, teisme gi sako neteisybę. Šiuo atveju nesiremiama parodymais liudytojų, duotais kvotos metu, o yra liudytojų parodymų įvertinimas, kurį teisėjai daro vadovaudamiesi sąžine“¹³. Taigi galima daryti išvadą, kad teismas įrodymus turėjo vertinti laisvai, išimtinai vadovaudamasis vidiniu įsitikinimu, pagrįstu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu. Formalioji įrodymų teorija užleido vietą laisvam įrodymų vertinimui, su viena išimtimi – priesaika, kaip būtina procedūra, apklausiant krikščionių tikybos liudytojus: „<...> baudžiamojo proceso doktrina priesaiką traktavo kaip įrodymą. Liudytojų parodymai, duoti su priesaika, buvo laikomi pilnaverčiais. Tuo tarpu asmenų parodymai, duoti be priesaikos, buvo įvertinami kaip paprasta informacija. Taigi priesaika buvo formalus įrodymas, įvertinant gautus faktinius duomenis“¹⁴. Lietuvos Respublikos Prezidentas 1940 m. rugpjūčio 5 d. aktu panaikino priesaiką, kaip nepriimtina teismui procedūrą, kuri užtikrindavo liudytojų parodymų teisingumą.

Nuo 1940 m. gruodžio 1 d. buvo įvestas 1923 m. Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – RTFSR BPK), patvirtintas Visos Rusijos Centrinio Vykdomojo Komiteto 1923 m. vasario 15 d.¹⁵. Šio teisės akto pirmajame skyriuje buvo reglamentuoti tam tikri įrodinėjimo klausimai. Svarbu paminėti, kad laisvo įrodymų vertinimo principą atspindėjo BPK 57 straipsnyje

¹¹VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 59.

¹²ANDRIULIS, V., *et al.* *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 433.

¹³*Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytas iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę. Neoficialus leidimas. Redagavo M. KAVOLIS* Kaunas: „Literatūros“ knygynas, 1933, p. 107.

¹⁴DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: Mintis, 1978, p. 25-26.

¹⁵MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 282-283.

įtvirtinta nuostata, jog „teismas nėra priklausomas nuo jokių formalių įrodymų ir jo valia priimti vienus ar kitus įrodymus“¹⁶.

1961 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – LTSR BPK), kurį 1961 m. birželio 25 d. patvirtino Aukščiausioji Taryba. LTSR BPK 74 straipsnio 1 dalyje buvo įtvirtinta įrodymų sąvoka: „Įrodymai baudžiamojoje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi kvotos organai, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai“¹⁷. Antroje dalyje nurodyti tokių faktinių duomenų gavimo šaltiniai. „Pateikdamas šiame straipsnyje įrodymų apibrėžimą, įstatymų leidėjas vienoje normoje sujungė faktinius duomenis ir jų šaltinius kaip neatskiriamas struktūrinės įrodymų sąvokos dalis. Atskirai paimti nei faktiniai duomenys, nei jų šaltiniai negali būti laikomi įrodymais. Įrodymų sąvokos turinį išreiškia tik jų procesinės formos ir faktinio turinio vienovė“¹⁸.

LTSR BPK 76 straipsnis reglamentavo įrodymų vertinimą. Straipsnio 1 dalyje buvo numatyta: „Teismas, prokuroras, tardytojas ir kvotėjes įvertina įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, pilnutiniu ir objektyviu visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu ir socialistine teisine sąmone“¹⁹. Šio straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog „Jokie įrodymai teismui, prokurorui, tardytojui ir kvotėjui neturi iš anksto nustatytos galios“. Toks teisinis reglamentavimas įvedė kelis įrodymų vertinimo subjektus, kaip turinčius lygiavertę kompetenciją vertinti bei vadovautis tais pačiais vertinimo principais bei kriterijais. Vertinimo subjektų vidinio įsitikinimo laisvę garantavo tai, kad nė vieno pareigūno atliktas įrodymų vertinimas nebuvo privalomas kitam, taip pat nė vienos procesinės instancijos įrodymų įvertinimai nebuvo privalomi kitai procesiniai instancijai. Kitų proceso dalyvių (kaltinamojo, nukentėjusio ir kitų) nuomonės dėl įrodymų vertinimo, t.y. surinktų įrodymų įvertinimas iš jų pačių pozicijų (tokių įvertinimo rezultatų išreiškimas duodant paaiškinimus, pareiškiant prašymus, ir k.t.) nebuvo privalomos kvotėjui, tardytojui, prokurorui ar teisėjui, tačiau galėjo turėti reikšmės formuojantis jų vidiniam įsitikinimui²⁰.

¹⁶ STUNGYS, K. *Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte* // *Jurisprudencija*, 2000, t. 16(8), p. 24.

¹⁷ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-148.

¹⁸ KAZLAUSKAS, M., *et al.* *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 71.

¹⁹ *Cit. op.* 16.

²⁰ *Cit. op.* 14, p. 113.

LRSR BPK 74 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas išsamus įrodymų šaltinių sąrašas turėjo tiesioginį ryšį su atliekamu įrodymų vertinimu. Tokiu sąrašu norėta pabrėžti, jog tik iš įstatyme išvardytų šaltinių gauti faktiniai duomenys gali būti pripažįstami įrodymais, taip pabrėžiant vieną iš įrodymų leistinumui keliamų reikalavimų. Pasak doc. dr. P. Kuconio, „<...> praktikoje susiformavus naujai įrodymų šaltinių rūšiai, įstatymas turi būti papildytas. Plėtojantis procesinėms galimybėms, šios normos tobulinimas virsta iš anksto užprogramuotu, nenutrūkstamu procesu, <...>“²¹. Taip pat įrodymų šaltinių sąrašo įstatyminis nustatymas prieštarauja pačiai laisvo įrodymų vertinimo esmei, kadangi įstatymas išakmiai nurodė, jog jokie įrodymai teismui ir kitiems vertinimo subjektams neturi iš anksto nustatytos galios²². Atsižvelgiant į Vakarų Europos valstybių teisėkūros tradicijas bei vadovaujantis giliomis laisvo įrodymų vertinimo ištakomis, baudžiamojo proceso įstatymuose nėra ir nebuvo jokių privalomų įrodymų šaltinių sąrašų.

Naujojo BPK projekte pateikiamos naujos įrodymų ir jų vertinimo sampratos. Projekto 21 straipsnio 2 dalis įtvirtina „Ar gauta informacija laikytina įrodymu, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla“. „Teisėjai įvertina įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir objektyviau visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“²³, nurodoma 21 straipsnio 5 dalyje. Projekto nuostatos su tam tikrais lingvistiniais pakeitimais liko ir 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusio BPK redakcijoje. BPK 20 straipsnio 5 dalyje nustatyta, jog „teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“. „Taigi įrodymų vertinimas ir jais pagrįstų išvadų byloje sprendžiamais klausimais darymas yra teismo, priimančio baigiamąjį aktą, prerogatyva“²⁴.

Galiausiai galima daryti išvadą, kad dabartinės įrodymų vertinimo sampratos Lietuvoje, grindžiamos laisvu įrodymų vertinimu, kaip neribojančiu teismo jokiais formaliais įrodymais ir leidžiančiu jam (teismui), atsižvelgus į bylos aplinkybes, pačiam nuspręsti, ar remtis vienokiais ar kitokiais faktiniais duomenimis, ar nesiremti,

²¹ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte* // Justitia: Vilnius, 1998, Nr. 5, p. 8

²² CININAS, A. *Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumų problemos Lietuvoje baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje* // Jurisprudencija, 2001, t. 23 (15), p. 38.

²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (projektas) // Teisės problemos, 1999, Nr. 3, p. 47-48.

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga“ // Teismų praktika, 2007, Nr. 27; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 09d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-466/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-498/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2009.

užuomazgos siejamos su XIX a. carinės Rusijos imperijos buržuazinės Prancūzijos pavyzdžiu įvykusia teismų reforma.

1. 2. ĮRODYMŲ VERTINIMO SAMPRATA IR REIKŠMĖ

Iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija), kaip aukščiausios teisinės galios akto, tiesiogiai išplaukia, jog žmogus, jo teisės ir laisvės yra aukščiausios vertybės, o žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių pripažinimas, užtikrinimas ir apsauga – tai valstybės pareiga. Šių laikų Lietuvos baudžiamojo proceso vystymosi etape ypatingas dėmesys skiriamas tam, kad griežtai būtų laikomasi baudžiamųjų bylų tyrimo ir nagrinėjimo tvarkos, taip pat procesinių normų, garantuojančių asmens, jo teisių ir laisvių, visuomenės interesų bei valstybės apsaugą nuo nusikalstamų veikų, greitai ir išsamiai išaiškinant jas, nustatant ir patraukiant baudžiamojon atsakomybėn kaltus asmenis, užtikrinant sąžiningą teisminį nagrinėjimą ir tinkamą baudžiamojo įstatymo taikymą. Siekiant nustatyti, kaip aukščiau išdėstytos pozicijos realizuojamos praktikoje, būtina išnagrinėti vieną esminių baudžiamojo proceso veiklos klausimų – įrodymų vertinimą.

Naujojo BPK įsigaliojimas įtvirtino ne tik naują įrodymų sampratą, bet taip pat pakeitė iki tol vyravusią įrodinėjimo proceso sampratą. Buvo įprasta teigti, jog įrodinėjimo procesą sudaro tokie pagrindiniai etapai: įrodymų rinkimas, įrodymų patikrinimas ir įrodymų įvertinimas. „Įsigaliojus naujajam BPK, terminas „įrodymai“ pradedamas vartoti tik teismo procese, todėl ir apie jų rinkimą ar tikrinimą negali būti kalbama tol, kol teismo procesas nevyksta. Antra vertus, ikiteisminio tyrimo metu kaupiama reikšminga informacija bylai tirti ir nagrinėti, tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo metu yra vykdoma tam tikra su įrodinėjimu susijusi veikla“²⁵.

Remiantis BPK 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta taisykle, jog tai, ar duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas at teismas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, galima būtų daryti išvadą, jog ikiteisminio tyrimo metu įrodinėjimo nėra ir kad ikiteisminis tyrimas – tai tam tikra pažintinė veikla, tik duomenų rinkimas. „Tačiau negalime paneigti, jog įrodomosios informacijos rinkimo procesas taip pat yra ne kas kita, kaip įrodinėjimas, nes antraip reikštų, kad tyrėjes, aptikdamas, rinkdamas, tikrindamas faktinius bylos duomenis, jų neanalizuoja, nevertina, veikia stichiškai“²⁶. Tas pat pasakytina ir apie prokurorą, kuris, organizuodamas ikiteisminį tyrimą, jam

²⁵ GODA, G., *et al.* *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 177.

²⁶ ANCELIS, P. *Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape* // *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 9.

vadovaudamas, jį kontroliuodamas bei priimdamas procesinius sprendimus dėl jo eigos, taip pat neturi duomenų vertinimo teisės.

Reikia suprasti skirtumą tarp atliekamo faktinių duomenų vertinimo, kurį gali atlikti tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, tiek teismas bei teismo atliekamo įrodymų vertinimo, nes pastarųjų vertinimo prerogatyvą turi tik teismas. Todėl manytina, kad duomenų rinkimas, disponavimas jais ikiteisminio tyrimo metu taip pat yra įrodinėjimas. Šią idėją akcentavo ir LAT Senatas 2007 m. „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikos apžvalgoje“ išaiškines, jog įrodinėjimas – tai tokia įstatymo reglamentuota ikiteisminio tyrimo įstaigų bei jų pareigūnų, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, teismo bei proceso dalyvių veikla, kuria yra renkami, tikrinami ir vertinami duomenys, turintys reikšmės bylai išspręsti teisingai²⁷.

Taigi vadovaujantis dabartine įrodymų samprata, kaip vieną pagrindinių įrodinėjimo etapų galima išskirti duomenų pripažinimą įrodymais ir įrodymų vertinimą. Tik teismas yra vienintelis įrodymų vertinimo subjektas, ir jam tokią procesinę teisę suteikia pats įstatymas: „*Byloje surinktų įrodymų vertinimas - išimtinė teismo teisė ir pareiga*“²⁸.

Siekiant išvengti darbe vartojamų sąvokų painiavos, būtų tikslinga pažymėti, jog BPK minima įrodymų vertinimą galima suvokti kaip faktinių duomenų vertinimą, kurį atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras, vertindami gautų duomenų sąsajumą (liečiamumą), leistinumą, pakankamumą priimti atitinkamus procesinius sprendimus ikiteisminio tyrimo metu; taip pat kaip teismo atliekamą faktinių duomenų vertinimą sąsajumo (liečiamumo) bei leistinumo aspektu, sprendžiant dėl jų galimybės tapti įrodymais. Šia prasme faktiniai duomenys suvokiami kaip potencialūs įrodymai, ir kaip įrodymų vertinimą, atliekamą teismo, o būtent kaip faktinių duomenų, jau pripažintų įrodymais, įvertinimą pakankamumo aspektu teismo galutiniam sprendimui priimti. Tačiau darbe faktinių duomenų ir įrodymų sąvokos bus vartojamos kaip sinonimai.

Įrodymų vertinimas yra vienas sudėtingiausių įrodinėjimo proceso momentų, kurio metu remiantis surinktų ir patikrintų duomenų, pripažintų įrodymais, visuma daromos pažintinio pobūdžio išvados apie faktus ir aplinkybes, įeinančias į įrodinėjimo dalyką, ir nustatoma tiesa byloje. Neatsitiktinai V. D. Arsenjevas įrodymų vertinimą pavadino „procesinio įrodinėjimo šerdimi“²⁹.

²⁷Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Teismų praktika, 2007, Nr. 27.

²⁸Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-511/2005.

²⁹АРСЕНЬЕВ, В. Д. *Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе*. М.: Юрид. лит, 1964, с. 130.

S. I. Ožegovas žodį „vertinimas“ aiškina dvejomis reikšmėmis: pirma, tai „nuomonė apie kieno nors vertę, lygį, reikšmę“; antra, „tai tas pats kas įvertinimas“. Be to, jis pateikia veiksmažodžio „vertinti“ reikšmes: „1) Nustatyti kieno nors vertę; 2) Nustatyti kieno nors kokybę, laipsnį, lygį; 3) Išsakyti nuomonę apie kieno nors vertę ir reikšmę“³⁰.

Lietuvių kalbos žodyne veiksmažodis „vertinti“ taip pat apibrėžiamas keliomis analogiškomis reikšmėmis: 1) spręsti, ko vertas, nustatyti kieno nors vertę; 2) nustatyti kainą, piniginę vertę, kainoti; 3) pripažinti kieno nors reikšmę, vertę³¹. Be abejo, žodžio „vertinimas“ esmę sudaro du momentai: tai yra procesas, veikla, kurios metu susiformuoja požiūris, įsitikinimas ir tai yra tokio proceso, veiklos rezultatas kaip vertinamoji kategorija, vertinamasis įsitikinimas. Panaši dvilypė reikšmė būdinga ir moksliniam terminui „vertinimas“. Baudžiamojo proceso teisėje jis įgauna savitą prasmę, kadangi vienu metu jis išreiškia subjektyvaus požiūrio susiformavimo dėl atskirų duomenų savybių, tokių kaip sąsajumas, leistinumas bei įrodymų visumos pakankumas, arba dėl vienos ar kitos aplinkybės reikšmės, siekiant nustatyti tiesą byloje, procesą ir rezultatą.

Įrodymų teorijoje nėra vieningos nuomonės dėl įrodymų vertinimo sampratos. Vieni mokslininkai nagrinėja įrodymų vertinimą kaip įstatymu reglamentuotą pažintinę veiklą. V. D. Arsenjevas įrodymų vertinimą iš esmės apibrėžė kaip kiekvieno įrodymo atskirai ir įrodymų visumos galios ir reikšmės nustatymą³². Štai M. Strogovičius įrodymų vertinimą apibrėžia kaip jų patikrinimo rezultatą, kaip išvadą apie įrodymų tikrumą ar netikrumą, apie fakto įrodytumą ar neįrodytumą ir, kad vertinimas vyksta įrodinėjimo procese, pritaikant logikos dėsnius³³. Kiti teisininkai įrodymų vertinimą suvokia kaip loginį, mąstomąjį procesą, kurio tikslas yra atskleisti surinktų įrodymų reikšmę tiesai byloje nustatyti. „Vertinti įrodymus, - rašė G. M. Minkovskis, - tai padaryti vienareikšmišką, pagrįstą išvadą dėl faktinių duomenų leistinumą, sąsajumo, o po to – dėl tikrumo, taip pat dėl šiais faktiniais duomenimis nustatomų aplinkybių egzistavimo bei dėl jų reikšmės bylai. Vertinimo objektu yra tiek kiekvienas įrodymas atskirai, tiek jų visuma“³⁴. J. Rinkevičius įrodymų įvertinimą suvokia kaip mąstymo procesą, pasibaigiantį tiesos

³⁰ ОЖЕГОВ, С.И. *Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой.* – М., 1989, с. 484.

³¹ Lietuvių kalbos žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: NAKTINIENĖ, G., et al. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. [Žiūrėta 2010-12-13]. Prieiga per internetą:

<http://www.lkz.lt/startas.htm>

³² *Cit. op.* 29, p. 130.

³³ СТРОГОВИЧ, М. С. *Курс советского уголовного процесса.* Москва, 1958, с. 164-166.

³⁴ МИНЬКОВСКИЙ, Г. М. *Оценка доказательств. Научно-практический комментарий к УПК РСФСР.* Под ред. В.П. Божьева. М., 1997, с. 145.

nustatymu. Nurodo, jog šis procesas susideda iš įrodymų (duomenų) liečiamumo, leistinum, tikrumo ir pakankamumo konstatavimo³⁵.

Taigi įrodymų teorijoje vertinimas suvokiamas kaip mąstomoji veikla, skirta kiekvieno įrodymo atskirai ir kartu visų įrodymų kaip visumos sąsajumui, leistinumui, patikimumui (pastarasis dar įvardijamas kaip tikrumas ir teisės doktrina jį išskiria kaip savarankišką įrodymų požymį) ir pakankamumui baudžiamojoje byloje nustatyti.

Filosofiniu aspektu vertinimas yra įvairių socialinės tikrovės reiškinių ir žmonių poelgių pateisinimas ar pasmerkimas, priklausomai nuo to, kokią teisinę reikšmę jie turi, bei žmonių poelgių atitikimo ar neatitikimo juridiniams reikalavimams nustatymas. Kitaip tariant, vertinimas – tai subjektyvus santykis su objektyviu pažinimu.

XXI amžiaus teisės literatūroje dauguma autorių mano, kad įrodymų vertinimas yra teismo (teisėju) mąstomoji veikla, pasireiškianti logikos formomis. Šios veiklos tikslas – pagal savo vidinį įsitikinimą nustatyti tiek kiekvieno atskiro byloje surinkto įrodymo, tiek jų visumos sąsajumą ir leistinumą, tikrumą, pakankamumą ir reikšmingumą.

Kai kurie autoriai (pavyzdžiui, V. S. Balaškinas), nesigilindami į įrodinėjimo priemonių vertinimo esmę, vertinant įrodymus ypač akcentuoja mąstomąją veiklą³⁶. A. V. Smirnovas teigia, kad įrodymų vertinimas – tai įrodinėjimo proceso elementas, pasireiškiantis mąstomąja, logine veikla, kurios tikslas yra nustatyti įrodymų sąsajumą, leistinumą ir pakankamumą priimti vienokią ar kitokią procesinę sprendimą. Tačiau įrodymų vertinimo vien tik kaip mąstomosios veiklos (proceso) traktavimas neleidžia atskleisti jo, kaip procesinės kategorijos, pobūdžio. Mintys dėl vertinimo visada formuojasi atliekant konkrečius procesinius veiksmus renkant ir tikrinant įrodymus. Tai reiškia, kad įrodymų vertinimas tam tikra apimtimi priklauso tiek nuo baudžiamojo proceso įstatymo normų, tiek nuo teismo nagrinėjimo principų. Šios teisės normos nustato ne mąstymo tvarką, įsitikinimo formavimosi eigą, o – įrodymų vertinimo sąlygas ir tikslą, vertinimo principus, procesinį įrodymų vertinimo rezultatų įtvirtinimą. Teigiamai galima būtų vertinti teisės literatūroje išsakytą nuomonę, jog „pažinimas, remiantis procesiškai neišforminta informacija, neturi įrodomosios galios“³⁷.

Nekelia abejonių teiginys, jog mąstomoji, loginė įrodymų vertinimo veikla nėra reglamentuota procesinėmis normomis. Vis dėlto šios normos daro įtaką mąstymo procesui tam, kad vertinimas atitiktų įstatymo tikslus. Absoliučiai laisvas nuo teisės

³⁵ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokyto priemonė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 37.

³⁶ БАЛАКШИН, В.С. *Доказательства в теории и практике уголовно-процессуального доказывания*: монография. Екатеринбург: ООО «Изд-во УМЦ УПИ», 2004, с. 29.

³⁷ КОРНЕВ, Г.П. *Методологические проблемы уголовно-процессуального познания*. Н.Новгород, 1995, с.88

normų minėtas procesas (turima omenyje mąstomoji veikla) negali būti. Tai, kad įrodymų vertinimas, kaip mąstomasis procesas, grindžiamas objektyviais mąstymo dėsniais, nereiškia, jog jo neįmanoma teisiškai formalizuoti. Baudžiamojo proceso įstatymas nustato principines, turinčias esminę reikšmę įrodymų vertinimo taisykles byloje.

„Baudžiamojo proceso teisė, nenustatydama mąstymo eigos, iš anksto nenumatydama darytinų išvadų ar subjektyvaus įsitikinimo apie bylos aplinkybes, - mano A. M. Larinas, - įtvirtina principines sąlygas, kaip turi formuotis pastarosios išvados ir įsitikinimas“³⁸.

LR BPK 20 straipsnio 5 dalis teigia, jog teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįsta išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Tai centrinė įrodymų vertinimui skirta įstatyminė nuostata. Vertinimo kontekste, svarbus ir 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas reglamentavimas: „ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla“.

Šių normų loginė analizė leidžia teigti, jog įstatymų leidėjas nepateikia termino „įrodymų vertinimas“ sąvokos apibrėžties. Manytina, kad priimtinausia būtų teigti, jog šiuo metu galiojančio BPK 20 straipsnyje įstatymų leidėjas įtvirtino ne įrodymų vertinimo sąvoką, bet sampratą, t. y. nurodė esmines įrodymų vertinimą charakterizuojančias taisykles, požymius, kurių visuma išreiškia laisvą įrodymų vertinimo principą.

Teisės moksle išskiriami keli įrodymų vertinimo principai: laisvas, objektyvus, visapusiškas, išsamus, nešališkas įrodymų vertinimas jų visumoje. Yra nuomonių, jog reikėtų skirti du bendrus principus: tai įrodymų vertinimą pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu, ir įrodymų vertinimą pagal išankstinės įrodymų reikšmės nesuteikimo taisyklę, t. y. laisvą įrodymų vertinimą³⁹. L. T. Uljanova mano, kad baudžiamajame procese reikėtų kalbėti apie vieną laisvo įrodymų vertinimo principą, išreikštą keliuose norminėse taisyklėse⁴⁰, o būtent BPK 20 straipsnio 2 ir 5 dalyse. Jų bei teisės doktrinos loginė analizė leidžia išskirti šiuos esminius įrodymų vertinimo sampratai būdingus požymius:

1. Įrodymų vertinimas remiasi įstatymu (kaip įstatymas suprantami ne tik baudžiamojo proceso šaltiniai, bet ir baudžiamoji teisė, esant būtinybei – bet kokios kitos teisės šakos normos);
2. Tai yra mąstomoji ir loginė veikla;

³⁸ ЛАРИН, А.М. *Проблемы расследования в советском уголовном процессе. Дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук.* Москва, 1970, с. 451.

³⁹ УЛЯНОВА, Л.Т. *Предмет доказывания и доказательства в уголовном процессе.* Москва, 2008, с. 137.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 137.

3. Šią veiklą realizuoja kompetetingas vertinimo subjektas;
4. Kompetetingas vertinimo subjektas įvertina kiekvieną įrodymą pagal savo vidinį įsitikinimą, kaip procesinį principą, išreiškiantį tvirtą subjektyvų požiūrį į objektyvias aplinkybes.
5. Sąsajumas, leistinumumas, kaip būtinosios kiekvieno įrodymo savybės, ir įrodymų pakankamumas, kaip jų visumos savybė⁴¹.

Vadovaujantis BPK 1 straipsnyje įtvirtinta baudžiamojo proceso paskirtimi, galima nurodyti įrodymų vertinimo tikslą – ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.

Taigi, remiantis išdėstytu, galima būtų suformuluoti tokią įrodymų vertinimo sampratą – tai mąstomoji, loginė teismo, kaip vienintelio kompetetingo įrodymų vertinimo subjekto, veikla, kurios metu šis subjektas vertina kiekvieną įrodymą (duomenis) pagal savo vidinį įsitikinimą, siekiant nustatyti jo sąsajumą, leistinumą, bei įrodymų visumą, siekiant nustatyti reikiamą jų pakankumą, kad būtų užtikrinta baudžiamojo proceso paskirtis.

Įrodymų vertinimo kaip proceso uždavinys yra konstatuoti kiekvieno įrodymo leistinumą, sąsajumą bei įrodymų visumos pakankumą, turint tikslą nustatyti įrodinėtinas byloje aplinkybes.

Civiliniame procese įrodymų vertinimas taip pat suvokiamas kaip logikos dėsniais grindžiamas mąstymo procesas, kuriam daro įtaką įstatyme nustatyti tam tikri teisiniai įrodymo vertinimo principai. Teisėjas įrodymus vertina „pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu visų bylos aplinkybių, kurios buvo nagrinėjamos teismo proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais“⁴².

Administracinių teisės pažeidimų teisenoje įrodymų vertinimas reglamentuojamas atskirame 257 straipsnyje „Įrodymų įvertinimas“: „Organas (pareigūnas) įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, pilnutiniu ir objektyviu visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu ir teisine sąmone“⁴³. Administracinių bylų teisenoje įrodymų vertinimas taip pat turi teisiškai formalizuotą išraišką, o būtent: „Jokie įrodymai teismui neturi iš anksto nustatytos galios. Teismas

⁴¹ ПОПЛАВСКАЯ, Н. Н. *Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве*. Россия. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 26-27.

⁴² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 42.

⁴³ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1.

įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu, taip pat teisingumo ir protingumo kriterijais⁴⁴.

Konstitucinėje teisenoje įrodymų vertinimą užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 35 straipsnis: „Konstituciniam Teismui pateikti įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios. Teismas įrodymus įvertina pagal teisėjų vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu bylos aplinkybių visumos išnagrinėjimu Teismo posėdyje, vadovaudamasis įstatymais“⁴⁵.

Remiantis tuo, kas pasakyta, darytina išvada, kad įrodymų vertinimo, kaip būtinos tiesos byloje nustatymo sąlygos, taisyklės su nežymiais skirtumais būdingos visiems Lietuvoje vykstantiems teisiniams procesams, kurių turinį sudaro faktinių aplinkybių įrodinėjimas.

Įrodymų vertinimo reikšmę galima pagrįsti šiais teiginiais. Pirma, vertinant įrodymus byloje yra nustatoma materiali tiesa, kas laikoma baudžiamojo proceso paskirtimi; Antra, taip garantuojamas teisėto ir pagrįsto sprendimo priėmimas; Trečia, įrodymų vertinimas užtikrina Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtintą nuostatą, kad „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“. Ketvirta, jis disciplinuoja teisėsaugos institucijų veiklą įrodinėjimo procese; Penkta, sudaro sąlygas tinkamam baudžiamosios atsakomybės realizavimui; Šešta, suteikia galimybę aukštesnės instancijos teismams patikrinti, ar byloje buvo įgyvendintas teisingumas; Septinta, eliminuoja teismų savivalę priimant procesinius sprendimus.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 85-2566.

⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120.

2. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE TAISYKLĖS

2.1. ĮRODYMŲ VERTINIMAS PAGAL TEISĖJŲ VIDINĮ ĮSITIKINIMĄ, PAGRĮSTĄ IŠSAMIU IR NEŠALIŠKU VISŲ BYLOS APLINKYBIŲ IŠNAGRINĖJIMU

BPK 20 straipsnio 5 dalis išreiškia laisvą įrodymų vertinimo principą: „teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu“. *„Ši taisyklė baudžiamąją bylą nagrinėjančius teisėjus įpareigoja: 1) sprendimą byloje priimti tik prieš tai nustatčius visas įmanomas nustatyti bylai reikšmingas aplinkybes (išsamumo reikalavimas); 2) teismo posėdyje laikantis rungimosi ir šalių lygybės principų objektyviai ištirti visus reikšmingus duomenis (nešališkumo reikalavimas); 3) nuosprendį grįsti tik teisėtais būdais gautais, patikrintais duomenimis, jokiems įrodymams neteikiant išankstinės galios ar pranašumo prieš kitus, o vertinant įrodymų visumą (reikalavimas laikytis įstatymu); 4) sprendimą byloje priimti nepriklausomai nuo jokios pašalinės įtakos pagal savo teisinės žinias, principus ir vertybes, prieš tai intelektualiai įsitikinus dėl byloje ištirtų įrodymų įrodomosios vertės ir reikšmės (reikalavimas vertinti įrodymus pagal vidinį įsitikinimą). Nurodyti iš BPK 20 straipsnio 5 dalies kylantys reikalavimai yra tarpusavyje susiję ir daro įtaką vienas kitam“⁴⁶.*

Tokia įstatymų leidėjo pateikta lingvistinė konstrukcija leidžia teigti, jog BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintos dvi faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo taisyklės – vertinimas pagal teisėjų vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, bei vertinimas, kurį teisėjai atlieka vadovaudamiesi įstatymu. Vadinas, vertinimo esmę sudaro subjektyvusis (vidiniu įsitikinimu pagrįstas) ir objektyvusis – faktinis (vadovaujantis įstatymu pagrįstas) požiūris į vertinamus faktinius duomenis (įrodymus).

Vidinio įsitikinimo, kaip įrodymų vertinimo kriterijaus, procesinės užuomazgos išryškėjo jau XIX a. antrojoje pusėje. Pažymėtina, jog teisės doktrina pradžioje akcentavo didesnę objektyvių veiksnių įtaką vidinio įsitikinimo formavimuisi: „reikalas ne tas, kaip teisėjas įrodymą priėmė, kokį įsitikinimą jam tas įrodymas suformavo, o tas, kad teisėjas sugebėtų tiksliai pastebėti kiekvieno įrodymo esmines savybes bei padaryti iš jų teisingas

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-528/2008.

išvadas⁴⁷. Tačiau jokių būdu nebuvo siekiama paneigti paties „vidinio įsitikimo“ termino kaip tokio, tiesiog stengtasi sutelkti dėmesį į objektyvių duomenų analizę, kaip būtiną sąlygą, suformuoti teisėjų įsitikinimą.

Vis dėlto vidinio įsitikinimo formavimosi procesas neapsiriboja ir negali apsiriboti tik objektyvių veiksnių (t.y. išsamiai išnagrinėtų visų bylos aplinkybių) poveikiu. Būtent subjektyvūs veiksniai daro neginčijamą įtaką tiek vidiniam įsitikinimui, tiek apskritai visam vertinimui, kaip procesui, nes faktinių duomenų (įrodymų) vertinimas – tai pirmiausia mąstymo lygmens procesas, prasidedantis teisėjo galvoje sulig pirmaisiais jį pasiekusiais faktiniais duomenimis. Operuodamas šiais duomenimis, kaip faktiniu pagrindu, teisėjas daro atitinkamas išvadas, tokias, kokios seka iš išsamaus ir nešališko visų bylos aplinkybių išnagrinėjimo bei vadovavimosi savo vidiniu įsitikinimu, o būtent subjektyviaja jo puse: „šia prasme vidinis įsitikinimas suprantamas kaip savęs įtikinėjimas, kaip savo nuomonės apie faktines bylos aplinkybes formavimas, kaip būtinumas pačiam įvertinti visus įrodymus, įgyvendinant betarpiškumo principą“⁴⁸.

Taigi darytina išvada, kad vidinio įsitikimo, kaip vertinimo kriterijaus, turinys susideda iš dviejų elementų, kitaip tariant, dviejų tokių įsitikinimą formuojančių veiksnių – subjektyvaus ir objektyvaus.

„Įsitikinimas“, kaip sąvoka, galėtų būti apibrėžiamas tikėjimu tam tikros informacijos, nuomonės ar pažiūrų tikrumu, kai tokį tikėjimą sukelia ir nulemia žmogaus protas bei jausmai. Tikrumas, kaip savybė ar net ypatybė, yra būtina sąlyga patikėti gaunama informacija kaip teisinga, patikima, nekeliančia pagrįstų abejonių. Bendriausia prasme „įsitikinimas“ – tai kasdieniniame gyvenime įgytos atitinkamos žinios, nukreipiančios žmogaus valią į jų realizavimą praktinėje veikloje. „Vidinis“ šiame kontekste suprantamas kaip „esantis ko viduje; priklausantis, būdingas žmogaus dvasios pasauliui, psichikai, jausmams“⁴⁹. J. M. Groševojus, analizuodamas įsitikinimo sąvoką, nevartoja termino „vidinis“, teigdamas, jog procesine prasme „vidinis“ reiškia „individualus“, kitaip tariant, „asmeninis“ požiūris į tam tikras žinias, reiškinius,

⁴⁷ РАТИМОВ, А. Р. *Теория судебных доказательств в советском уголовном процессе*. Москва: юридическая литература, 1973, p. 5.

⁴⁸ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p.40.

⁴⁹ Lietuvių kalbos žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: NAKTINIENĖ, G., et al. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. [Žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą:

<http://www.lkz.lt/startas.htm>

rezultatus, ir siūlo baudžiamojo proceso įstatyme bei teorijoje vartoti terminą „individualus“ arba „asmeninis“ įsitikinimas⁵⁰.

Manytina, kad siūlomos sąvokos labiau tinka sociologiniams, o ne juridiniams aspektams pabrėžti. Juk praktikoje vertinama ne teisėjo asmenybė, o duomenų (įrodymų), surinktų baudžiamojoje byloje, visuma, kalbama ne apie teisėjo, kaip asmenybės, atliekamą duomenų (įrodymų) vertinimą, o apie teisėjo, kaip profesionalo, kurio vidinis įsitikinimas formuojasi remiantis teisės žiniomis, patirtimi, etikos kriterijais ir daugeliu kitų faktorių, atliekamą vertinimą.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje nurodyta vidinio įsitikinimo lingvistinė forma kelia abejonių tokio pasirinkto formulavimo tikslingumu. Manytina, jog „vidinis įsitikinimas“ yra perteklinė sąvoka, išlikusi BPK kaip sovietinė relikvija, kaip pažodinis vertalas iš rusų kalbos (rus. *внутреннее убеждения*). Pats žodis *įsitikinimas* (išskirta aut.) savaime suponuoja, kad jis yra vidinis. Būtent sangražos dalelytė *–si* žymi veiksmą, nukreiptą į patį veikėją arba jo taikomą sau pačiam⁵¹. Taigi optimaliausias variantas būtų įstatyme įtvirtinti formuluotę „teisėjų įsitikinimas“.

A. R. Ratinovas, apibrėždamas „įsitikinimą“, išskiria ir atskiria vienus nuo kitų tris jo elementus: pirma, žinojimas, antra, tikėjimas tokio žinojimo teisingumu, trečia, valinis stimulus, sąlygojantis atitinkamus praktinius veiksmus (valios stimulus priimti sprendimą)⁵². Tačiau pažymėtina, kad šie elementai, atskirti vienas nuo kito, nebeturi būtino dialektinio tarpusavio ryšio, nesudaro vieningo įsitikinimo mechanizmo, neatskleidžia jo esmės⁵³. Vadinasi, analizuojant įsitikinimo struktūrą, reikėtų vadovautis tokiomis nuostatomis, kurios priskiriamos prie bendražmogiško įsitikinimo sampratos, pagal kurią įsitikinimas atspindi ir realius reiškinius, ir sąmonės reakciją į realius reiškinius.

A. J. Višinskis akcentavo įsitikinimo psichologinę prigimtį. Įsitikinimas, abejonė, prielaida pasireiškia kaip psichologinė būseną, kuri negali būti savavališkai inicijuojama, bet kuri, esant būtinybei, atsiranda pas kiekvieną žmogų. Tokie veiksniai (įsitikinimas, abejonė, prielaida) paprasčiausiai paklūsta atitinkamai žmogaus būsenai be jokio patikrinimo ir lemia asmens priimamų sprendimų pagrįstumą, žinant, kad mąstymo taisyklės, kurioms jis netgi jaučiasi abejingas, veikia prieš jo valią bei užtikrina jo

⁵⁰ ГРОШЕВОЙ, Ю. М. *Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве*. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975, p. 19-20.

⁵¹ Zodynas.lt. [Žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą:

<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/sangraza>

⁵² *Cit. op.* 47, p. 74.

⁵³ ПОПЛАВСКАЯ, Н. Н. *Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве*. России. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 72.

įsitikinimo, kaip įspūdžio, teisingumą⁵⁴. Taigi teigtina, jog įsitikinimo grynai subjektyvioji pusė formuojasi didžiąja dalimi stichiškai, netgi prieš žmogaus valią ir be jokio mąstymo taisyklių veikimo patikrinimo.

Vidinio įsitikinimo subjektyviąją pusę puikiai iliustruoja Prancūzijos BPK 353 straipsnyje išreikšta instrukcija, kuri yra perskaitoma prisiekusiesiems prieš jiems išeinant į pasitarimų kambarį: „Įstatymas nereikalauja iš teisėjų atsiskaityti, kokiomis priemonėmis jie pasiekė savo vidinį įsitikinimą, jis [įstatymas] neformuluoja jiems taisyklių, kuriomis vadovaudamiesi jie privalo visapusiškai įvertinti įrodymų pilnumą ir pakankumą; jis įpareigoja tyloje ir susikaupus kreiptis į save ir tyra sąžine rasti tą įspūdį, kurį, jų manymu, paliko įrodymai, pateikti asizų teisme prieš kaltinamąjį ir jo gynybos. Įstatymas kelia tik vieną klausimą, kuriame ir atsispindi visa jų pareiga: Koks yra jūsų vidinis įsitikinimas?“⁵⁵. Visgi iš instrukcijos matyti, jog, nors įstatymas ir neformuluoja konkrečių taisyklių, nenurodo konkrečių priemonių, kurių pagalba turi susiformuoti įsitikinimas, tačiau pažymi, kad jis turi būti pasiektas per visapusišką įrodymų pilnumo bei pakankumo įvertinimą, t. y. įsitikinimas negali būti niekuom nepagrįstas.

Atsižvelgiant į tai, kad įvykiai – tai praeities faktai, t. y. jie apriboti laiku ir vieta, galima teigti, jog neegzistuoja besąlygiškas, matematinis žinių apie tokius įvykius patikimumas, tačiau žmogus, išmokęs atsiriboti nuo nuotaikų, emocijų ir skepticizmo, ieško atsakymo į teisiniame procese iškeltus klausimus, atsižvelgamas į savo sąmonės balsą bei sąžinę, kaip teigia J. Glazeris, pabrėždamas, jog sprendimo pagrindumas glūdi laisvame, giliame teisėjo įsitikinime (*conviction intime*)⁵⁶.

V. Slučevskis pagrįstai apibūdina vidinį įsitikinimą kaip žinomą tikimybinį laipsnį, o būtent, kaip aukščiausio laipsnio tikimybę, arba, kitaip tariant, kaip tikimybę, kuriai esant protingas žmogus įrodinėtiną faktą laiko įrodytu⁵⁷. Vadinasi, remiantis šio autoriaus idėja, teisminių patikimumą galima suprasti, kaip tam tikrą tikimybės laipsnį, kuris „seka“ iš teisme pristatytų faktinių duomenų (įrodymų) visumos, ir kuris sugeba teisėją įtikinti, jog praeities įvykis, esantis nagrinėjamos bylos dalyku, iš tiesų įvyko objektyvioje tikrovėje.

Common Law sistemoje vyrauja „jokios pagrįstos abejonės“ (angl. *beyond a reasonable doubt*) koncepcija reiškianti, jog vertinant įrodymus „<...> nebūtina visiškai įsitikinti – pakanka pasiekti *aukštą* tikimybės laipsnį. Įrodymas, nepaliekantis jokių

⁵⁴ ГЛАЗЕР, Ю. *Руководство по уголовному процессу*. СПб., 1886, Т. 1, Вып. 2, с. 4.

⁵⁵ Code of Criminal Procedure of France. Act no. 2005-1550 of 12 December 2005. <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34> [2011-03-02].

⁵⁶ *Cit. op.* 54, p. 6.

⁵⁷ СЛУЧЕВСКИЙ, В. *Учебник русского уголовного процесса*. С.-Птб., 1913, с. 139.

pagrįstų abejonių, nereiškia, kad įrodymas neturi nė šešėlio abejonės.<...> Jei įrodymai prieš kaltinamąjį palieka tik tolimą jam palankaus sprendimo galimybę, kuri atitinka frazę „Žinoma, kad tai įmanoma, tačiau visiškai neįtikėtina“, kaltė yra įrodyta nepaliekant jokių pagrįstų abejonių“⁵⁸. Vadinasi, „jokios pagrįstos abejonės koncepcija“ sutampa su vidinio įsitikinimo koncepcija.

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje egzistuoja *funkcinis* (išskirta aut.) vidinio įsitikinimo suvokimas. Vieni traktuoja vidinį įsitikinimą kaip vertinimo metodą, kiti – kaip vertinimo metodą ir rezultata⁵⁹. Vidinį įsitikinimą galima nagrinėti kaip vertinimo metodą, kurį apibūdina šie požymiai:

1. BPK normos nenurodo, kokiais įrodymais turi būti nustatomos vienos ar kitos aplinkybės, nenustato išankstinės įrodymų galios, taip pat vienos ar kitos įrodymų rūšies viršenybės. Vadinasi, duomenys, esantys procesiniuose šaltiniuose, vertinami ne pagal formalius kriterijus, o pagal jų teisingumą bei esmę.

2. Įrodymus vertinantis subjektas yra laisvas priimti vertinamuosius sprendimus, išvadas, kurias jis daro remdamasis visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu. Teismas, būdamas vieninteliu įrodymų vertinimo subjektu, nėra saistomas išvadų, suformuluotų kaltinamajame akte arba padarytų prokurorui ar gynėjui (bei kitiems proceso dalyviams) pareiškiant savo nuomonę teismo posėdžio metu.

3. Įrodymų vertinimas, atliktas vienoje procesinėje instancijoje, nėra privalomas kitai procesinei instancijai. Reiškia, jei aukštesnės instancijos teismas panaikino žemesnės instancijos teismo sprendimą, tai jis negali pastarajam nagrinėjant bylą iš naujo nurodyti, kokią konkretų sprendimą priimti, t. y. kaip spręsti kaltės ar nekaltumo, vieno ar kito įrodymo patikimumo ar nepatikimumo klausimą ir pan. Jei tokie nurodymai teisiogiai ar netiesiogiai yra duodami, toks teismas privalo vadovautis savo vidiniu įsitikinimu.

Vidinis įsitikinimas savo struktūra apima patį vertinimo procesą ir gaunamą rezultatą. Esminiu įsitikinimo formavimosi šaltiniu yra procesinė veikla, jungianti savyje tiek pažinimą, tiek praktiką. Tik pažinimo metu gaunamos žinios apie nusikalstamos veikos aplinkybes, kurių atitikimas tikrovei tikrinamas praktikoje, kai tokio patikrinimo būdai neprieštarauja įstatymui⁶⁰. Taigi vidinio įsitikinimo pagrindą sudaro žinios, įgytos praktinės veiklos metu – atliekant įrodymų tyrimo veiksmus. Ne tik praktika daro įtaką įsitikinimui, bet esti ir atvirkštinė reakcija: būtent vidinis įsitikinimas skatina teisės taikytoją savo valios paskatas įgyvendinti praktinėje veikloje. Praktikos reikšmę

⁵⁸ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 437.

⁵⁹ УЛЯНОВА, Л. Т. *Внутреннее убеждение в условиях формирования и его роль в оценке доказательств*. Москва, 1974, с. 52-58.

⁶⁰ *Cit. op.* 53, p. 76-79.

pagrindžia dar ir tai, jog vertinimo subjekto tikėjimas atlikto pažinimo rezultatu teisingumu (kaip vidinio įsitikinimo jausmas), gali pasirodyti esąs klaidingas, jei jis buvo nekritiško faktinių duomenų vertinimo išdava, taip pat, jei jis susiformavo nepatikimų duomenų (įrodymų) pagrindu. Todėl BPK 20 straipsnio 5 dalyje nurodyta, jog vidinis įsitikinimas turi būti pagrįstas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu.

Pasak N. N. Poplavskajos, vidinį įsitikinimą reikėtų analizuoti kaip duomenų (įrodymų) vertinimo rezultatą, t. y. kaip vertinimo subjekto veiklos baudžiamajame procese pažintinį – psichologinį rezultatą⁶¹. Vidinis įsitikinimas, kaip pažinimo rezultatas, – tai įsitikinimas vienu ar kitų faktinių aplinkybių (ne)buvimu. Toks įsitikinimas turi būti pagrįstas byloje surinktų bei ištirtų duomenų (įrodymų) visuma – gautų išsamiai išanalizavus faktines bylos aplinkybes bei padarius argumentuotas išvadas. Baudžiamojo proceso įstatymas reikalauja, kad teismo nuosprendyje būtų nurodyti vidinį įsitikinimą suformavę bei nulėmę įrodymai, išdėstytas jų turinys bei motyvai, kuriais remiantis įrodymai pripažinti (ne)patikimais, įsitikinimas turi būti pagrįstas dėl visų bylos aplinkybių įrodytumo ar neįrodytumo (BPK 305 straipsnio 1 dalis).

Vadinasi, vidinis įsitikinimas, kaip vertinimo rezultatas, išreiškia teismo užtikrintumą įrodymų patikimumu bei padarytų išvadų teisingumu. Kiekvienas įrodinėjimo procesas privalo pasibaigti egzistuojant tokiam užtikrintumui (įsitikinimui). Jeigu jo nėra, reiškia, kad įrodinėjimas vyko su trūkumais, todėl nuo duomenų (įrodymų) vertinimo reikia grįžti prie naujų jų rinkimo bei patikrinimo.

Todėl traktuojant vidinį įsitikinimą kaip vertinimo rezultatą, tikslingiausia būtų vartoti sąvoką „įrodymų *įvertinimas*“ (išskirta aut.). O vidinį įsitikinimą analizuojant kaip vertinimo metodą, logiška būtų kalbėti apie „įrodymų *vertinimą*“, kaip pirminį faktinių duomenų vertinimą, vykstantį viso teismo bylos nagrinėjimo metu.

Vidinio įsitikinimo negalima interpretuoti kaip savivalės, kaip visiškai subjektyvų, nepagrįstą objektyviais duomenimis ir nuo nieko nepriklausantį požiūrį. Vidinis įsitikinimas, būdamas vertinimo rezultatu, išreiškia subjektyvų požiūrį į objektyvias aplinkybes, kitaip tariant, objektyvumo subjektyvų atspindį.

Vidinio įsitikinimo procesinė pusė atskiria jį nuo nuojautos, intuicijos, kadangi jis susiformuoja realios tikrovės pažinimo procese, remiasi išsamiau faktinių duomenų (įrodymų) ištyrimu bei įvertinimu. Įsitikinimas pasireiškia procesinių aktų motyvavimu, argumentavimu, taip pat objektyviu vidinio įsitikinimo formavimosi pagrindu – visų bylos aplinkybių išsamiau išnagrinėjimu, be to, tuo, jog įsitikinimas gali būti grindžiamas

⁶¹ *Cit. op.* 53, p. 80.

tik sąsajais, leistiniais, patikimais ir pakankamais sprendimui priimti duomenimis. Vidinis įsitikinimas privalo formuotis besąlygiškai laikantis įstatymo.

J. G. Maniševas, analizuodamas įsitikinimo struktūrą iš filosofinės – sociologinės pusės, teisingai išskiria penkis elementus, sudarančius bet kokio įsitikinimo mechanizmą. Tai: žinios apie tiriamą įvykį; požiūris į tiesą, išreikštas idealia forma; užtikrintumo ar neužtikrintumo kažkuo jausmas; subjektyvus požiūris (teigiamas, neigiamas) į išorinio pasaulio reiškinius; subjektyvus pasirengimas veikti.

Pirmuoju teisėjo vidinio įsitikinimo formavimosi elementu yra *žinios apie tiriamą įvykį* (išskirta aut.). Įsitikinimo vystymasis reiškia žinių perėjimą į žmogaus sąmonę nuo įsitikinimo formavimosi pradžios iki momento, kuomet pradedama veikti, t. y. praktinės materializacijos⁶². Vadinas, įsitikinimo egzistavimas be žinių neišsivaizduojamas. Ir viena, ir kita yra objektyvios tikrovės subjektyvus atspindys bei formuojasi pažinimo, vykstančio teismo posėdžio metu, procese. Tai užtikrina tik individualų teisėjo patirimą. Teisėjas privalo pats įvertinti įgytas pažintinės veiklos metu žinias ir nustatyti savo asmeninį požiūrį į šių žinių teisingumą.

Teisminio pažinimo procesui būdingas žinių apie bylos aplinkybes pagilinimas. Jeigu teisminio nagrinėjimo pradžioje teisėjas teturi tikimybinio pobūdžio žinių, tai pabaigus nagrinėjimą šios žinios tampa patikimos. Įgijant žinias ir jas vertinant formuojasi įsitikinimo (užtikrintumo) jų teisingumu jausmas⁶³. Manytina, kad tik išsamios žinios apie nagrinėjimos bylos aplinkybes sukelia stiprius bei stabilius jausmus, leidžiančius žinias „paversti“ įsitikinimu. Pavyzdžiui, teisminio nagrinėjimo metu teisėjui formuojasi įsitikinimas, kurio rezultatas – tvirtas (neabejotinas) užtikrintumas dėl kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo.

Darytina išvada, jog įsitikinimas negali susiformuoti be žinojimo, kaip ir pats žinojimas yra sąlygotas įsitikinimo, kadangi pažinimo procesas, jo tikslingumas, sąžiningumas, išbaigtumas daugiausia apsprendžiamas atitinkamo įsitikinimo buvimu ar nebuvimu. Įsitikinimas ne tik formuojasi žinojimo pagrindu, bet ir pats yra būtina jo sąlyga.

Antrasis teisėjo įsitikinimo elementas yra *teisėjo požiūris į žinių, įgytų vertinant jų sąsajumą, leistinumą, patikimumą, turinį* (išskirta aut.). Ne bet kokios žinios gali virsti teisėjo įsitikinimu. Teisminio nagrinėjimo metu teisėjas įgyja būtiną ir pakankamą kiekį žinių, tačiau įsitikinimo pagrindu gali būti tik tam tikra jų dalis. Įgijamos žinios pereina sudėtingą emocionalaus – intelektualaus vertinimo procesą, kurio rezultate išsiaiškinama,

⁶² МАНЬШЕВ, Ю. Г. *О структуре убеждения как философско – социологической категории* // Тр. Иркут. Ин – та нар. хоз – ва. Иркутск, 1967, с.231.

⁶³ *Ibidem*, p. 216.

ar jos atitinka objektyvią tikrovę, t. y. nustatomas jų patikimumas. Išvada dėl žinių patikimumo yra esminė sąlyga, kad jos virstų įsitikinimu. Viso teismo nagrinėjimo metu formuojasi tam tikras požiūris į žinių turinį. Jos laikomos arba patikimomis, arba tikėtinomis, arba melagingomis. Teisėjo nuostata dėl žinių patikimumo teismo nagrinėjimo metu gali kisti. Tačiau nuosprendžio priėmimo metu teisėjas privalo turėti konkretų požiūrį į sukauptas žinias. Jų patikimumas užtikrina teisėjo įsitikinimo formavimąsi. Jeigu žinių tikrumas nekonstatuojamas, tai jos negali sudaryti vidinio įsitikinimo pagrindo.

Trečiasis teisėjo įsitikinimo elementas – *tai psichikos būseną, kuri atsiranda teisėjui tikrinant ir vertinant žinias ir kuri pasireiškia užtikrintu tikėjimu arba abejone* (išskirta aut.). Tiesos nustatymas, pasak J. G. Maniševo, visą laiką lydima abejonės ir užtikrinto tikėjimo jausmų kaita, kuri emocionaliai „nudažo“ teisėjo įgijamas žinias, sąlygojančias įsitikinimo susiformavimą. Užtikrintas tikėjimas – tai tokia teisėjo būseną, kuriai esant jis be jokių abejonių ir dėsnių išreiškia savo požiūrį į teismo pažinimo rezultatų patikimumą (melagingumą). Šis jausmas eliminuoja bet kokią teisėjo neapsisprendimą, neaiškumą bei galimybę padaryti kitokią išvadą, negu tą, prie kurios priėjo teisėjas. Užtikrinto tikėjimo jausmas kartu su įgytomis žiniomis sudaro teisėjo vidinio įsitikinimo pagrindą.

Neabejotina, kad teisėjo priimamas sprendimas turi remtis faktiniais duomenimis, tačiau jam, kaip ir bet kuriam žmogui, būdingas tikėjimo, nuo kurio jis negali atsiriboti, jausmas. Abejonės jausmas yra priešingas užtikrinto tikėjimo jausmui. Abejonės negali lemti teisėjo vidinio įsitikinimo susiformavimo, netgi eliminuoja jį. Bet kokia abejotina teisėjo išvada liudija apie neužtikrintą tikėjimą turimų žinių patikimumu. Priimti sprendimą dėl asmens kaltumo esant abejonių kategoriškai draudžiama (*in dubio pro reo*).

Tačiau abejonės jausmas turi ir teigiamų aspektų. Šis jausmas visada atsiranda pas teisėją trūkstant žinių apie bylos aplinkybes arba įgijant prieštaringų žinių. Abejonių atsiradimas signalizuoja apie tai, kad būtina kruopščiai išanalizuoti byloje turimas žinias, imtis priemonių gauti naujų duomenų (įrodymų) ir juos ištirti. Taigi teisėjo veikla šalinant kilusias abejones lemia materialios tiesos nustatymą ir pagrįsto įsitikinimo formavimąsi.

Ketvirtas įsitikinimo, atsirandančio žinių patikrinimo ir vertinimo pagrindu, yra *subjektyvus (teigiamas ar neigiamas) teisėjo požiūris į nagrinėjamas objektyvius reiškinius* (išskirta aut.). Teigiamas ar neigiamas teisėjo požiūris į nagrinėjamas aplinkybes formuojasi atliekant „moralinį“ vertinimą, kurio esmę sudaro atskiro asmens (kaltinamojo, liudytojo, nukentėjusiojo ir kt.) veiksmų sugretinimas su kitų asmenų ir

visos visuomenės interesais. Šis sugretinimas atliekamas remiantis vyraujančiomis visuomenėje moralės normomis ir vertybėmis.

Penktas įsitikinimo elementas yra teisėjo *valinė būseną, jo subjektyvus pasirengimas veikti ryšium su įgytomis žiniomis, esančiomis įsitikinimo pagrindu* (išskirta aut.). Valinės būsenos teisėjui būdingos viso teismo nagrinėjimo proceso metu bei daro įtaką jo veiksmams. Teisėjas atlieka eilę valinių veiksmų: tiria faktinius duomenis, konstruoja versijas, priima sprendimus ir t. t. Teisėjo valiniai veiksmai nuolatos susiję su tikėjimo žinių patikimumu jausmu, kuris sąlygoja tokią psichologinę būseną kaip ryžtingumą, t. y. pasirengimą operatyviai priiminėti sprendimus. Jeigu užtikrintas tikėjimas galutinai nesusiformavo, nepašalintos abejonės, tai teisėjas nebus ryžtingas priimti sprendimą dėl kaltinamojo kaltumo⁶⁴.

Visi šie nurodyti teisėjo įsitikinimą sudarantys elementai atskleidžia teisėjo veiklos psichologinius aspektus, jo subjektyviąją pusę, patvirtinančią, kad įsitikinimas – tai atitinkamo asmens (teisėjo) maštomosios veiklos rezultatas, išreiškiantis jo požiūrį į žinias ir jomis atspindėtus objektyvios tikrovės reiškinius. Teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasis yra susijęs su jame vykstančiais fiziologiniais procesais, psichinėmis būsenomis, auklėjimu, gyvenimiška patirtimi, išsilavinimu, protiniais sugebėjimais ir t. t. Remiantis šiais faktoriais atsiranda sąlygos, lemiančios tikro ar melagingo įsitikinimo formavimąsi.

Svarbu pažymėti, jog kiekvienas iš paminėtų elementų, paimtas atskirai, nedaro teisėjo vidinio įsitikinimo išbaigtu, t. y. tokio, kokio reikalauja baudžiamojo proceso įstatymas tam, kad galėtų būti pagrįstu faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo kriterijumi, nes nesant nors vieno elemento, nutrūksta visa juos jungianti vieninga grandinė, todėl tai lemia vidinio įsitikinimo nesusiformavimą.

BPK 20 straipsnio 5 dalis įpareigoja teisėją *pagrįsti* (išskirta aut.) savo vidinį įsitikinimą. Tai reiškia, pirma, kad vidinis įsitikinimas, nors ir yra subjektyvi kategorija, turi turėti objektyvų pagrindą. Jis negali būti savavališka nuožiūra, nepagrįsta intuicija. Įstatymas įpareigoja vertinimo subjektą prieš priimant sprendimą kruopščiai, atidžiai, išsamiai ir nešališkai ištirti visą bylos medžiagą. Bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme bei apeliacinės instancijos teisme (su tam tikrais ypatumais) įstatymas numato specialią sprendimo priėmimo procedūrą ir iki jo priėmimo sekančius veiksmus (įrodymų tyrimas, baigiamosios kalbos, veiksmai pasitarimų kambaryje ir t. t.). Antra, pagrįstumo reikalavimas reiškia vertinimo subjekto pareigą pagrįsti, motyvuoti savo išvadas

⁶⁴ ПОПЛАВСКАЯ, Н. Н. *Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве*. Россия. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 86-89.

atitinkamame procesiniame dokumente. Kaip motyvavimo pareigos išimtį galima išskirti kai kurių valstybių (pavyzdžiui Rusijos Federacija, Jungtinės Amerijos Valstijos, Anglija, Prancūzija) baudžiamojoje teisenoje esantį prisiekusiųjų teismo procesą, kurio esminė ypatybė yra prisiekusiųjų verdiktas, kurį jie priima iš tiesų vadovaudamiesi intuicija ir kurio neprivalo motyvuoti.

„Vienas svarbiausių baudžiamojo proceso įstatymo principų yra išsamus ir nešališkas visų bylos aplinkybių išnagrinėjimas, nes tik išsamiai ir nešališkai išnagrinėjus visas bylos aplinkybes galima įrodymus įvertinti vadovaujantis įstatymu ir tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą“⁶⁵. „<...> Teisėjo vidinis įsitikinimas turi turėti objektyvų pagrindą, kuris susiformuoja išsamiai išnagrinėjus, patikrinus ir sulyginus visus byloje surinktus duomenis“⁶⁶.

Siekiant užtikrinti išsamų ir nešališką bylos aplinkybių išnagrinėjimą, įstatyme įtvirtiti tiesioginio ir žodinio nagrinėjimo teisme principai: „pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti bylos įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, liudytojus, išklausti į teismo posėdį pašauktų ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir kitus dokumentus“. Apklausiami asmenys parodymus ir paaiškinimus turi duoti žodžiu (BPK 242 straipsnis), kitaip tariant, teisiamaajame posėdyje pagrindinė procesinės komunikacijos forma yra žodis. Toks betarpiškas – verbalinis bylos nagrinėjimas prisideda prie išsamumo ir nešališkumo reikalavimo, eliminuoja ar bent jau sumažina asmenų pretenzijų tikimybę dėl „<...> „užkulisinių“ teismo veiksmų ir sprendimų, duoda pagrindą priimti teisingus nuosprendžius ir nutartis“⁶⁷.

Tiesioginis įrodymų ištyrimas leidžia teismui gauti informaciją „iš pirmų rankų“. Kadangi tik teismas sprendžia, kuriuos duomenis pripažinti įrodymais, tikslingiau būtų kalbėti apie tiesioginį faktinių duomenų ištyrimą teisme, kai visi proceso metu gauti duomenys, kuriais proceso šalys operuoja kaip savo tvirtinimų bei atsikirtimų į juos pagrindu, pateikiami teismui ir tiriama šalių lygiateisiškumu bei rungimusi pagrįstame teismo posėdyje. Tikslas – užtikrinti galimybę teismui žinoti ir pačiam ištirti tikruosius, įmanomai pirminius faktinius duomenis ir jų šaltinius⁶⁸. Būtent toks betarpiškas gautų duomenų analizavimas suteikia teismui galimybę pačiam, o ne per tarpininkus (t. y.

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32/2005.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-362/2007.

⁶⁷ GODA, G. et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 390.

⁶⁸ MERKEVIČIUS, R., et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 152.

teisėsaugos institucijas) susiformuoti savo vidinį įsitikinimą apie praeities įvykį, pasinaudojant faktinės informacijos šaltiniais, kaip praeities įvykio atspindžiais.

Atkreiptinas dėmesys, jog BPK 220 straipsnio 1 dalies reglamentavimo pakeitimas, įpareigojantis prokurorą perduoti kaltinamąjį aktą kartu su *visa* (išskirta aut.) bylos medžiaga teismui, yra labiau atitinkantis BPK 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą teismo duomenų vertinimo ir pripažinimo įrodymais prerogatyvą. Lyginant su buvusiu teisiniu reguliavimu, kuomet prokuroras savo nuožiūra teismui perduodavo tik tą bylos medžiagos dalį, kuri, jo manymu, bus reikalinga teismui nagrinėjant bylą iš esmės, taip vertindamas ikiteisminio tyrimo metu surinktos informacijos sąsajumą, iš dalies riboja teisėjo vidinio įsitikinimo formavimąsi, kadangi *a priori* nusprendavo dėl tam tikros medžiagos dalies nesąsajumo ir nereikšmingumo.

Taip pat, tiesioginis faktinių duomenų ištyrimas sąlygoja proceso šalių aktyvumą (rungimosi principo įgyvendinimą) dalyvauti įrodinėjime: jei faktiniai duomenys teisme nebūtų tiesiogiai tiriami, kaltinimo ir gynybos šalys neturėtų lygių teisių bylos nagrinėjimo teisme metu teikti duomenis, dalyvauti juos tiriant, pateikti prašymų, ginčyti kitos šalies argumentus, užduoti klausimų kitai šaliai, pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą teisme. „*Iš teismo posėdžio protokolo turinio matyti, kad teismas neapklausė nė vieno liudytojo, nors nutartyje baudžiamąją bylą perduoti nagrinėti teisme buvo nutaręs apklausti liudytojus <...>, prieš įrodymų tyrimo pabaigą atlikti liudytojų apklausą teismo prašė tiek kaltinimo, tiek gynybos šalys. Taip buvo pažeista BPK 242 straipsnio 1 dalies nuostata, kad pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius, liudytojus ir kt. Aptartas BPK 242 straipsnio 1 dalies pažeidimas lėmė ir BPK 20 straipsnio 5 dalies reikalavimo išsamiai ištirti visus byloje surinktus įrodymus pažeidimą, nes, teisme neapklausus liudytojų, įrodymai nebuvo išsamiai ištirti. Aptarti pažeidimai sukliudė teismui išsamiai ir tiksliai ištirti visas bylos aplinkybes*“⁶⁹.

Pagal anksčiau galiojusį BPK kaltinamasis buvo atiduodamas teismui, kai teisėjas manydavo, kad yra pagrindo bylai nagrinėti teismo posėdyje, t. y. kai išsiaiškindavo, jog veikoje yra nusikalstamos veikos sudėtis ir pan. Pagal galiojantį BPK teisėjas, spręsdamas bylos perdavimo nagrinėti teisiama jame posėdyje klausimą, nevertina, ar pakanka duomenų (įrodymų) bylai nagrinėti teisme (kaip kad buvo pagal senąjį BPK), nes įvertinti įrodymus yra visos nagrinėjimo teisme stadijos funkcija⁷⁰.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-218/2008.

⁷⁰ GODA, G., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 356.

BPK XXI skyriuje reglamentuotas įrodymų tyrimas yra centrinė bylos nagrinėjimo teisme dalis, kurioje teismas patikrina ikiteisminio tyrimo metu surinktus bei prokuroro pateiktus, taip pat proceso dalyvių pristatytus bei teismo išreikalautus duomenis ir būtent tokiu būdu išsamiai ir nešališkai ištiria visas bylos aplinkybes. Tik tiesiogiai įrodymų tyrimo metu ištirtus duomenis nagrinėjimo teisme dalyviai gali panaudoti savo baigiamosiose kalbose, o teismas – tik tokius duomenis pripažinęs įrodymais, jais gali priimti ir pagrįsti nuosprendį.

Pažymėtina, jog įrodymų tyrimo teisme negalima vertinti vien tik kaip ikiteisminio tyrimo metu padarytų išvadų ir surinktos faktinės informacijos patikrinimo būdą. Tai kokybiškai naujas ir savarankiškas visų bylos aplinkybių ištyrimas, kai, pavyzdžiui, paaiškėjus naujoms nusikalstamos veikos aplinkybėms gali būti keliamos naujos tyrimo versijos. Įrodymų tyrimas pirmosios instancijos teisme atitinka baudžiamojo įstatymo reikalavimus tuomet, kuomet teismas, laikydamasis tiesioginio bei žodinio bylos ir joje esančių įrodymų nagrinėjimo teisme, ištiria visus įrodymus (BPK 241 straipsnio 2 dalis, 242 straipsnio 1 dalis), kai teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu (BPK 20 straipsnio 5 dalis), kai teismo posėdyje imamasi visų įstatymo numatytų priemonių išsamiai ir nešališkai ištirti bylos aplinkybes (BPK 241 straipsnio 2 dalis), kai byloje motyvuotai pašalinami prieštaravimai tarp byloje surinktų duomenų apie faktines bylos aplinkybes (BPK 276 straipsnio 4 dalis) ir tai padaroma (nurodoma) teismo nuosprendyje (BPK 305 straipsnio 3 dalies 3 punktas)⁷¹.

Taigi BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas reikalavimas vidinį įsitikinimą grįsti išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu realizuojamas būtent per įrodymų tyrimo teisme institutą: *„Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta, kad nuosprendis turi būti pagrįstas tik tais įrodymais, kurie išnagrinėti teisiamaajame posėdyje (BPK 301 straipsnio 1 dalis). Ši norma nereiškia, jog nuosprendyje remiamasi tik tais kaltinamojo ir kitų asmenų parodymais, kurie buvo duoti teisiamaajame posėdyje. Teismas turi teisę remtis visais įrodymais, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais įrodymais, tačiau juos visus privalo teisiamaajame posėdyje ištirti⁷²: „<...> apklausti asmenis, perskaityti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus, duotus*

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2007.

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-451/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2005.

ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, o byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, kai yra esminių prieštaravimų tarp parodymų, duotų teisiamaajame posėdyje, ir parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu ar pirmiau teisme (BPK 276 straipsnio 1 ir 4 dalys)⁷³. Vadinasi, tik teisiamaajame posėdyje tiesiogiai ištirti duomenys (tiek buvę surinkti ikiteisminio tyrimo metu, tiek gauti teisme) gali tapti įrodymais procesine prasme. Ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenys negali būti pripažinti įrodymais, jei jie nebuvo ištirti bylą nagrinėjant teismo posėdyje. Tokia pati tvarka esti ir Vokietijos baudžiamajame procese⁷⁴.

„Konstitucijoje įtvirtintos normos ir principai, inter alia Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta asmens teisė, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas teismas, teisinės valstybės ir teisingumo principai, suponuoja tokį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, modelį, kad teismas negali būti suprantamas kaip "pasyvus" bylų proceso stebėtojas ir kad teisingumo vykdymas negali priklausyti tik nuo to, kokia medžiaga teismui yra pateikta. Teismas, siekdamas objektyviai, išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir nustatyti byloje tiesą, turi įgaliojimus pats atlikti proceso veiksmus arba pavesti atitinkamus veiksmus atlikti tam tikroms institucijoms (pareigūnams)⁷⁵. Pabrėžtina, jog BPK 275 straipsnio 3 dalis suteikia teisę pačiam teisėjui būti aktyviam užduodant klausimus apklausiamiems asmenims bet kuriuo įrodymų tyrimo metu. Vadinasi, teisėjas, būdamas nešališku ginčo šalių arbitru, negali būti pasyvus, jei klausantis asmenų, duodančių parodymus, jam kyla klausimų, dvejonų, neaiškumų, tai siekdamas pašalinti visas abejones, jis privalo imtis visų priemonių, tarp jų, užduodamas klausimus bet kuriuo įrodymų tyrimo momentu ir taip sudarydamas sąlygas tinkamai formuoti jo vidiniam įsitikinimui dėl duodamų parodymų reikšmės. „BPK 7 straipsnyje deklaruojamas rungimosi principas, o tai reiškia, kad byla teisme turi būti sprendžiama ginčo keliu. Tačiau Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas įpareigoja teismą neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateikiamais duomenimis, bet ir pačiam siekti nustatyti byloje tiesą. Tai matyti iš BPK 270 straipsnio 3 dalies nuostatos, kur teigiama, kad teismas turi teisę savo iniciatyva nutarti iškviesti naujus liudytojus, ekspertus, specialistus, taip pat išreikalauti kitus įrodymus. Pagal BPK 287 straipsnio 1 dalį teismui leidžiame atlikti, esant reikalui, bet kokius proceso veiksmus, kuriais ikiteisminio tyrimo

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-624/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256/2006.

⁷⁴ Plačiau žr. GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius: Saulužė, 1997, p. 23.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006-01-16, Nr. 7-254.

*metu renkami duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti bei nagrinėti. Tuo užtikrinamos BPK I straipsnio išsamus nusikalstamų veikų atskleidimo reikalavimas*⁷⁶.

BPK 273 ir 291 straipsniuose įtvirtintas sutrumpintas įrodymų tyrimas, reiškiantis, kad duomenys (įrodymai) byloje nebus tiesiogiai tiriami, laikomas tiesioginio faktinių duomenų ištyrimo teisme principo išimtimi. Šios išimties reikšmė ta, kad tokiu sutrumpintu tyrimu siekiama greičiau atlikti įrodymų tyrimą, taupyti teismo, proceso dalyvių ir kitų posėdžių salėje esančių asmenų laiką. Toks tyrimas atliekamas tik esant kaltinamojo sutikimui bei garantuojant jo bei kitų bylos nagrinėjimo teisme dalyvių teises⁷⁷. Sutrumpintas įrodymų tyrimas ypač akcentuojamas tose valstybėse, kurių baudžiamuosiuose procesuose itin plačiai veikia rungimosi principas, kurio taikymas reiškia ginčą tarp kaltinimo šalies (t. y. valstybės) ir gynybos šalies. Kaltinamajam prisipažinus kaltu, išnyksta ginčas tarp šalių, todėl nebelineka prasmės įrodinėti asmens kaltę, tirti duomenis, o teismas įpareigojamas tik priimti sprendimą.

Taigi mūsų baudžiamąjį proceso įstatymas tam tikra prasme perima tokią idėją, tačiau jos nesuabsolutina, nepaverčia kaltinamojo prisipažinimo „įrodymų karaliene“, o sutrumpintam įrodymų tyrimui kelia tam tikras sąlygas, kurių visumos realizavimas užtikrina tai, kad toks įrodymų tyrimo procesas būtų realiai pateisinams ir motyvuotas, nebūtų pažeidžiamas reikalavimas išsamiai išnagrinėti visas bylos aplinkybes bei priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą.

Kaip analizuojamo principo išimtį iš dalies galima įvardyti bylų procesą kaltinamajam nedalyvaujant *in absentia*, kitaip tariant „procesą už akių“ (BPK 433-438 straipsniai). Baudžiamąjį proceso įstatymas numato tik vieną atvejį, kai pirmosios instancijos teismo posėdis gali vykti kaltinamajam nedalyvaujant, t. y. kai kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą, būdamas tinkamai informuotas apie posėdžio laiką ir vietą. Sprendimą nagrinėti bylą *in absentia* teismas priima rengdamasis bylą nagrinėti teisme. Vykstant šiam procesui nei teismas, nei proceso dalyviai neturi galimybių užduoti klausimų pačiam kaltinamajam. Vadinasi, jei nagrinėjant bylą teisme paaiškėtų, jog nedalyvaujant kaltinamajam teisingai išspręsti bylą neįmanoma, bylos nagrinėjimas atidedamas (pavyzdžiui, paaiškėjus, jog nesudarius kaltinamajam galimybės pareikšti savo nuomonę dėl byloje vertinamų duomenų, teisėtą bei pagrįstą nuosprendį priimti būtų neįmanoma). Teisėjui neturi kilti jokių pagrįstų abejonių nei dėl tam tikrų nusikalstamos veikos aplinkybių buvimo ar nebuvimo, nei dėl

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamąjį byloje Nr. 2K-255/2005.

⁷⁷GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso komentaras*. V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 134-135.

paties kaltinamojo parodymų, jei jie būtų buvę duodami teisiamojo posėdžio metu. Pažymėtina, jog įstatymas įpareigoja apeliacinės instancijos teisumą, esant tokio asmens, prieš kurį procesas vyko *in absentia*, skundai atlikti įrodymų tyrimą, t. y. pakartoti tuos pirmosios instancijos teismo įrodymų tyrimo veiksmus, kurių rezultatais ir išvados buvo grindžiamas apkaltinamasis nuosprendis, jei nuteistasis apeliaciniame skunde nesutinka su tų įrodymų vertinimu. Taip užtikrinama teisė į išsamų ir nešališką visų bylos aplinkybių išnagrinėjimą.

Teismo baudžiamojo įsakymo procesas (BPK XXXI skyrius) paremtas koncepcija, kad baudžiamojo proceso paskirtis įgyvendinama bylos nenagrinėjant teisme, kur laikomasi visų baudžiamojo proceso principų ir procesinių garantijų. Toks nagrinėjimo teisme atsisakymas gali būti grindžiamas tik įtariamojo (kaltinamojo) valia⁷⁸. Vadinasi, baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso metu „<...> neatliekamas joks teisminis nagrinėjimas, kuriam būdingas viešumas, rungtyniškumas ir proceso išsamumas, iš esmės byloje esantys duomenys (įrodymai) tiesiogiai nėra tiriami. Be abejo, teisėjas, gavęs prokuroro pareiškimą dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu ir ikiteisminio tyrimo metu surinktą medžiagą, <...> išnagrinėja, <...> įvertina joje esančius duomenis ir priima vieną iš BPK 420 straipsnio 1 dalyje numatytų sprendimų“⁷⁹. Pažymėtina, jog duomenų analizė, tyrimas, vertinimas reiškia, kad teisėjas įsigilina į tokių duomenų turinį, esmę, vadinasi, pats savarankiškai ištiria tokius duomenis, nors tai ir neprilygsta betarpiškam faktinių duomenų ištyrimui. Kita vertus, atsižvelgiant į tai, jog teisėjas prokuroro pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamojo įsakymo priėmimu dalį tiesiogiai perkelia į baudžiamąjį įsakymą, kas rodo, jog teisėjas sutinka su prokuroro pateiktomis veikos aplinkybėmis, kvalifikacija, neabejoja kaltinamojo kalte pagrindžiančių duomenų (įrodymų) patikimumu. Priešingu atveju, baudžiamojo įsakymo iš viso nebūtų galima surašyti, o kilusios abejonės turėtų būti pašalinamos tik rengiant bylos nagrinėjimą teismo posėdyje.

Vadinasi, jei baudžiamasis procesas pasibaigia baudžiamojo įsakymo priėmimu, galima teigti, jog teisėjo atliktas ikiteisminio tyrimo medžiagos (faktinių duomenų) vertinimas legitimuoja prokuroro pareiškime dėl baudžiamojo įsakymo priėmimo išdėstytą duomenų vertinamąją poziciją.

Pažymėtina, jog tiesioginio duomenų ištyrimo teisme principas yra neatsiejama teisėjų *savarankiškumo* (išskirta aut.) garantija, kadangi įpareigoja nuosprendį pagrįsti tik tais įrodymais, kuriuos teisėjas pats ir betarpiškai išnagrinėjo teisiamajame posėdyje

⁷⁸ JURGAITIS, R. *Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė)*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 66-67.

⁷⁹ JURKA, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius, 2009, p. 220.

(BPK 301 straipsnio 1 dalis), kitaip tariant, nustato teismo pareigą, ištyrus visus įrodomosios informacijos šaltinius, iš jų argumentuotai „išvesti“ teisiškai reikšmingas aplinkybes bei konstatuoti jas esant nustatytas, t. y. „<...> suponuoja asmeninės iniciatyvos imperatyvą, draudžiantį apklausą pakeisti apklausos protokolo perskaitymu“⁸⁰. Be kita ko, ši taisyklė suteikia teismui galimybę vertinti tiriamų duomenų (įrodymų) patikimumą, kaip antai, „<...> teisėjas, matydamas ir stebėdamas parodymus duodantį asmenį, turi galimybę suvokti apklausiamojo psichologines savybes, parodymų davimo motyvus, kas padeda teisingiau įvertinti <...> parodymus, <...> apžiūrėdamas daiktus kaip įrodymus gali geriau ir tiksliau įvertinti jų įrodomąją reikšmę bylai“⁸¹.

Bendriausia prasme išsamumo reikalavimas suvokiamas ne vien tik kaip principas, bet tuo pačiu ir kaip siektinas rezultatas : „<...> iš *Konstitucijos 32 straipsnio 2 dalies, teisinės valstybės principo kylanti asmens teisė į tinkamą teismo procesą, kuris yra būtina sąlyga bylai teisingai išspręsti, reiškia tai, kad baudžiamajame procese teisme būtų paisoma <...> proceso dalyvių lygiateisiškumo, jų dalyvavimo įrodinėjimo procese, <...>, rungimosi ir kitų principų, idant būtų išsamiai, objektyviai, nešališkai ištirtos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės ir baudžiamojoje byloje būtų priimtas teisingas sprendimas“⁸². Reikalavimas teisingai išnagrinėti baudžiamąją bylą reiškia, „<...> kad teismas privalo objektyviai, visapusiškai įvertinti surinktus įrodymus, teisingai nustatyti faktines bylos aplinkybes ir tuo remdamasis teisingai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą“⁸³.*

Iš BPK 20 straipsnio 5 dalies formuluotės matyti, jog įstatymas nustato pareigą teismui išsamiai išnagrinėti visas bylos aplinkybes. Išsamumo reikalavimo laikymasis kaip tik ir sudaro sąlygas nustatyti visas faktines bylos aplinkybes bei tinkamai jas įvertinti: „*Apeliacinės instancijos teismas apkaltinamąjį nuosprendį grindė išvadomis, padarytomis atrenkant tik kaltinančius bylos duomenis ir pripažįstant juos įrodymais, teismas neišreikalavo kitų duomenų, jų netyrė ir atmetė kitus įrodymus prielaidomis grįstais motyvais. Taip teismas pažeidė BPK 20 straipsnio 5 dalį, įpareigojančią teisėjus įrodymus įvertinti pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaujantis įstatymu*“⁸⁴.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 153.

⁸¹ *Cit. op.* 69, p. 389.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798.

⁸³ PRAPIESTIS, J., et al. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras* // Teisės problemos, 1999, Nr. 1-2, p. 139.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-692/2007.

Išsamumo reikalavimas turi būti suprantamas kaip būtinybė nustatyti visas nusikalstamai veikai atskleisti juridškai reikšmingas aplinkybes. Kitaip sakant, „<...> išsamumas – tai reikalavimas, taikytinas vertinant surinktus įrodymus (duomenis), jų „gebėjimas“ pagrįsti baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes. Tačiau išsamumas – tai vertinamoji kategorija. Išsamumo principo ribos (apimtis) priklauso nuo daugelio aplinkybių, pavyzdžiui, nuo nusikalstamos veikos pavojingumo, aplinkybių sudėtingumo, teisinės veikos kvalifikacijos ir kitų⁸⁵. Išsamumo reikalavimas tiesiogiai sietinas su visapusiškumo kriterijumi, kuris reiškia, kad nagrinėjant baudžiamąją bylą turi būti nustatytos ir įvertintos visos – tiek palankios, tiek nepalankios kaltinamajam aplinkybės, taip pat turi būti iškeltos ir patikrintos visos įmanomos versijos: „*Vertindami įrodymus teismai nepažeidė BPK 20 straipsnio 5 dalies reikalavimų ir, vadovaudamiesi įstatymu, įvertino visus, t. y. tiek kaltinančius, tiek teisinančius ar abejonių keliančius įrodymus, duomenis patikrino atsižvelgę į visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos jų patikimumui*“⁸⁶.

Išsamumo reikalavimo nesilaikymas sukelia juridinių padarinių ir teismų praktikoje tai dažniausiai vertinama kaip esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, sukliudęs teismui priimti teisingą galutinį sprendimą. BPK 20 straipsnio 5 dalyje numatytų „<...> reikalavimų pažeidimu, o tuo pačiu ir esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu kasacinės instancijos teismas pripažįsta atvejus, kai teisėjai, vertindami įrodymus, nekreipia dėmesio į tam tikrus duomenis, kurių išnagrinėjimas gali turėti esminės reikšmės teismo išvadoms“⁸⁷.

Pažymėtina, jog išsamaus visų bylos aplinkybių išnagrinėjimo reikalavimo pažeidimas konstatuojamas ir tuo atveju, kai teismas nenustato visų baudžiamajame įstatyme įtvirtintų nusikalstamos veikos sudėties požymių kaltininko veikoje, o būtent – ignoroja subjektyviąją jos pusę: „<...> *Kolegija pažymi, kad subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai yra glaudžiai susiję su objektyviaisiais, ir kaltės turinys atskleidžiamas ne vien kaltinamojo parodymais, jo prisipažinimu ar neprisipažinimu padarius nusikalstamą veiką, išaiškinimu, kaip jis suvokė bei įvertino savo daromų veiksmų pobūdį, padarinius, kokios paskatos nulėmė veikos padarymą ir kokių padarinių šia veika buvo*

⁸⁵ Cit. op. 82, p. 208.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 25d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-469/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-573/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-496/2007.

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-676/2007.

siekiama. Kaltės forma, jos rūšis, be nurodytų aplinkybių, nustatoma tiriant, įvertinant faktinių duomenų visetą, išorinius nusikalstamos veikos požymius. <...> Kolegijos nuomone, apeliacinės instancijos teismas, konstatuodamas, kad išteisintųjų <...>. veiksmuose nėra tyčinės kaltės, išsamiai neišsiaiškino, kaip jie suvokė kaltintojo inkriminuotų nusikalstamų veikų požymius, kokios buvo jų valinės pastangos dėl kilusių padarinių. Išteisinant kaltinamuosius, neįsigilinta į visą įrodomąją bylos medžiagą, nesiaiškinta, ar tarp kaltinimo pateiktų įrodymų yra tarpusavio ryšys. Apeliacinio teismo nuosprendyje pateikti motyvai, paneigiantys kaltinimo argumentus, pernelyg siauri ir vienpusiški, įrodymai vertinti atsietai vienas nuo kito, o kai kurie iš viso liko neįvertinti. <...>. Toks įrodymų vertinimas, apeliacinės instancijos teismo atliktas atrankos būdu, prieštarauja baudžiamojo proceso normų, reglamentuojančių įrodymų tyrimą bei vertinimą, prasmei. BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta norma įpareigoja teismą nešališkai išanalizuoti, patikrinti ir įvertinti pagal vidinį įsitikinimą visus byloje esančius įrodymus kaip visetą, vieningą visumą⁸⁸.

Išsamumo principas įpareigoja teisėją imtis visų įmanomų priemonių idant būtų pašalinti įrodymų tyrimo metu kylantys prieštaravimai tarp analizuojamų duomenų, nes tik tokiu būdu sudaromos sąlygos formuotis tinkamam vidiniam įsitikinimui vertinant faktinius duomenis (įrodymus), t. y. tokiam, kuris remiasi visų byloje esančių duomenų patikrinimu, palyginimu, prieštaravimų pašalinimu ir sprendimų argumentavimu. Taigi „<...> byloje įrodymai turi būti vertinamai išsamiai, nešališkai, vertinamas jų visetas, o ne atskiri duomenys. Tai sudaro prielaidas konstatuoti neabejotiną, prieštaravimų nekeliančių bylos faktinių aplinkybių nustatymą ir tinkamą baudžiamojo įstatymo pritaikymą“⁸⁹.

LTSR BPK numatė kiek kitokius vidinį įsitikinimą pagrindžiančius kriterijus, o būtent – visapusišką, pilnutinį ir objektyvų visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimą. Tačiau, įsigilinus į šių sąvokų reikšmę, matyti, kad tai tie patys reikalavimai, kurie yra keliami dabar galiojančiame BPK. Bylos aplinkybių visapusiškumas reiškia, kad teismas „<...> privalo iškelti ir kruopščiai patikrinti visas realiai galimas baudžiamojoje byloje versijas. <...> Pilnumas – tai išsamus nusikaltimo sudėties objektyviųjų ir subjektyviųjų elementų nustatymas. Šios aplinkybės turi būti nustatytos atitinkamais įrodymais, kurie

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-550/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-558/2005.

⁸⁹ Cit. op. 74.

leidžia padaryti teisingas, nekeliančias jokių abejonų išvadas. <...> Bylos aplinkybių ištyrimo objektyvumas – tai <...> bešališkumas renkant ir įvertinant įrodymus⁹⁰.

Vadinasi, kas senajame BPK buvo įvardijama kaip visapusiškumas ir pilnutinumas, pagal dabartinę teisinę reguliavimą atitinka išsamų visų bylos aplinkybių išnagrinėjimą, o objektyvumas pasireiškia nešališkumu nagrinėjant pastarąsias aplinkybes. Antai, administracinių teisės pažeidimų bylų teismoje įrodymų vertinimo reglamentavimas iš esmės sutampa su LTSR BPK išreikšta formuluote: „Organas (pareigūnas) įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįsta visapusišku, pilnutiniu ir objektyviu visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu ir teisine sąmone“ (ATPK 257 straipsnis). Civiliniame procese teismas įpareigojamas įvertinti byloje esančius įrodymus „<...> pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymais“.

„Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Šia konstitucine nuostata yra įtvirtintas asmens teisės į tinkamą teismo procesą principas. Jo laikymasis yra būtina sąlyga teisingai išspręsti bylą. Garantuojant asmens teises teisiniame procese, būtina teisės normomis užtikrinti, kad procesas vyktų sąžiningai, kvalifikuotai, kad būtų gerbiamos proceso šalių teisės, o bylą nagrinėtų neutralus teisėjas“⁹¹. Teismo nešališkumo ir nepriklausomumo priedermė įtvirtinta ir tarptautiniuose dokumentuose⁹². Taip pat pareiga būti nešališkam bei nepriklausomam įtvirtinta ir tarp pagrindinių teisėjų elgesio principų, numatytų Teisėjų etikos kodekse⁹³. Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1994 m. spalio 13 d. priėmė rekomendaciją Nr. 94/12 "Dėl teisėjų nepriklausomumo veiksmingumo ir vaidmens", kurioje įtvirtinta teisėjo pareiga visais atvejais veikti laisvai ir nepriklausomai nuo pašalinės įtakos, bešališkai nagrinėti bylas remiantis nustatytų faktų laisvu vertinimu, sąžine ir galiojančios teisės normų supratimu, garantuojant bešališką visų šalių išklaušymą⁹⁴.

⁹⁰ KAZLAUSKAS, M., et al. *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 20.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999-02-05, Nr. 15-402.

⁹² Plačiau žr. 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos Visuotinė žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnis. Valstybės žinios. 2006. Nr. 68-2497; Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

⁹³ Plačiau žr. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas, patvirtintas Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8.

⁹⁴ Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. R (94) 12 dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens // JURKA R., et al. *Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 105.

Būtinoji vidinio įsitikinimo objektyvumą užtikrinanti sąlyga yra faktinius duomenis (įrodymus) vertinančio teisėjo nešališkumas ir nepriklausomumas vykdant teisingumo įgyvendinimo funkciją. Niekas teisėjui negali nurodyti, kaip jis turi vertinti įrodymus ar bandyti daryti tam įtaką⁹⁵. Bendriausia prasme, nešališkumo reikalavimas (principas) reiškia, kad tiriant bei nagrinėjant baudžiamąją bylą su proceso šalimis būtų elgiamasi vienodai, neteikiant nei vienai iš jų prioriteto, neturint ir neišreiškiant jokio išankstinio nusistatymo jų atžvilgiu, nesudarant net menkiausių prielaidų suabejoti procesą vykdančio subjekto objektyvumu. Konstitucinis Teismas išaiškino, jog asmens teisė į tai, kad jo bylą išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia: asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonių; bylą nagrinėjantis teisėjas turi būti neutralus; teismo nešališkumas, kaip ir nepriklausomumas, yra esminė žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo garantija⁹⁶. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne kartą akcentavęs, jog teisė į nepriklausomą ir nešališką teisingumo vykdymą yra tokia išskili, kad negali būti paaukota vardan tikslingumo⁹⁷. Teismo nešališkumas, kaip ir nepriklausomumas, yra ne privilegija, o teismo (teisėjų) nekvestionuojama pareiga. „Todėl teismo (teisėjo) šališkumą gali lemti įvairūs veiksniai: <...> neprofesionalumas, nesugebėjimas bylas ir atskirus klausimus spręsti vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, <...> neracionalus procesinių sprendimų argumentavimas (nemotyvavimas)“⁹⁸.

Teisės doktrinoje egzistuoja nuomonė, jog nešališkumo ir objektyvumo sąvokos turi būti aiškinamos skirtingai. Nešališkumas suprantamas kaip tokia teisėjo savybė, kuri įpareigoja teisėją elgtis su proceso šalimis vienodai ir sąžiningai, neturėti asmeninių įsitikinimų bei išankstinės nuomonės apie faktines bylos aplinkybes. Tuo tarpu, teisėjo objektyvumas interpretuojamas kaip savybė, draudžianti teisėjui skirtingai vertinti proceso dalyvių teisinę padėtį privilegijuojant palankesniu statuso suteikimu⁹⁹. Vis dėlto manytina, jog teisėjo vidinis įsitikinimas turi būti grindžiamas tokiu nešališkumu, kuris savyje apjungia ir objektyvumo turinio kriterijus,

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra išskyręs nešališkumo principo aspektus, kuriuos galima pritaikyti analizuojant teismui keliamą nešališkumo reikalavimą. Teismas turi būti subjektyviai nešališkas, kas reiškia, jog jis negali būti

⁹⁵GODA, G., *et al. Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 183.

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001-02-12, Nr. 14-445.

⁹⁷ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt prieš Belgiją*, pareiškimo Nr.2689/65; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Texeira de Castro prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 25829/94.

⁹⁸ MERKEVIČIUS, R. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje* // *Teisė*, 2010, t. 76, p. 78.

⁹⁹ МОИСЕЕВА, Т. В. *Объективность и беспристрастность суда первой инстанции*. Москва: Юрлитинформ, 2006, с. 15.

tendencingas arba turėti išankstinio nusiteikimo proceso dalyvių atžvilgiu. Kitaip tariant, tai reiškia, jog „<...> teisingumas vykdomas paklūstant tiktai įstatymui, be jokios pašalinės įtakos ir be jokių išimčių, o teismo sprendimo nelemia subjektyvūs veiksniai: asmeninės teisėjo simpatijos ar nuogastavimai“¹⁰⁰. Toks subjektyvusis (asmeninis) nešališkumas yra preziumuojamas, kol neįrodyta kitaip. Taip pat, teismas turi būti objektyviai nešališkas, kai toks nešališkumas pasireiškia per pakankamą garantijų suteikimą pašalinant bet kokias pagrįstas abejones, galinčias sąlygoti jo nešališkumą: „<...> būtina išoriškai apsaugoti nuomonę apie teismų objektyvų nešališkumą ir nepriklausomumą.<...> šalinti bet kokias prielaidas, galinčias sukelti abejonių dėl teisėjo ar teismo nešališkumo“¹⁰¹. Vertinant objektyviuosius aspektus, būtina nustatyti, ar yra realių, konkrečių faktų, kurie kelia dvejonių teisėjo nešališkumu¹⁰².

Vadinasi, subjektyvus nešališkumas įpareigoja teisėją atsiriboti nuo asmeninių priežasčių, jei tokių būtų, siekiant jam išsamiai ir nešališkai išnagrinėti faktines bylos aplinkybes. Asmeninė nuomonė, nepagrįsta objektyvia faktinių duomenų analize, nėra ir negali būti vidinį įsitikinimą formuojančiu veiksmu: „<...> išvada, kad pirmosios instancijos teismo teisėjos pareikšti pastebėjimai teismo posėdžio metu leido <...> susidaryti įspūdį, kad teisėja yra šališka, yra teisinga. Teismo posėdžio metu teisėjas neturi moralizuoti teismo procese dalyvaujančių asmenų. <...> Teisėjas neturi parodyti susierzinimo, pykčio, vengti balso pakėlimo ir visko, kas gali sudaryti įspūdį, kad teisėjas yra šališkas“¹⁰³. Tuo tarpu, objektyvusis nešališkumas nustato pareigą teismui garantuoti, jog su proceso dalyviais jis elgsis vienodai lygiai, neteikiant nei vienam iš jų papildomų privilegijų ir net nesudarant įspūdžio, kad tokia išskirtinė padėtis galėtų būti suteikiama. Pažymėtina, jog kiekvienu konkrečiu atveju vertinant, ar nebuvo nepaisoma objektyvaus teisėjo nešališkumo reikalavimų, turi būti konstatuoti *realūs faktai* (išskirta aut.), keliantys abejonių jo nešališkumu: „<...> kasatorius teismo nešališkumą išvelgia per tendencingą įrodymų vertinimą, akcentuodamas, kad apkaltinamasis nuosprendis grindžiamas tik gynybai nepalankiais nukentėjusiojo A. P., liudytojų <...> parodymais. <...> Tokie kasatoriaus teiginiai prieštarauja bylos procesinių dokumentų turiniui.

¹⁰⁰ AMBRASAITĖ, G. *Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu* // Justitia, 2000, Nr. 6, p. 11.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1034/2003.

¹⁰² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. birželio 10 d. sprendimas byloje *Pullar prieš Didžiąją Britaniją*, pareiškimo Nr. 22399/90; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Daktars prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42095/98; plačiau žr. VALANČIUS V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė)*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2000, p. 48.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2005.

Teismo išvada apie A. M. kaltumą pagrįsta ne tik kasatoriaus išvardytais, bet ir kitais teisiamajame posėdyje išnagrinėtais įrodymais <...>. Nuosprendyje išdėstyti visi teismo procese patikrinti įrodymai, atlikta analizė, atskleidžiant jų turinį bei nustatytas faktinės aplinkybės, motyvuotai paneigti kaltinimui prieštaraujantys įrodymai“¹⁰⁴.

Remiantis išdėstytu, teigtina, jog, norint konstatuoti teismą buvus nešališką, nepakanka pateikti abstrakčių, prielaidomis bei spėjimais paremtų argumentų. Turi būti nustatyti konkretūs faktai, kurie sąlygojo teismo nešališkumo reikalavimo nepaisymą. Tokios situacijos, kuomet teismas priėmė apeliantui nepalankų sprendimą, įrodymus vertino ne taip, kaip pageidavo apeliantas, ar paskyrė bausmę, kuri, apelianto nuomone, yra per griežta¹⁰⁵, tai, kad teisiamojo posėdžio pirmininkas, vadovaudamas bylos procesui, posėdžio metu buvo reiklus ir reikalavo atitinkamos drausmės bei pagarbos teismui¹⁰⁶ savaime negali būti laikomos kaip rodančios teismo nusistatymą bei šališkumą. „<...> byloje surinktų įrodymų vertinimas yra išimtinė teismo teisė ir pareiga, todėl teismo nuosprendyje pateiktas vienu ar kitu byloje surinktų įrodymų vertinimas pats savaime nesuteikia pagrindo padaryti išvadą, kad nuosprendį priėmęs teismas buvo šališkas. Iš bylos medžiagos matyti, kad apkaltinamąjį nuosprendį apeliacinės instancijos teismas priėmė išsamiai ištyręs faktines nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, įvertinęs tiek nuteistąjį teisinančius <...>, tiek ją kaltinančius įrodymus <...>, motyvuotai nurodė, kodėl priimdamas nuosprendį vadovaujasi vienais įrodymais ir atmeta kitus, apeliacinės instancijos teismo nurodyti įrodymų vertinimo motyvai atitinka bylos medžiagą“¹⁰⁷. „Pažymėtina, kad baudžiamojo proceso įstatyme nėra (ir negali būti) nustatyta, jog išteisinamojo nuosprendžio priėmimas pats savaime jau yra pagrindas abejoti teisėjo (teisėjų kolegijos), priėmusio tokį nuosprendį, nešališkumu. Tai prieštarautų baudžiamojo proceso paskirčiai ginti žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-645/2005.

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-708/2003; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2007; Lietuvos Apeliacinio Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77/2006; Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-34/2008; Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-52/2008.

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-646/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006.

tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 straipsnio 1 dalis)“¹⁰⁸.

Remiantis išdėstytu, svarbu paminėti, jog tai, kad teismo nuosprendyje kai kurie įrodymai išdėstyti neišsamiai, pateikiama tik lakoniška įrodymų analizė tokiu būdu pažeidžiant BPK 305 straipsnio 1 dalies reikalavimus, automatiškai nesuponuoja teismo nuosprendį surašiusio teismo šališkumo¹⁰⁹. Tai, kad teismas neištiria proceso šalies prašomų faktinės informacijos šaltinių, *in abstracto* nerodo nei teismo šališkumo, nei nešališkumo¹¹⁰.

Vadinasi, kiekviena teisinė situacija, kuomet kyla teismo šališkumo konstatavimo klausimas, privalo būti vertinama individualiai, remiantis konkrečia faktine informacija. Kaip antai, jei teismas atmeta proceso šalies surinktus duomenis, tai vien tai nėra pagrindas abejoti teismo nešališkumu. Kitokia situacija, kai teismas atmeta motyvuotus šalies prašymus ir nenurodo pagrįstų atmetimo motyvų arba apskritai neatsako į prašyme ar skunde išdėstytus argumentus. Toks teismo elgesys gali sudaryti pagrindą suabejoti jo nešališkumu. Būtinumą vertinti objektyvias aplinkybes pagrindžia tai, jog „kaip ir daugybė kitų baudžiamųjų procesinių teisinių kategorijų (pvz., įtarimas ar vidinis įsitikinimas), teismo nešališkumas yra tam tikra subjektyvi faktinė – teisinė kategorija, kuri tokia, t.y. kol egzistuoja tik teisėjo sąmonėje kaip jo manymas, vidinė būseną, nusistatymas, <...> nesukelia jokių materialinių ar procesinių padarinių <...>. Tad ir teismo nešališkumą galima pažinti ne dikutuojant ar klausiant, ką <...> konkrečiame bylos nagrinėjimo etape galvojo <...> teisėjas, o analizuojant ir vertinant konkrečiais išoriškai (objektyviai) išreikštais teisėjo veiksmais ar sprendimais apibrėžtą jo procesinio elgesio kryptį ar intenciją“¹¹¹.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtinats nešališkumo principas, kuris yra teisėjo vidinio įsitikinimo neatskiriama dalis. Kita vertus, „<...> teisėjo vidinį įsitikinimą galima patikrinti per jo nepriklausomumą vykdant procesines pareigas“¹¹². Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra būtina asmens teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Kartu tai yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos asmens teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, būtina nešališko ir teisingo bylos

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2007.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2006.

¹¹⁰ MERKEVIČIUS, R. *Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje* // Teisė, 2010, t. 76, p. 88.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 94.

¹¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-710/2006.

išnagrinėjimo, taigi ir pasitikėjimo teismu, sąlyga¹¹³. Nepriklausomumo priedermė kyla pirmiausia iš pačios Konstitucijos (Konstitucijos 109 straipsnio 2 ir 3 dalių, 115 straipsnio 6 dalies). Remiantis konstitucine jurisprudencija galima išskirti du neatsiejamus teismo nepriklausomumo aspektus: nepriklausomumą vykdant teisingumą (procesinis nepriklausomumas nuo byloje dalyvaujančių šalių bet kokio kišimosi) ir teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (institucinis nepriklausomumas nuo valstybės valdžios, valdymo, visuomenės institucijų, korporacijų, neteisėtų asmeninių ar kitokių interesų įtakos)¹¹⁴. Toks nepriklausomumas garantuojamas teisės normomis, kitaip sakant, toks nepriklausomumas yra „reglamentuotas“. Būtent „įstatymas siekia apsaugoti teisėją nuo galimo poveikio, <...> tačiau visa tai neužtikrina, negarantuoja „psichologinio nepriklausomumo“ – teisėjo sugebėjimo pasipriešinti motyvams, galintiems lemti asmeninį suinteresuotumą“¹¹⁵.

Darytina išvada, jog būtent procesinis nepriklausomumas, suprantamas kaip teismo nepriklausomumas vykdant teisingumo įgyvendinimo funkciją, yra *conditio sine qua non* (išskirta aut.) – būtinoji nešališko, išsamaus ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga. Dar daugiau, teismo konstitucinės ir įstatyminės nepriklausomumo garantijos bei teisėjų etikos taisyklės yra pamatas, kad žmonės tikėtų teismo, kaip teisinių ginčų arbitro, nešališkumu ir objektyvumu¹¹⁶.

Taigi viso teismo nagrinėjimo proceso metu ir galiausiai jo rezultate – priimant nuosprendį, kaip teisingumo įgyvendinimo aktą, vieną svarbiausių vaidmenų vaidina teisėjo nepriklausomybė. Be įvairiausių socialinių garantijų, jo nepriklausomybė glūdi jo paties viduje, o būtent, tai teisėjo aukšta kvalifikacija, dorovinės savybės bei moralinės vertybės, demokratinės pažiūros ir, žinoma, pagarba žmogaus teisėms. „Nepriklausomam teisėjui negali iškilti konfliktas tarp sprendimo teisėtumo ir teisingumo. Čia teisėjo nepriklausomybė baigiasi. Jis priklauso ir lenkiasi tik vienam Dievui – Įstatymui. Realiai nepriklausomas teisėjas, nors ir kaip būtų drąskomas vidinių moralinių <...> sprendimo priėmimo motyvų prieštaravimų, pirmenybę teiks TEISĖTUMO kategorijai“¹¹⁷.

¹¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995-12-06, Nr.101-2264; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999-12-21, Nr.109-3192; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001-02-12, Nr.14-445.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006-11-27, Nr.130-4910; *Cit. op.* 111, p. 66.

¹¹⁵ JUSTICKIS V. *Bendroji it teisės psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 286.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007-10-22, Nr.110-4511; SESICKAS L. *Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė* // *Justitia*, 2000, Nr. 6, p. 13.

¹¹⁷ VALANČIUS, V. *Nepriklausomas teisimas ir nepriklausomas teisėjas – žmogaus teisių garantas* // *Žmogaus teisių problema baudžiamajame teiseje ir baudžiamajame procese: Konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1995, p. 47.

Vadinasi, nešališkumo ir nepriklausomumo principai yra svarbūs tinkamo teisėjo vidinio įsitikinimo formavimasi ir tuo pačiu patį duomenų (įrodymų) vertinimą, kaip procesą, sąlygojantys veiksniai.

2.2. ĮRODYMŲ VERTINIMAS VADOVAUJANTIS ĮSTATYMU

Teismas, vertindamas faktinius duomenis (įrodymus) pagal vidinį įsitikinimą, turi vadovautis įstatymu. Šis reikalavimas nepaneigia laisvo įrodymų vertinimo principo, kurio esmė atskleidžiama per nenustatymą BPK jokių formalių įrodymų reikšmę ir išankstinę galią apibrėžiančių taisyklių. Baudžiamojo proceso įstatymo reguliatyvinis poveikis duomenų (įrodymų) vertinimo kontekste pasireiškia numatant principines duomenų (įrodymų) vertinimo taisykles, tokio vertinimo pagrindus ir procesines sąlygas, numato įrodymų sąsajumo, leistinumą kriterijus, duomenų rinkimo bei patikrinimo procedūras, įrodymų įvertinimo išraiškos procesiniame akte reikalavimus, užtikrina teismo, kaip vienintelio įrodymus vertinančio subjekto, nepriklausomumą ir laisvą jo vidinio įsitikinimo formavimąsi. Kaip jau minėta, vidinis įsitikinimas nėra ir negali būti savavališkas. Jo pagrindas atskleidžiamas būtent per išsamų ir nešališką visų bylos aplinkybių išnagrinėjimą bei per reikalavimą vidinio įsitikinimo formavimosi procese ir jo rezultate vadovautis įstatymu.

Vadinasi, teisėjas *nėra absoliučiai* (išskirta aut.) laisvas vertindamas įrodymus. Įrodinėjimo procesą reguliuoja įstatymas, kuris pirmiausia ir saisto teisėją. Todėl tiksliausiai laisvo įrodymų vertinimo prigimtį išreikštų tokia tezė: „teismas yra laisvas vertindamas įrodymus pagal įstatymą“¹¹⁸.

Štai I. B. Michailovskaja mano, kad tai, jog nusikalstamos veikos aplinkybių nustatymas baudžiamajame procese vyksta remiantis įstatyminiu reguliavimu, savaime apriboja savavališkos išvados darymą, tačiau tuo pačiu ji pažymi, kad iš vienos pusės – tai riboja informacijos apie nustatytinas aplinkybes rinkimo būdus bei priemones, iš kitos pusės – užtikrina jos patikimumą, saugo nuo iškraipymo¹¹⁹. Reiškia, įstatymas yra esminis jį taikančio subjekto įsitikinimo formavimosi objektyvumo garantas.

J. Rinkevčius baudžiamojo proceso įstatymo reikšmę vertinant duomenis (įrodymus) atskleidžia per tokius momentus:

¹¹⁸ TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai* // Jurisprudencija, 2007, t. 5 (95), p. 80.

¹¹⁹ МИХАЙЛОВСКАЯ, И. Б. *Цели, функции и принципы российского уголовного судопроизводства (уголовно – процессуальная форма)*. Москва: Проспект, 2003, с. 39.

1. Įstatymas, įtvirtindamas metodologines įrodinėjimo taisykles (pavyzdžiui, išsamus ir nešališkas bylos aplinkybių išnagrinėjimas), padaro jas privalomas.

2. Įstatymas nustato specialias garantijas, kurios saugo vidinio įsitikinimo laisvę ir nepriklausomumą nuo pašalinės įtakos (pavyzdžiui, pasitarimo kambario paslaptis, teisė į atskirąją nuomonę).

3. Įstatymas nustato privalomas faktinių duomenų rinkimo ir tyrimo taisykles, be kurių neįmanoma įvertinti duomenų sąsajumo, leistinumą.

4. Įstatymas įtvirtina būtinuosius procesinio akto, kuriame atsispindi baigiamojo įrodinėjimo etapo – įrodymų įvertinimo – rezultatai, rekvizitus bei turinį, įpareigoja pagrįsti įrodymais išvadas bei motyvuoti, kodėl vieni ar kiti įrodymai yra atmetami¹²⁰.

Manytina, jog duomenų (įrodymų) vertinimo kontekste įstatymas atlieka dvejopą vaidmenį: vienu atveju, vidinį įsitikinimą „keičia“ tiesioginis įstatymo imperatyvas pripažinti įrodymus neleistiniais, jeigu pažeistos nustatytos taisyklės (pavyzdžiui, BPK 145 straipsnio 3 dalis), kitu atveju – įstatymas numato tik bendrus vertinimo orientyrus, gaires (pavyzdžiui, vertinant sąsajumą ar pakankumą). Įstatymas nustato įrodymų rinkimo, jų patikrinimo ikiteisminio tyrimo metu taisykles, įtvirtina, kaip turi vykti įrodymų tyrimas.

Vadinasi, vertinant įrodymus svarbu konstatuoti, ar nebuvo pažeistos išvardytos taisyklės, kadangi jų pažeidimas pats savaime gali sąlygoti įrodymų neleistinumą arba įrodymų įvertinimą, kaip neturintį juridinės galios.

Reikalavimas vadovautis įstatymu reiškia, kad vertinant duomenis (įrodymus) „<...> pirmiausia turi būti nustatyta, ar jie atitinka BPK 20 straipsnyje nustatytus reikalavimus. Pagrindiniai reikalavimai įrodymams yra išdėstyti BPK 20 straipsnio 3 ir 4 dalyse“¹²¹. Kaip matyti iš teismų praktikos, reikalavimas vadovautis įstatymu aiškinamas kaip įpareigojimas paisyti BPK 20 straipsnio. Būtent šiame straipsnyje įtvirtinti įrodymams keliami reikalavimai (sąsajumas, leistinumą), tačiau, atsižvelgiant į tai, kad

¹²⁰ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*: mokymo priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1990, p. 41-42.

¹²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-275/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-531/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106/2006; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-417/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2005.

faktinių duomenų (įrodymų) vertinimas yra dvietaapis procesas, apimantis duomenų pripažinimą įrodymais ir įrodymais tapusių duomenų įvertinimą pakankamumo aspektu, pažymėtina, jog teismas sistemiškai privalo taikyti ir kitas BPK normas. Kaip antai, BPK 20 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas duomenų (įrodymų) leistinumą kriterijus, numatantis, jog įrodymais gali būti pripažįstami tik tokie duomenys, kurie gauti teisėtai būdais, ir kuriuos galima patikrinti atliekant BPK numatytus proceso veiksmus. Vadinas, teismas įrodymų tyrimo metu aiškindamasis, ar pateikti duomenys yra gauti teisėtai būdais, turi vadovautis tomis BPK nuostatomis, kuriose įtvirtinta atitinkamų duomenų gavimo, rinkimo ar fiksavimo tvarka. Atsižvelgiant į tai, jog vienas iš faktinės informacijos gavimo būdų yra jų rinkimas taikant BPK XII skyriuje numatytas procesines priemones (pavyzdžiui, atliekant kratas, poėmius ir kt.), reiškia, teismas privalo vadovautis tokių priemonių panaudojimo tvarką įtvirtinančiomis normomis. Štai Kazachstano Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. balandžio 20 d. nutarime „Dėl kai kurių įrodymų vertinimo klausimų baudžiamosiose bylose“ išaiškinta, jog: „*teisėjas, vertindamas įrodymus, vadovaujasi įstatymu, t. y. tikrina, ar buvo laikytasi įrodymų rinkimą ir fiksavimą, jų leistinumą, sąsajumą reglamentuojančių normų*“¹²².

Remiantis išdėstytu, manytina, jog reikalavimas vadovautis įstatymu vertinant faktinius duomenis (įrodymus) negali būti suprantamas tik kaip reikalavimas vadovautis BPK 20 straipsnio 3 ir 4 dalimi. Šiose dalyse įtvirtinti pamatiniai (savo nutartyse LAT vartoja sąvoka „*pagrindiniai*“), bet ne vieninteliai reikalavimai, kuriais turi vadovautis teismas, vertindamas duomenis (įrodymus). „*Bendra įrodymų vertinimo teisme samprata pateikta BPK 20 straipsnio 5 dalyje, kuri įgyvendinama taikant kitus Baudžiamojo proceso kodekso straipsnius*“¹²³.

Teisminio nagrinėjimo metu bei priimdamas galutinį procesinį sprendimą, teismas privalo operuoti visomis BPK normomis (pavyzdžiui, reglamentuojančiomis ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo tvarką bei gautų rezultatų tinkamą procesinį įforminimą, tiesioginį duomenų ištyrimą teisme, nuosprendžio priėmimą bei surašymą ir kt.), sistemiškai jas taikdamas bei jomis grįsdamas savo išvadas.

Įstatymų leidėjo BPK 20 straipsnio 5 dalyje vienaskaita įtvirtinta lingvistinė konstrukcija „*vadovaudamiesi įstatymu*“ (išskirta aut.) tarsi leistų daryti išvadą, kad toks reikalavimas įpareigoja teisėjus vadovautis išimtinai baudžiamojo proceso įstatymu. Tačiau teisės doktrinoje bei praktikoje toks įstatyminis reglamentavimas aiškinamas

¹²² Нормативное Постановление Верховного суда РК от 20.04.2006 N 4 "О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам". [Žiūrėta 2011-03-07]. Prieiga per internetą: <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=03416&ogl=all>

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2005.

plačiau, kaip reiškiantis pareigą duomenis (įrodymus) vertinančiam subjektui vadovautis ir kitose teisės šaltiniuose įtvirtintomis normomis: „<...> vidinis įsitikinimas turi formuotis neignoruoiant procesinių taisyklių bei materialiujų teisės normų, t. y. kad sprendimą baudžiamojoje byloje turi nulemti tik patikimi, teisėtais būdais gauti duomenys“¹²⁴.

Baudžiamasis įstatymas – reikšmingas orientyras vertinant įrodymus jų sąsajumo aspektu, nes konkrečios baudžiamosios bylos dalykas glaudžiai susijęs su atitinkamos nusikalstamos veikos sudėties požymiais. Būtent nusikalstamos veikos sudėties požymių analizė leidžia nustatyti į įrodinėjimo dalyką įeinančių aplinkybių visetą, kuri teismui reikia konstatuoti esant. Vadinasi, iš esmės neįmanoma nustatyti, ar tam tikrais faktiniais duomenimis galima pagrįsti išvadas dėl į įrodinėjimo dalyką sudarančių aplinkybių, nesiremiant nei BPK, nei BK.

Atitinkamą reikšmę turi ir kitų teisės šakų normos, kurių pagalba atskleidžiamas blanketinių dispozicijų turinys (pavyzdžiui, Kelių transporto eismo saugumo ir transporto priemonių eksplotavimo taisyklės; Sveikatos sutrikdymo masto nustatymo taisyklės ir pan.). „Įrodymais gali būti pripažįstami ir duomenys, gauti kitų žemesnės nei įstatymai aktu, nustatyta tvarka, pavyzdžiui, Lietuvos policijos generalinio komisaro 2002 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. 660 patvirtintos Policijos patrulių veiklos instrukcijos. <...>. Šiuo atveju svarbu, kad tokie aktai būtų priimti vadovaujantis įstatymu“¹²⁵.

Vadinasi, kai faktiniai duomenys gaunami remiantis poįstatyminiu aktu, teismas, vertindamas tokių duomenų leistinumą, turi analizuoti akto turinį, kadangi duomenų teisėtą gavimo būdą apsprendžia normos, esančios tokiaime poįstatyminiame akte. „Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų sprendimuose remiamasi duomenimis, kurie atitinka BPK 20 straipsnyje nustatytas duomenų pripažinimo įrodymais sąlygas. Autoįvykio vietos apžiūros protokolas ir jo priedas (planas) gauti nepažeidžiant Policijos patrulių veiklos instrukcijos, <...> protokolą pasirašė visi dalyvavę apžiūroje asmenys <...>, o planą – jį sudaręs asmuo. <...> surašyti iki ikiteisminio tyrimo pradžios šioje byloje, o pradėjus ikiteisminį tyrimą šie dokumentai pridėti prie baudžiamosios bylos. Tiriant ir nagrinėjant bylą jie turėjo duomenų šaltinio – dokumentų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, statusą. Šiuose dokumentuose nurodyti duomenys buvo tikrinami apklausiant protokolą ir planą pasirašiusius asmenis. <...>. Tai leidžia

¹²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-362/2007.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Teismų praktika, 2007, Nr. 27.

daryti išvadą, kad įrodinėjimo procesas nagrinėjamoje byloje vyko tinkamai išnaudojant visas galimas ir būtinas įrodinėjimo priemones, vertinant visus surinktus duomenis”¹²⁶.

Pažymėtina, jog įrodymais gali būti pripažįstami ir užsienio valstybėse surinkti, užfiksuoti faktiniai duomenys. Kuomet tokie duomenys gaunami Seimo ratifikuotų tarptautinių sutarčių pagrindu, jie „negali būti nepripažįstami įrodymais dėl to, kad užsienio valstybių įstatymai nustato kitokią nei Lietuvos Respublikos BPK duomenų rinkimo ir fiksavimo tvarką, jei tokie duomenys užsienio valstybėje buvo gauti nepažeidžiant visuotinai pripažintų žmogaus teisių apsaugos standartų“¹²⁷. „Esmė ta, jog tokiu būdu gaunant duomenis vadovaujamosi užsienio valstybės proceso įstatymu, o juos vertinant – valstybės, kurioje nagrinėjama baudžiamoji byla, įstatymu. Vadinasi, duomenų leistinumą turi būti vertinamas atsižvelgiant į baudžiamosios bylos nagrinėjimo vietos įstatymą, todėl bylos nagrinėjimo vietos įstatymo reikalavimų neatitinkantys duomenys negali būti pripažįstami leistiniais“¹²⁸.

Reiškia, vertindamas faktinius duomenis, gautus (surinktus) užsienio valstybėje, teismas privalo vadovautis Seimo ratifikuota tarptautine sutartimi (dvišale arba daugiašale, reglamentuojančia valstybių bendradarbiavimą teikiant pagalbą baudžiamosiose bylose) kaip įstatyminiu pagrindu (BPK 20 straipsnio 1 dalis) bei patikrinti, ar gaunant tokius duomenis buvo laikytasi visuotinai pripažintų žmogaus teisių apsaugos standartų, įtvirtintų Europos Tarybos arba JTO sudarytose sutartyse¹²⁹. Galima teigti, jog tokiu būdu gautų duomenų leistinumą apsprendžia būtent teisinio pagrindo (ratifikuotos tarptautinės sutarties) buvimas, o gavimas teisėtais būdais (BPK 20 straipsnio 4 dalis) tarsi preziumuojamas. Vien tuo, kad duomenų gavimo tvarka užsienio valstybėje skiriasi nuo tvarkos pagal LR BPK, negali būti motyvuojamas ir konstatuojamas duomenų (įrodymų) neleistinumą.

Atkreiptinas dėmesys, jog civilinio proceso kodekse, reglamentuodamas įrodymų įvertinimą, įstatymų leidėjas naudoja daugiskaitą, įtvirtindamas reikalavimą vadovautis „įstatymais“ (CPK 185 straipsnio 1 dalis). Teisinio aiškumo prasme toks įstatyminis reguliavimas labiau pagrįstas. Tas pat pasakytina ir apie konstitucinę teiseną, kurioje irgi nurodomas įpareigojimas vertinant įrodymus vadovautis „įstatymais“ (Konstitucinio

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-475/2006.

¹²⁷ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I–IV dalys (1-220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, p. 47.

¹²⁸ SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus* // Teisės problemos, 2006, Nr. 2, p. 49.

¹²⁹ Žr. GODA, G., et al. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 28-30.

Teismo įstatymo 35 straipsnis). Besąlygiškas *įstatymų* (išskirta aut.) laikymasis yra svarbiausia teisingo duomenų (įrodymų) vertinimo garantija.

. Laisvo įrodymų vertinimo principas draudžia įstatyme išanksto nustatyti vienos ar kitos įrodymų rūšies galią, jos „persvarą“ prieš kitas įrodymų rūšis, tiek atskirų įrodymų, tiek jų visumos kokybines ir kiekybines charakteristikas. Duomenis (įrodymus) teismas vertina laisvai, reiškia „jokie teismui pateikiami duomenys neturi pirmenybės prieš kitus <...> ar iš anksto nustatytos galios, lemiančios tam tikro sprendimo priėmimą. Nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas ir visi įrodymai turi būti vertinami bendra tvarka“¹³⁰. „BPK nenumatyta, kad kokie nors įrodymai gali būti laikomi svarbesniais, reikšmingesniais už kitus įrodymus. Teikiant išskirtinę reikšmę nukentėjusiosios parodymams, duotiems ikiteisminio tyrimo stadijoje, vien tik jais pagrindžiant kitų byloje surinktų nepatikimumą, būtų pažeidžiamas BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas reikalavimas savo įrodymus vertinti remiantis nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu“¹³¹.

Pažymėtina, jog įstatymų leidėjas LTSR BPK 76 straipsnyje buvo tiesiogiai įtvirtinęs, jog: „Jokie įrodymai teismui, <...> neturi iš anksto nustatytos galios“. Tai reiškia, kad, nagrinėjant baudžiamąją bylą, teismas priimamus sprendimus grindžia tik surinktais, patikrintais bei įrodymais pripažintais duomenimis. „Niekas negali priversti teisėjų tikėti vienu ar kitu įrodymu arba pripažinti vieną faktą nustatytu, o kitą tokiu nepripažinti. Teisėjai sprendžia bylą pagal savo laisvą vidinį įsitikinimą“¹³². Galiojančiame BPK ši nuostata neišliko, tačiau jos reikšmė nekvestionuojama nei teisės moksle, nei teismų praktikoje: „Baudžiamojo proceso įstatymas nė vienai įrodymų rūšiai nesuteikia pirmenybės. Tai, kad liudytojų V. M. ir M. G. parodymai yra išvestiniai įrodymai, nė kiek nesumenkina jų įrodomosios reikšmės. Teismai neturėjo pagrindo abejoti šių liudytojų parodymų patikimumu, nes jų parodymai buvo aiškūs, nuoseklūs ir atitiko kitus byloje esančius įrodymus bei nustatytas faktines aplinkybes“¹³³.

Tai patvirtina ir sisteminė BPK normų, reglamentuojančių faktinių duomenų (įrodymų) atskiras rūšis, jų gavimo bei fiksavimo tvarką, analizė, kuri leidžia pagrįstai teigti, jog įstatymas iš tiesų nei vienai įrodymų rūšiai neteikia pirmenybės, nei viena įrodymų rūšis neįvardijama kaip turinti didesnę įrodomąją galią.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 183-184.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2007.

¹³² DANISEVIČIUS, P., *et al. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*. Vilnius, 1971, p. 70-71.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-647/2007.

Kaip antai, LTSR BPK 86 straipsnis numatė būtinuosius ekspertizės skyrimo atvejus, tokiu būdu tiesiogiai įstatyme įtvirtindamas eksperto išvados, kaip įrodymų rūšies, pranašumą bei reikšmingumą prieš kitus įrodymus bei ribodamas teisėjo laisvę vertinti pagal savo vidinį įsitikinimą, kadangi pagal šį straipsnį konkreti aplinkybė turėjo būti įrodinėjama konkrečiu įrodymu, t. y. eksperto išvada. Nors LTSR BPK komentare teigiama, jog „<...> nustatant BPK 86 str. nurodytas aplinkybes, visada reikia remtis eksperto išvada ir tik kartu su ja galima panaudoti kitus įrodymus. Bet tai nereiškia, kad eksperto išvada teikiama pirmenybė prieš kitus įrodymus“¹³⁴.

Pažymėtina, kad daugelio valstybių, ypač postsovietinių, baudžiamojo proceso įstatymuose, kaip vienas iš įrodymų vertinimo kriterijų, yra numatytas reikalavimas jokiems įrodymams nesuteikti galios *a priori*. Štai Moldovos Respublikos BPK 101 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta: „Nei vienas įrodymas neturi iš anksto nustatytos galios baudžiamojo persekiojimo subjektui arba teisminei instancijai“¹³⁵. Tadžikistano Respublikos BPK 88 straipsnio 2 dalis skelbia: „Jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios“¹³⁶. Identiška taisyklė numatyta Estijos Respublikos BPK 61 straipsnio 1 dalyje¹³⁷.

Atkreiptinas dėmesys, jog paminėtų valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose įrodymų vertinimas įtvirtintas atskiru straipsniu, skirtingai nuo LR BPK, kuriame įrodymų vertinimas numatytas 20 straipsnio 5 dalyje, kaip sudėtinė įrodymų sampratą reglamentuojančio straipsnio dalis. Savotišką įrodymų reglamentavimo būdą pasirinko Latvijos Respublikos įstatymų leidėjas, numatydamas tik vieną taisyklę ryšium su įrodymų vertinimu, ją susiedamas su patikimumu (Latvijos Respublikos BPK 128 straipsnio 3 dalis – Įrodymų patikimumas): „Joks įrodymas neturi iš anksto nustatyto didesnio patikimumo laipsnio“¹³⁸. Rusijos Federacijos BPK 17 straipsnyje 1 dalyje įtvirtintas įrodymų vertinimas pagal vidinį įsitikinimą, pagrįstą turimais baudžiamojoje byloje įrodymais, vadovaujantis įstatymu ir sąžine. Antroji dalis skelbia apie jokios

¹³⁴ KAZLAUSKAS, M., *et al.* LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius: Mintis, 1989, p. 87.

¹³⁵ Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova No. 122-XV dated 14.03.2003. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

<http://www.norlam.md/docs/Criminal%20Procedure%20Code%20RM.pdf>

¹³⁶ Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan. From 3 December 2009. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=30692

¹³⁷ Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia. Passed 12 February 2003, entered into force 1 July 2004. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>

¹³⁸ Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia. Entered into force 1 January 2002. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

išankstinės galios nesuteikimą įrodymams¹³⁹. Šios normos įtvirtintos straipsnyje, pavadintame – „Laisvas įrodymų vertinimas“, o įrodymų vertinimo taisyklės reglamentuojamos BPK 88 straipsnyje. Bosnijos ir Hercogovinos Respublikos BPK 15 straipsnyje („Laisvas įrodymų vertinimas“) taip pat numatyta taisyklė, jog jokie įrodymai neturi iš anksto nustatytos galios¹⁴⁰.

CPK 185 straipsnis „<...> įtvirtina laisvo įrodymų vertinimo principą, pagal kurį bet kokios informacijos įrodomąją vertę nustato teismas, vadovaudamasis savo vidiniu įsitikinimu“¹⁴¹. „Jokie įrodymai negali turėti teismui iš anksto nustatytos galios, todėl teismas privalo įvertinti visą byloje esančią informacinę medžiagą, laikydamasis CPK nustatytų įrodymų sąsajumo, leistinumų ir įrodymų vertinimo taisyklių“¹⁴². Vis dėlto įstatymų leidėjas, įtvirtindamas įrodymų išankstinės galios nenustatymo taisyklę, tuo pačiu nurodo ir jos išimtį: „<...> neturi iš anksto nustatytos galios, išskyrus šiame kodekse numatytas išimtis“.

Vadinasi, civiliniame procese tam tikra įrodymų rūšis turi *prima facie* įrodomąją galią prieš kitus įrodymus, o būtent – tai oficialieji rašytiniai įrodymai (CPK 197 straipsnio 2 dalis). Aplinkybės, nurodytos oficialiuose rašytiniuose įrodymuose, laikomos visiškai įrodytomis iki tol, kol jos bus paneigtos kitais byloje esančiais įrodymais, išskyrus liudytojų parodymus. „Oficialaus rašytinio įrodymo didesnė įrodomoji galia yra visiškai suprantama, nes jį kuriant tiesiogiai dalyvauja valstybės institucijos (ar asmuo, kuriam valstybė patikėjo savo funkcijų vykdymą), kurių viena iš pagrindinių užduočių yra užtikrinti, kad jų priimami aktai atitiktų faktines konkrečios situacijos aplinkybes“¹⁴³. Visgi *prima facie* įrodomosios galios suteikimas oficialiems rašytiniams įrodymams gali būti traktuojamas kaip teismo diskrecijos teisės laisvai vertinti įrodymus ribojimas¹⁴⁴.

Pritartina M. K. Treušnikovo nuomonei, jog apie laisvą duomenų (įrodymų) vertinimą galima kalbėti tik tuomet, jei nei įstatymuose, nei kituose norminiuose aktuose nėra ir nebus nustatyta išankstinė įrodymų įrodomoji galia bei reikšmė, jei duomenys (įrodymai) byloje bus vertinami pagal jų savybes, jei nei viena įrodymų priemonė neturės

¹³⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (УПК РФ) от 18-12-2001, N 174-ФЗ. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

<http://base.garant.ru/12125178-008.htm#par790>;

¹⁴⁰ Criminal Procedure Code of the Republic of Bosnia and Herzegovina. “Official Gazette” of Bosnia and Herzegovina, 3/03. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Bosnia-Herzegovina/Ba_Criminal_Procedure_Code

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 26d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-297/2006.

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-120/1999.

¹⁴³ NEKROŠIUS, V. *Oficialūs rašytiniai įrodymai civiliniame procese* // Teisė, 1999, t. 33(4), p. 71.

¹⁴⁴ TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai* // Jurisprudencija, 2007, t. 5 (95), p. 81.

pirmenybės prieš kitas, o įrodymų patikimumas pasireišk lyginant duomenis (įrodymus) tarpusavyje. Taigi įrodymų, kurie laikomi pranašesni už kitus, statusas gali sąlygoti ne tokį kruopštų ir kritišką jų analizavimą, tarsi manant, kad jų patikimumas yra iš anksto nulemtas. Toks požiūris gali lemti grubių klaidų padarymą, sprendžiant dėl faktinių duomenų leistinumą, liečiamumą bei įrodymų pakankamumą.

Faktinių duomenų vertinimas vyksta viso teismo bylos nagrinėjimo metu, kurio rezultatas – įrodymų įvertinimas – materializuojasi teismo priimtame nuosprendyje. Teisėjo vidinis įsitikinimas, kaip įvertinimo rezultatas, privalo būti išreikštas procesiniame akte, kurio forma būtų prieinama aplinkiniams ir kuri leistų patikrinti priimto sprendimo teisingumą. Teisingai yra pažymėjęs J. K. Orlovas teigdamas, jog „vienintelė vidinio įsitikinimo objektyvizacijos išorinė forma yra argumentuotas teismo sprendimas“¹⁴⁵.

Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas principas, suteikiantis teismui išimtinę kompetenciją vykdyti teisingumą: „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai“¹⁴⁶. Teisingumo vykdymas baudžiamojoje byloje reiškia, kad tik teismas, išsamiai ir nešališkai ištyręs visas bylos aplinkybes, gali priimti galutinį procesinį sprendimą.

Konstitucijos 31 straipsnis skelbia: „asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu“, taigi, kad „<...> teismo nuosprendis kaip didžiausias teisinės galios procesinis dokumentas galėtų įgyvendinti savo misiją, jis turi būti teisėtas, pagrįstas, teisingas ir įtikinantis“¹⁴⁷. Nuosprendis yra *teisėtas* (išskirta aut.), kai jis priimtas ir surašytas laikantis baudžiamojo įstatymo, baudžiamjojo proceso įstatymo ir kitų teisės normų, kai savo forma bei turiniu atitinka BPK 302 – 307 straipsnius bei oficialiems dokumentams keliamus reikalavimus, nekelia abejonių dėl jame padarytų išvadų pagrįstumo. Nuosprendis yra *pagrįstas* (išskirta aut.), kai jame yra padarytos išvados dėl nusikalstamo įvykio, nusikalstamos veikos sudėties, kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo ir kitų nuosprendyje sprendžiamų klausimų pagrįstos išsamiai ir nešališkai ištirtais ir teisingai įvertintais įrodymais¹⁴⁸. „Nuosprendis turi būti ne tik teisėtas, bet ir pagrįstas, t. y. jame

¹⁴⁵ ОРЛОВ, Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. Москва: Юрист, 2009, с.122.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014.

¹⁴⁷ *Cit. op.* 164, p. 461.

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“ // Teismų praktika, Nr. 19, Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003.

*padarytos išvados dėl visų nuosprendyje sprendžiamų klausimų turi būti pagrįstos išsamiai ir nešališkai ištirtais ir teisingai įvertintais įrodymais*¹⁴⁹.

Pažymėtina, jog teisėtumas ir pagrįstumas – tai glaudžiai tarpusavyje susijusios kategorijos. „Tik pagrįstas nuosprendis gali būti teisėtas, o pagrįstu gali būti tik toks nuosprendis, kuris priimtas, tiksliai laikantis visų įstatymo reikalavimų”¹⁵⁰. „Teismas nesiėmė priemonių visapusiškai išnagrinėti bylos duomenis. Apeliacinės instancijos teismas nuosprendyje šalia kitų įrodymų, kuriais pagrindė apkaltinamojo nuosprendžio priėmimą, nurodė ir vaizdo įrašą, kuriame užfiksuotos A. K. ir J. K. sulaikymo aplinkybės, tačiau toliau pateikdamas byloje surinktų įrodymų analizę dėl vaizdo įrašo įrodomosios reikšmės nepasisakė ir jo niekaip nevertino kitų bylos duomenų kontekste. Esant tokiai situacijai, kai vieno svarbiausių byloje įrodymų šaltinio duomenys ignoruojami, o išvados iš esmės grindžiamos vien tik nukentėjusiųjų parodymais, teismo nuosprendis negali būti laikomas tinkamai pagrįstu, o kartu ir teisėtu”¹⁵¹.

Vadinasi, nuosprendis, kuriame teismo išvadas patvirtina įrodymai, išnagrinėti teisiamaajame posėdyje, kuomet teismas atsižvelgė į visas bylos aplinkybes, galėjusias paveikti teismo išvadas, kuomet teisiamaajame posėdyje išnagrinėti duomenys yra teisingai įvertinti pagal teisėjo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, yra pagrįstas.

Teisingas (išskirta aut.) yra toks nuosprendis, kuriame nešališkai nustatytas tikrasis kaltinamojo kaltumas, o teisinga bausmė paskirta pagal nusikalstamos veikos pavojingumą bei kaltinamojo asmenybę. Galiausiai nuosprendis, kurį tiek atskiri asmenys, tiek visa visuomenė suvokia kaip teisėtą, pagrįstą bei teisingą, yra *įtikinantis* (išskirta aut.)¹⁵².

Įtikinančio nuosprendžio juridinė išraiškos forma yra jo motyvavimas. „Konstituciniai imperatyvai, kad teisingumą vykdo tik teismai, kad teisė negali būti nevieša, taip pat iš Konstitucijos kylantis reikalavimas teisingai išnagrinėti bylą suponuoja ir tai, kad kiekvienas teismo nuosprendis (kitas baigiamasis teismo aktas) turi būti grindžiamas teisiniais argumentais (motyvais). Argumentavimas turi būti racionalus - teismo nuosprendyje (kitame baigiamajame teismo akte) turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam nuosprendžiui (kitam baigiamajam teismo aktui) pagrįsti”¹⁵³.

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-81/2006.

¹⁵⁰ LIAKAS, A. *Teismo nuosprendis*. Vilnius: Mintis, 1965, p. 6.

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205/2008.

¹⁵² GODA, G., *et al. Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 461.

¹⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006-01-16, Nr. 7-254.

BPK 305 straipsnio 1 dalies 2 punkte įtvirtinta, jog apkaltinamojo nuosprendžio aprašomojoje (motyvuojamoje) dalyje išdėstomi įrodymai, kuriais grindžiamos teismo išvados ir motyvai, kuriais vadovaudamasis teismas atmetė kitus įrodymus.

Taigi pirmiausia išdėstomi įrodymai, kuriais remdamasis teismas konstatuoja visų nuosprendžio nustatomojoje dalyje nurodytų ir kitų svarbių aplinkybių buvimą. Teismas savo baigiamąjį procesinį aktą privalo pagrįsti tik tais įrodymais, kurie buvo ištirti bei patikrinti teisiama jame posėdyje, išdėstydamas juos nuosekliai, atskleidžiant tarpusavio ryšį, kad „<...> iš jų analizės <...> logiškai išplauktų kaltinamojo kaltę ar kitas svarbias aplinkybes patvirtinančios išvados”¹⁵⁴.

Vadinasi, „<...> svarbi nuosprendžio priėmimo sąlyga – įrodymų panaudojimo nuosprendyje ribos. Pagal BPK 301 straipsnio 1 dalį teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje. <...> teismas nuosprendyje gali remtis tik tais duomenimis, kurie teisiama jame posėdyje buvo ištirti tiesiogiai, kaip numatyta BPK 242 sraipsnyje”¹⁵⁵.

Visuomet būtina argumentuotai išdėstyti, kuo remiantis yra patvirtinama teisiamojo kaltė bei kokie įrodymai paneigia jo versijas dėl pastarojo nekaltumo, kuom pasireiškia vienų ar kitų įrodymų prieštaravimas, kokią įtaką jie turi įrodymų patikimumui, kodėl remiamasi vienais įrodymais, o kiti yra atmetami. „Bet kokia teisme pareikšta abejonė dėl konkrečių įrodymų turi būti aptarta nuosprendyje ir, analizuojant juos, arba patvirtinta, arba paneigta”¹⁵⁶.

Taigi teismo nuosprendis privalo būti motyvuotas, tiksliai ir nedviprasmiškai nurodant, kokiais konkrečiais įrodymais grindžiamos visos teismo išvados bei priimti sprendimai. Kitaip tariant, privalu laikytis taisyklės, jog kiekviena teismo padaroma išvada dėl faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo, jų pagrįstumo bei pakankamumo turi būti motyvuota. Motyvavimas vyksta operuojant logikos dėsniais, dialektiškai, kuomet kiekvienas įrodymas ir jų visuma traktuojami priežastiniame ryšyje, argumentuojama kiekviena išvada, kodėl vieni duomenys (įrodymai) pripažįstami patikimais ir jais grindžiamas nuosprendis, kodėl kiti – atmetami kaip nepatikimi, neleistini, nesąsajūs.

Pritartina D. Sabonio nuomonei, jog būtent motyvuojamojoje nuosprendžio dalyje atsispindi įrodymų vertinimas, toks, koks jis yra suprantamas pagal BPK 20 straipsnio 5 dalį. Motyvuoti teismo nuosprendį – tai, kitaip sakant, pagrįsti vidinio įsitikinimo formavimosi procesą bei padarytas išvadas. Motyvai parodo vidinio įsitikinimo

¹⁵⁴ *Cit. op.* 174.

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21/2008.

¹⁵⁶ ŠUMSKAS, A. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 325.

susiformavimo priežastis, pagrindus išsamiai ir nešališkai, t. y. objektyviai, nustatytų bylos aplinkybių atžvilgiu. Būtent nuosprendyje materializuojasi galutinai susiformavęs įsitikinimas dėl kiekvieno įrodymo atskirai ir dėl jų visumos. Atkreiptinas dėmesys, jog tam, kad nuosprendis būtų teisėtas bei pagrįstas, motyvai turi sekti vienas iš kito, nebūti prieštaringi, o jų išdėstymas turi tiesiogiai sietis su turima baudžiamosios bylos medžiaga ir būti loginės jos analizės išdava¹⁵⁷. „<...> Teismo vidinio įsitikinimo susiformavimo teisėtumu neleidžia abejoti nuosprendyje išdėstyta detali motyvacija dėl kiekvienos teismo nustatytos aplinkybės ir dėl informacijos, gautos iš kiekvieno įrodymų šaltinio, atitikimo kitiems byloje surinktiems bei ištirtiems įrodymams“¹⁵⁸.

LTSR BPK 76 straipsnyje įstatymų leidėjas buvo įtvirtinęs būtinybę vertinant įrodymus vadovautis teisine sąmone, t.y subjekto žiniomis apie teisę ir jo santykį su ja. Galiojantis BPK tokio reikalavimo nenumato, tačiau pažymėtina, jog teisinės sąmonės reikšmės negalima paneigti, kadangi vertinant faktinius duomenis (įrodymus) svarbiausia yra teisingas įstatymo supratimas, t. y. teisinė sąmonė.

T. V. Sinjukova tvirtina, kad teisinė sąmonė – tai įsivaizdavimų ir jausmų visuma, išreiškianti žmonių, socialinės grupės ir galiojančios (ar norimos) teisės santykį. Sunku įsivaizduoti, kaip galėtų būti taikomos teisės normos nesivadovaujant teisine sąmone. Įgalioti asmenys privalo suvokti, kokia yra teisės esmė, jos reikalavimai ir leidimai bei draudimai. Be išvystytos teisinės sąmonės tai neįmanoma¹⁵⁹.

Mokslinėje literatūroje teisinė sąmonė apibūdinama kaip visuomeninės sąmonės rūšis, kurios turinį sudaro požiūriai, įsitikinimai, idėjos, susijusios su teise. Į „teisinės sąmonės“ sampratą įeina žmonių santykis su galiojusia, galiojančia teise bei teise, kurią jie norėtų matyti ateityje.¹⁶⁰ Taigi teisinė sąmonė yra ideologinė kategorija. Ją išreiškia tam tikras orientyras apie tai, kokia turėtų būti teisė, atskiros teisės normos, jų paskirtis, kokius reikalavimus turėtų atitikti teisės taikymo procesas, kokia turėtų būti teisės taikytojo asmenybė.

Manytina, kad teisinė sąmonė yra svarbus bei vyraujantis įrodymų vertinimo pradai, nes nuo teisėjo teisinės sąmonės priklauso, kaip jis įrodinėjimo procese suvoks baudžiamojo proceso įstatymą bei kitus įstatymus, išaiškins tokias kategorijas kaip

¹⁵⁷ SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus* // Teisės problemos, 2006, Nr. 2, p. 54-55.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-789/2007.

¹⁵⁹ ПОПЛАВСКАЯ, Н. Н. *Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве*. Россия. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 105.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 107.

„įrodymų pakankamumas priimti teismo nuosprendį“, „įrodymų tarpusavio prieštaravimai“ ir pan.

Teisinė sąmonė yra dalis visuomenėje susiformavusios ideologijos, turinti išskirtinę reikšmę kiekvienai pažintinei veiklai, tame tarpe ir įrodymų vertinimui. Ji charakterizuoja pagarbą įstatymui, sąlygoja tai, kad siekiant pripažinti asmenį kaltu ir paskirti jam bausmę būtina patikimai nustatyti nusikalstamo įvykio faktines aplinkybes, o bausmė turi būti teisinga, paskirta atsižvelgiant ne tik į nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, bet ir kaltinamojo asmenybę.

Teisėjas privalo mokėti tinkamai taikyti teisės normas konkrečioms bylos faktinėms aplinkybėms. Prieš taikant teisės normą, būtina kruopščiai išanalizuoti jos tikslą, nes priešingu atveju neįmanoma jos tinkamai pritaikyti. Siekiant to ir būtina vadovautis teisine sąmone.

Profesorius M. M. Michenko teigia, jog baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimas, kad vertinant įrodymus būtina vadovautis ne tik įstatymu, bet ir teisine sąmone, objektyviai sumenkina įstatymo, logikos, mąstymo, pažinimo teorijos vaidmenį, nustatant tiesą ir priimant teisingą sprendimą, kad šis reikalavimas sudaro sąlygas, remiantis teisėjo teisine sąmone, pritaikyti įstatymą bet kaip¹⁶¹. Tačiau taikliai yra pastebėjęs J. K. Orlovas, nurodydamas, jog įstatymas negali sureguliuoti absoliučiai visus įmanomus atvejus ir iš vertinimo subjekto neretai reikalaujama teisingo įstatymo prasmės supratimo, t. y. būtent teisinės sąmonės. Elementarių įstatymo žinių dažniausiai nepakanka – būtina suprasti „įstatymo dvasią“¹⁶²

Nors BPK 20 straipsnio 5 dalis nenumato teisinės sąmonės kriterijaus vertinant duomenis (įrodymus), tačiau vadovavimasis ja yra būtina tinkamo įstatymo pritaikymo sąlyga, Reiškia „po“ reikalavimu vadovautis įstatymu „slepiai“ ir vadovavimosi teisine sąmone imperatyvas.

¹⁶¹ МИХЕЕНКО, М. М. *Доказывание в уголовном процессе*. Кивв, 1984, с. 26.

¹⁶² *Cit. op.* 145, p. 125.

3. ĮRODYMŲ VERTINIMO TEISMO NUOSPRENDYJE TURINYS

Išanalizavus įrodymų vertinimo istorinius aspektus, sampratą, taisykles, pereiname prie paskutinio klausimo šia tema – įrodymų vertinimo turinio. Įrodymų vertinimas, kaip ir bet kuri socialiai reikšminga, tikslinga žmogaus veikla, turi savo objektą, priešingu atveju ši procesinė pažintinė veikla būtų beprasmė. Sistemine bei loginė - lingvistinė BPK 20 straipsnio nuostatų analizė leidžia teigti, kad teismo vertinimas yra nukreiptas būtent į faktinio duomens sąsajumo, leistinumą vertinimą. Pažymėtina, kad baudžiamojo proceso įstatymo tekstas sąvokų „sąsajumas“, „leistinumas“ nemini, tačiau jų vartojimas, siekiant įvardinti įrodymų savybes (požymius) ar įrodymams keliamus reikalavimus, nekvestionuojamas nei teisės doktrinoje, nei praktikoje¹⁶³. Tačiau prie jau paminėtų įrodymų vertinimo elementų būtina pridėti dar vieną, o būtent, faktinių duomenų visumos pakankamumą atitinkamai išvadai padaryti¹⁶⁴.

Kai kuriose šalyse įrodymų vertinimo turinio elementai (su tam tikrais skirtumais) yra aiškiai reglamentuoti įstatyme, dažniausiai nurodant, kad kiekvienas įrodymas vertinimas pagal jo sąsajumą, leistinumą, tikrumą, o įrodymų visuma – pagal jų pakankamumą išnagrinėti bylą¹⁶⁵. Tai reiškia, jog „sąsajumas“, „leistinumas“, „pakankamumas“ gali būti juridinėmis sąvokomis.

3.1. ĮRODYMŲ SĄSAJUMO VERTINIMAS

BPK 20 straipsnio 3 dalis numato, jog „įrodymais baudžiamojoje byloje gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai“. Šioje normoje yra įtvirtintas faktinių duomenų (įrodymų) liečiamumo požymis. Atkreiptinas dėmesys, kad teisės moksle egzistuoja teiginių, jog BPK 20 straipsnio 3 ir 4 dalyse įstatymų leidėjas įtvirtino įrodymų liečiamumo ir

¹⁶³GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 168, 183; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-384/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-305/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2007.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-505/2006.

¹⁶⁵ Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года (по состоянию на 21 июля 2010 года). [Žiūrėta 2011-03-03]. Prieiga per internetą: <http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>

leistinumo *principus* (išskirta aut.)¹⁶⁶. Manytina, terminologijos įvairumas vis dėlto praktinės esmės nekeičia. Tikslingiausia būtų teigti, kad faktinių duomenų (įrodymų) sąsajumas (taip pat leistinumas) yra materialusis jų turinio požymis (įrodymų sampratos požiūriu) ir vertinimo turinio elementas (įrodymų vertinimo požiūriu)¹⁶⁷.

Faktinių duomenų (įrodymų) liečiamumas išreiškia duomenų ryšį su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis, t. y. su įrodinėjimo dalyku. Analizuojant šį įrodymų požymį istoriniu aspektu, pažymėtina, kad LTSR BPK įrodinėtinoms aplinkybės buvo reglamentuotos nebaigtinio sąrašo principu. Vertinimo subjektai įrodymų pagalba įstatymų nustatyta tvarka turėdavo konstatuoti *pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti* (išskirta aut.). Remiantis išdėstytu galima teigti, kad įstatymų leidėjas naujajame BPK, įrodinėjimo dalyką išreiškęs per „aplinkybių reikšmingumą bylai išspręsti teisingai“, sudarė palankias normatyvines sąlygas įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį – nustatyti materialiąją tiesą byloje. Kokios aplinkybės yra reikšmingos tam tikrai bylai ir kas turi būti įrodinėjama joje, priklauso tik nuo byloje sprendžiamų klausimų. Tačiau tiek teisės doktrina, tiek praktika apibrėžia kiekvienos bylos standartines aplinkybes, kurios turi būti visada įrodinėjamos.

Remiantis tuo kiekvienoje byloje reikšmingomis aplinkybėmis laikomos: tiriamo įvykio aplinkybės (vieta, laikas, būdas ir kt.); baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens kaltę įrodančios ar paneigiančios aplinkybės; atsakomybę lengvinančios, sunkinančios ir kitos aplinkybės, į kurias atsižvelgiama skiriant bausmę, baudžiamojo poveikio priemonę ar atleidžiant nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės; aplinkybės, turinčios reikšmės įrodymų vertinimui (įrodymų rinkimo arba gavimo aplinkybės); nusikalstama veika padarytos žalos pobūdis, dydis ir kitos aplinkybės, turinčios reikšmės priimti teisėtą bei pagrįstą teismo sprendimą¹⁶⁸. Taip pat reiktų pabrėžti, jog sąsajumas, kaip požymis, būdingas ne tik tiems duomenims, kurie tiesiogiai patvirtina ar paneigia bent vieną bylai reikšmingą aplinkybę, bet ir duomenims, padedantiems nustatyti tarpinius faktus, patikrinti kitų įrodymų patikimumą, patvirtinti

¹⁶⁶ GODA, G.; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2001, p. 46.

¹⁶⁷ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojame byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17; RINKEVIČIUS, J. *Daiktiniai įrodymai: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1996, p. 30.

¹⁶⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 170; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga“ // Teismų praktika, 2007, Nr. 27.

arba paneigti tiriamas versijas, surasti kitus duomenis¹⁶⁹. Taigi visi šie teorijos bei praktikos teiginiai apie duomenų sąsajumo esmę padeda teisėjui teisingai „susiorientuoti“ nagrinėjat bylą ir teisingai įvertinti surinktų duomenų sąsajumą, vadovaujantis išimtinai vidiniu įsitikinimu bei įstatymu.

Kitų užsienio valstybių baudžiamojo proceso įstatymų analizė rodo, kad įrodymų sąsajumas yra reglamentuojamas skirtingai. Kai kurios valstybės yra pasirinkusios įrodinėtinių bylos aplinkybių (įrodinėjimo dalyko) išsamaus juridinio formalizavimo variantą. Pvz., Baltarusijos Respublikos BPK 89 straipsnis numato aplinkybes, įrodinėtinas bylose, kuriose kaltinamieji yra tiek pilnamečiai, tiek nepilnamečiai asmenys¹⁷⁰.

Remiantis teisės doktrina¹⁷¹ ir BPK nuostatomis, išskiriami trys faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo momentai: pirma, duomenys turi patvirtinti arba paneigti bent vieną bylai reikšmingą aplinkybę; antra, nustatinėjama aplinkybė privalo turėti reikšmės bylai išspręsti teisingai; trečia, duomenys, patvirtinantys ar paneigiantys bent vieną bylai reikšmingą aplinkybę, turi būti pripažįstami liečiantys bylą.

D. Sabonis tvirtina, kad duomenys, atitinkantis BPK 20 straipsnio reikalavimą, vis dėlto gali būti teismo įvertinti kaip nesąsajūs¹⁷². Tik teismas yra kompetetingas spręsti, kurie iš byloje surinktų (gautų) duomenų pripažintini įrodymais. Šią teismo prerogatyvą, išreikštą BPK 20 straipsnio 2 dalyje, užtikrina to paties straipsnio 3 bei 4 dalyse numatyta duomenų virsmo įrodymais galimybė¹⁷³. Reikia nepamiršti, kad teismas, vertindamas įrodymus, privalo vadovautis įstatymu, kuris nustato duomenims keliamus reikalavimus, todėl sunku įsivaizduoti situaciją, kuomet teismas, nustatęs duomenų ryšį su įrodinėtinomis aplinkybėmis ir šių duomenų įtaką teisingam bylos išsprendimui, nepripažintų jų įrodymais (aišku, jei jie atitinka ir leistinumą reikalavimą). Juk remiantis BPK 305 straipsnio 1 dalies 2 punktu, teismas privalo motyvuoti, kodėl vienų ar kitų duomenų jis nepripažįsta įrodymais: „<..> *jeigu abejonės dėl duomenų atitikimo įrodymams keliamiems reikalavimams nepasitvirtina, teismas tokias abejones turėtų paneigti, nurodydamas konkrečius motyvus, konstatuoti, kad šie duomenys yra įrodymais,*

¹⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-589/2006.

¹⁷⁰ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. [Žiūrėta 2011-03-01]. Prieiga per internetą:

<http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9900295>

¹⁷¹ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Москва: Юридическая литература, 1973.

¹⁷² SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus* // Teisės problemos, 2006, Nr. 2, p. 47.

¹⁷³ Autoriaus nuomone, BPK 20 straipsnio 1 dalis turėtų būti taip pat formuluojama „galimybės“ pagrindu, tai reiškia, kad „įrodymai baudžiamajame procese gali būti įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“. Toks teisinis reglamentavimas labiau atitiktų dabartinės įrodymų sampratos esmę, kadangi žodis „yra“ labiau siejasi su būtinybe duomenis pripažinti įrodymais.

juos vertinti ir arba konstatuoti, kad jais grindžiamos teismo išvados, arba atmesti, nurodant konkrečius motyvus“.

Pabrėžtina, kad įstatymo tekste vartojamas žodžių junginys „atmesti įrodymus“ nėra visiškai tinkamas. Tinkamiau būtų sakyti „atmesti faktinius duomenis“, kadangi sąsajumo ir leistinumo atžvilgiu vertinami duomenys, o ne įrodymai, kurie yra nepriekaištingi savo turiniu bei forma.

Taigi esant minėtai situacijai teismas paprasčiausiai nesugebėtų pateikti procesiškai tinkamos bei įtikinamos argumentacijos.

Kadangi įrodymai Lietuvos baudžiamajame procese vertinami pagal vidinį įsitikinimą, svarbu paanalizuoti, kokia apimtimi pasireiškia vidinio įsitikinimo laisvė, nustatant duomenų liečiamumą. Kaip jau buvo minėta, LR BPK nenustato išsamaus įrodinėtinių bylos aplinkybių sąrašo. Tai reiškia, kad įrodymų liečiamumo įvertinimo taisyklės nėra tokios griežtos kaip kitose valstybėse (pavyzdžiui, RF BPK tiesiogiai nustatytos įrodinėtinos kiekvienoje byloje aplinkybės. Todėl įrodymai, kurių turinį sudaro duomenys apie tokias aplinkybes, vienareikšmiškai yra sąsajūs. Tai konstatuoti nebūtinai vidinis įsitikinimas, reikia vadovautis tik įstatymu. Kitaip yra su netiesioginiais įrodymais. Jų ryšys su tiriamu įvykiu nevisada akivaizdus, jie neretai reikalauja išsamaus patikrinimo ir yra vertinami be jokių iš anksto nustatytų formalių taisyklių, t. y. pagal vidinį įsitikinimą¹⁷⁴). Įstatymų leidėjas suteikia pakankamai daug laisvės teisėjui (ne)pripažįstant duomenis reikšmingais bylai. Tokia pozicija visiškai atitinka laisvo įrodymų vertinimo principą, kurio šerdis – vidinis įsitikinimas. Teisėjo vidinis įsitikinimas reikšmingas tuo, kad padeda konstatuoti, jog nustatyta veika (praeities faktų sudėtis) atitinka būtent tą, o ne kitą baudžiamojo įstatymo normą ir tokiu būdu yra padaryta *teisinga* (išskirta aut.) išvada dėl baudžiamojo įstatymo pritaikymo¹⁷⁵.

Kai kurie teisės mokslininkai yra linkę sutapatinti (suniveluoti) abi būtinausias įrodymų savybes. Manytina, kad to negalima daryti, kadangi tiek sąsajumas, tiek leistinumas – skirtingo pobūdžio savybės, atitinkamai išreiškiančios įrodymų turinį ir formą. Anot J. Rinkevičiaus, „įrodymų liečiamumo įvertinimas – tai jų ryšio su įrodinėtinomis byloje aplinkybėmis nustatymas. Iš pradžių šis ryšis gali būti tikėtinas. Tolesnėj proceso eigoje jis patikslinamas ir konkretizuojamas remiantis visos byloje surinktos medžiagos analize ir sinteze“¹⁷⁶.

¹⁷⁴ ОРЛОВ, Ю. К. *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. Москва: Юристъ, 2009, с.124.

¹⁷⁵ РЕЗНИК, Г. М. *Внутреннее убеждение при оценке доказательств*. Москва: Юридическая литература, 1977, с. 19.

¹⁷⁶ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokyto priemonė*. Vilnius, 1990, p. 37.

Tiesa, pasakyti iš anksto, kurios aplinkybės turi ryšį su byla, o kurios ne – neįmanoma. Galutinė išvada dėl įrodymo liečiamumo daroma, tik vertinant tą įrodymą surinktą (gautą) įrodymų visumoje. Tai reiškia, jog teismas nustato duomens pradinį ryšį su įrodinėtinomis aplinkybėmis, remdamasis prielaida, kuri gali nepasitvirtinti. Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) tiek įrodymų teorijoje, tiek įrodymų teisėje akcentuojama, jog „įrodymas pripažįstamas liečiančiu byla, kuomet jis daro nagrinėjamą faktą tam tikra dalimi tikėtiną. Jeigu įrodymas neįtakoja fakto tikėtinumo, toks įrodymas laikomas neatitinkantis sąsajumo požymio“¹⁷⁷. Tuo tarpu duomenų leistinumą konstatuojamas vienareikšmiškai, t. y. duomenys arba gauti teisėtai, arba neteisėtai.

Atkreiptinas dėmesys, kad *common law* tradicijos valstybėse egzistuoja įrodymų liečiamumo ir leistinumą tarpusavio sąlygotumas. Tai yra vertinama kaip racionalus baudžiamosios justicijos pamatas¹⁷⁸. Kaip to pavyzdį galima paminėti Federalinių įrodymų taisyklių (angl. *Federal rules of evidence*) 402 taisyklę: „Visi su įrodinėjimo dalyku susiję įrodymai (angl. *relevant*) yra leistini (angl. *admissible*), jei kitaip nenustato JAV Konstitucija, Kongreso priimti įstatymai, šios Taisyklės ar taisyklės, kurias pagal savo kompetenciją nustato Aukščiausiasis Teismas. Įrodymai, nesusiję su įrodinėjimo dalyku, yra neleistini“¹⁷⁹. Anglijos teisės doktrinoje tvirtinama, kad įrodymų leistinumą reikalavimo niekada neatitiks duomenys, kurie neturi reikšmės konkrečiai baudžiamajai bylai teisingai išspręsti¹⁸⁰.

3.2. ĮRODYMŲ LEISTINUMO VERTINIMAS

BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalys išreiškia faktinių duomenų (įrodymų) leistinumą principą, reiškiantį, kad įrodymai gali būti tik įstatymų nustatyta tvarka bei teisėtai būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais¹⁸¹. Faktinių duomenų (įrodymų) įvertinimas – tai nustatymas, kad jie gauti teisėtai būdais iš teisėtų šaltinių. Šio įvertinimo metu teismas sprendžia, pirma, ar duomenys surinkti (pateikti), esant teisiniam pagrindui, t. y. įstatymų nustatyta tvarka; antra, ar nebuvo

¹⁷⁷ ШЕРБАКОВ, С. В. Оценка свойств доказательств в российском и американском уголовном судопроизводстве. [Žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą:

[www.uralraj.ru/UserFiles/Shzerbakov%20S_V_\(1\).doc](http://www.uralraj.ru/UserFiles/Shzerbakov%20S_V_(1).doc)

¹⁷⁸ CININAS, A. *Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvoje baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje* // Jurisprudencija, 2001, t. 23 (15), p. 38.

¹⁷⁹ Federal rules of evidence. Enacted by Public Law 93-595, approved January 2, 1975. [Žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą:

http://www.uscourts.gov/rules/Evidence_Rules_2007.pdf

¹⁸⁰ ZUCKERMAN, A. S. *Principles of Criminal Evidence*. Oxford : Clarendon Press, 1989, p. 48-52.

¹⁸¹ ANCELIS, P., ŠAPALAITĖ, E. Daiktų statusas baudžiamajame procese // Jurisprudencija, 2003, t. 49(41), p. 125.

pažeistas baudžiamojo proceso įstatymas renkant bei įvertinant šiuos duomenis; trečia, jeigu buvo procesinių pažeidimų, tai kokią jie turėjo įtaką informacijos patikimumui ir visapusiškumui; ketvirta, ar duomenims nustatyti buvo panaudoti visi reikiami šaltiniai¹⁸².

Svarbu pažymėti, kad faktinių duomenų (įrodymų) leistinumą vertinimas skiriasi nuo jau nagrinėto sąsajumo vertinimo. Leistinumą (tradicine prasme – tinkama procesinė forma) konstatuojamas, remiantis konkrečiomis įstatyme įtvirtintomis taisyklėmis, kas reiškia, kad tai yra ta įrodymų savybė, kurią įmanoma juridinės technikos pagalba išsamiai formalizuoti įstatyme. Įrodymų leistinumą vertinimo taisyklės – išimtis iš laisvo įrodymų vertinimo principo. Tačiau išimtis visiškai pagrįsta. Procesinė forma turi savo tikslus ir jos laikymasis turi būti garantuotas, be to, nepriklausyti nuo subjektyvaus požiūrio, kadangi ten, kur egzistuoja griežtos (imperatyvios) taisyklės, nėra vietos vidiniam įsitikinimui, jokia jo laisvė negalima. Kaip antai, jei asmens parodymai gaunami poligrafo (melo detektoriaus) panaudojimo rezultate, „vadovaujantis įrodinėjimo poveresui baudžiamojoje byloje privalomu principu, kad „valstybės subjektams leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“, darytina išvada, jog galiojantys įstatymai naudoti poligrafo baudžiamajame procese neleidžia¹⁸³.

Tačiau tai nereiškia, kad BPK 20 straipsnio 5 dalies formuluotė, postuluojanči įrodymų vertinimą pagal vidinį įsitikinimą, yra nekorektiška. Naujajame BPK įstatymų leidėjas susiejo įrodymų leistinumą ne tik su procesine forma, bet ir su galimybe patikrinti duomenų patikimumą.

Teismų praktika¹⁸⁴ rodo, kad BPK 20 straipsnio 4 dalies imperatyvo, t. y. duomenų gavimo tik teisėtai būdais, ignoravimas (pažeidimas) savaime dar nevertinamas kaip neatitikimas leistinumą reikalavimui. Duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai surinko įstatymo nenumatytu būdu (be teisinio pagrindo¹⁸⁵) arba privatūs asmenys gavo įstatyme uždraustu būdu, įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kiek jie reikšmingi nustatant bylos aplinkybes. Tai reiškia, kad šiuo atveju teisėjo vidinis įsitikinimas neįtakoja pastarųjų duomenų vertinimo.

Pažymėtina, jog duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai *ex officio* preziumuoja abejones jų patikimumu. Todėl, jei kilusių abejonių neįmanoma pašalinti

¹⁸² RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 37.

¹⁸³ GODA, G. *Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese* // *Teisė*, 2010, t. 76, p. 37.

¹⁸⁴ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-105/2010.

¹⁸⁵ Teisiniu duomenų gavimo pagrindu gali būti ne tik BPK ar kituose įstatymuose, bet ir Seimo ratifikuotose tarptautinėse sutartyse, žemesnės nei įstatymas teisinės galios aktuose nustatyta tvarka.

atliekant kitus BPK numatytus veiksmus, tokie duomenys pripažintini neleistiniais. Tuo atveju, kai nustatoma, kad duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir juos renkant nebuvo atimtos ar iš esmės suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės, duomenys pripažįstami įrodymais (aišku, jei atitinka sąsajumo reikalavimą). Tačiau kitaip vertinami duomenys, gauti atimant ar iš esmės suvaržant įstatymų garantuotas kaltinamojo teises – jie nepripažįstami leistiniais, nesvarbu, kad jų patikimumu neabejojama. Pastarieji keli atvejai liudija, kad duomenų leistinumo vertinimas vyksta pagal teisėjo vidinį įsitikinimą tik iš dalies, t. y. tik tuomet, kai patikimumas, anot teisėjo, gali „kompensuoja“ padarytas procedūrines klaidas.

A. Juozapavičius teigia, jog „BPK 20 straipsnio 4 dalyje nenumatyta jokios galimybės diferencijuoti teisėtumo pažeidimo, gaunant įrodymus, teisinių pasekmių. Jame imperatyviai nurodyta, kad tik teisėtais būdais, t. y. teisėtai, gauti duomenys gali būti įrodymais. Teisėtumas nėra laipsniuojamas, dėl to elgesys (veikimas) tik teisėtas arba neteisėtas – jis negali būti „iš esmės teisėtas“ ar „nežymiai teisėtas“. <...> teismai analizuojamu aspektu (spręsdami duomenų, gautų pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, pripažinimo įrodymais klausimą) *de facto* ignoruoja BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatą, kitaip sakant, jos tiesiog netaiko“¹⁸⁶. Kai kuriose Vakarų Europos valstybėse (pvz., Vokietijoje), kur galioja įrodymų draudimų (vok. *Beweisverbote*) koncepcija, draudimas vertinti įrodymus siejamas arba su procesinių teisės normų pažeidimu įrodymą gaunant, arba su konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių pažeidimu įrodymą vertinant. Tai reiškia, kad teisės normos pažeidimas yra būtina prielaida pripažinti įrodymą neleistinu, kitaip tariant, leistinumas griežtai susietas su formos reikalavimais¹⁸⁷. Manytina, jog Lietuvos įstatymų leidėjo pasirinktas įrodymų leistinumo reglamentavimo modelis yra racionalus baudžiamosios justicijos tikslų įgyvendinimo požiūriu. Įrodinėjimas, kaip valinga, kryptinga bei objektyvią išraišką turinti žmonių veikla, negali išvengti bent neesminių nukrypimų nuo imperatyvių teisės normų reikalavimų. Todėl teisėjo galimybė patikimumo pagalba (remiantis vidiniu įsitikinimu) „gelbėti“ materialios tiesos nustatymo siekį byloje, netraktuojant kiekvieno duomenų gavimo tvarkos pažeidimo kaip besąlyginio neleistinumo pagrindo, vertinama kaip teisingumo įgyvendinimo sąlyga. Priešingu atveju, duomenų leistinumo taisyklės tarnautų tik gynybos šaliai, o kaltinimo šalies bei nukentėjusiojo interesai būtų ignoruojami, tuo pačiu tai reikštų kriminalinės justicijos krizę, tiriant ir nagrinėjant baudžiamąsias bylas.

¹⁸⁶ JUOZAPAVIČIUS, A. *Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamajame procese* // Teisė, 2010, t. 77, p. 89-90.

¹⁸⁷ JUOZAPAVIČIUS, A. *Įrodymų leistinumas Vokietijos baudžiamajame procese* // Teisė, 2008, t. 68, p. 111.

Svarbu pažymėti ir tai, jog BPK 20 straipsnio 4 dalis įpareigoja teisimą, vertinant duomenų patikimumą, ne tik atlikti šiuo aspektu kryptingus BPK numatytus veiksmus, bet ir aktyviai bei racionaliai mąstyti, gretinant iš skirtingų duomenų šaltinių gautą faktinę informaciją. Tai reiškia, kad duomenų patikrinimo galimybė atliekant konkrečius proceso veiksmus gali būti nerealizuojama praktiškai – užtenka įvertinti jos realumą¹⁸⁸.

Įdomią poziciją dėl duomenų leistinumo vertinimo ir vidinio įsitikinimo santykio pateikia R. Merkevičius, jog „siekiant užtikrinti, kad teisėjo vidinis įsitikinimas būtų formuojamas, o procesinis sprendimas grindžiamas tik teisėtų („leidžiamų vertinti“) įrodymų pagrindu, būtina iš kartu su kaltinamuoju aktu teismui perduodamos bylos medžiagos eliminuoti visus faktinės informacijos šaltinius, kuriuos ikiteisminio tyrimo teisėjas pripažino draudžiamais vertinti nagrinėjant bylą teisme“¹⁸⁹. Iš tiesų tokio teisinio mechanizmo įtvirtinimas baudžiamojo proceso įstatyme galėtų būti kada nors apsvarstytas, kadangi „teisėjo, kaip ir bet kurio žmogaus vidinis įsitikinimas visuomet yra subjektyvus ir jį didele dalimi lemia pirminis išpūdis, t. y. nuomonė, kuri susiformavo pirmojo susipažinimo su faktais ir jų apmąstymo metu. Vėlesniuose pažinimo etapuose paaiškėjusios aplinkybės nepajėgia iš teisėjo sąmonės ar pasąmonės ištrinti to, kuo teisėjas jau yra įtikėjęs“¹⁹⁰. Tai reiškia, kad teisėjui sunku atsiriboti nuo leistinumo reikalavimo neatitinkančios informacijos turinio, jos informatyvumo. Atsižvelgiant į tai paminėtina, jog Prancūzijoje asmens teisių apsaugą užtikrina įstatyme įtvirtinta tyrimo veiksmų anuliavimo procedūra, kuri padedama, kuomet iš esmės pažeisti įstatyme numatyti reikalavimai. Duomenys, gauti neteisėtai atliekant tyrimo veiksmus, revizuojami iš bylos ir jais nebegalima remtis tolimesniuose baudžiamojo proceso etapuose¹⁹¹.

Atkreiptinas dėmesys, kad vertinant surinktų duomenų leistinumą, daugiausia sunkumų kyla vertinant jų turinio patikimumą. Tai yra tas leistinumo komponentas, kurio vertinimo metu teisėjas vadovaujasi dviem svarbiausiais kriterijais: vidiniu įsitikinimu ir praktiniu asmens patyrimu¹⁹². Duomenų patikimumo įvertinimas formuoja įsitikinimą, kad jais galima neabejotinai tikėti todėl, kad be priekaištų yra ne tik jų forma, bet ir turinys, t. y. jie teisingai atspindi objektyvią tikrovę.

¹⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-100/2009.

¹⁸⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 627-628.

¹⁹⁰ MERKEVIČIUS, R., et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009, p. 138

¹⁹¹ Code of Criminal Procedure of France. Act no. 2005-1550 of 12 December 2005. [Žiūrėta 2011-03-06]. Prieiga per internetą:

<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34>

¹⁹² ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, U. *Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai* // Jurisprudencija, 2006, t. 11(89), p. 76.

Šis vertinimo procesas pirmiausia priklauso nuo įrodomosios informacijos šaltinio. Jeigu įrodomosios informacijos šaltinis yra žmogus (liudytojas, nukentėjęsysis, ekspertas ir t. t.), privalu įvertinti jo individualias savybes, sugebėjimą duoti tikrus ir visapusiškus parodymus. Tam svarbu išsiaiškinti asmens psichofiziologines savybes, jo profesinius ypatumus, suinteresuotumą byla ir t. t., pvz., „įtariamasis (kaltinamasis), nesugebantis suvokti savo veiksmų esmės ir jų valdyti, apklausos metu gali prisipažinti įvykdęs nusikalstamą veiktą, išdėstyti visas reikšmingas bylai aplinkybes, tačiau tokie duomenys nebus leistini“¹⁹³. Ekspertizės atlikimo atveju būtina nustatyti, ar ekspertizę atliko asmuo, turintis specialių žinių pateiktiems klausimams spręsti. Ekspertas turi būti kompetetingas atitinkamos mokslo, technikos, meno ar kitos srities specialistas.

Antra, jei faktinių duomenų šaltinis yra daiktas ar dokumentas, reikia atsižvelgti į jo suradimo sąlygas (kas, kur, kada ir kaip rado, kiek laiko ir kokioje būklėje šis objektas ten išbuvo ir t. t.), dokumento autoriaus (sudarytojo) kompetetingumą bei faktinį informuotumą¹⁹⁴, ekspertiniuose tyrimuose taikytus metodus (jie turi negadinti ar nekeisti tiriamojo objekto, būti moksliskai patvirtinti bei sąlygoti akivaizdžius ir aiškius ne tik specialistams, bet ir visiems baudžiamosios bylos dalyviams rezultatus, neriboti žmogaus teisių ir laisvių, nežeminti garbės ir orumo¹⁹⁵) ir į paties materialaus objekto savybes (iš kokios medžiagos jis pagamintas, kaip jame gali atsispindėti nusikalstamos veikos požymiai ir pan.).

Trečia, reikia analizuoti atitinkamos faktinės informacijos turinį (išvadų pagrindimą, prieštaravimų buvimą, parodymų nuoseklumą ir išsamumą ir pan.): „*Suabejojęs kaltinančių įrodymų objektyvumu apeliacinės instancijos teismas kitaip įvertino pirmosios instancijos teismo nustatytas faktines bylos aplinkybes ir priėmė išteisinamąjį nuosprendį dėl kaltinimo pagal BK 189 straipsnio 1 dalį, nepašalinęs prieštaravimų tarp kaltinamojo R. Ž. ir liudytojų S. P., R. Č. parodymų, liudytojų R. B., M. K., K. A. B. parodymus aptarė tik vienu aspektu – ką jiems sakė sulaikytas R. Ž. – nenagrindamas jų parodymų visumos, neįvertindamas bendrame bylos duomenų kontekste. Be to, teismas nuosprendžio dalį dėl išteisinimo grindė nenuosekliais kaltinamojo R. Ž. parodymais apie automobilio įsigijimo aplinkybes ir automobilio pirkimo-pardavimo pažymos kopijos duomenimis, kurie baudžiamojo proceso įstatymo prasme negalėjo būti laikomi įrodymais*¹⁹⁶.

¹⁹³ KANAPECKAITĖ, J. *Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, turinčiais psichikos trūkumų (sutrikimų), ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė* // Jurisprudencija, 2005, t. 77(69), p. 20.

¹⁹⁴ RINKEVIČIUS, J. *Dokumentų savoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais* // Teisė, 2004, t. 52, p. 85-86.

¹⁹⁵ JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, J. *Teismo ekspertizės išvadų vertinimas* // Jurisprudencija, 2001, t. 22(14), p. 84-85.

¹⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-117/2008.

Ketvirta, duomenis, gauti iš vieno procesinio šaltinio, turi būti patikrinti su duomenimis, gautais iš kitų procesinių šaltinių¹⁹⁷: „Pirmosios instancijos teismas pagrįstai nesivadovavo V. P. teismo posėdyje duotų parodymų dalimi apie A. Š. nedalyvavimą darant nusikalstamą veiką, nes, lyginant šiuos parodymus su kitais byloje tirtais įrodymais bei su ikiteisminio tyrimo metu atliktų apklausų protokoluose užfiksuota informacija, buvo pagrindas V. P. parodymus laikyti nepatikimais“¹⁹⁸.

3. 3. ĮRODYMŲ PAKANKAMUMO VERTINIMAS

Teismas, įvertinęs byloje surinktus duomenis pagal sąsajumo ir leistinumą reikalavimus, gali daryti išvadą dėl šių duomenų (ne)pripažinimo įrodymais, t. y. realizuoti jam suteiktą prerogatyvą. Tačiau šiame etape įrodymų vertinimas nesibaigia, kadangi pripažinti įrodymais duomenys turi tarnauti svarbiausiam teisingumo vykdymo tikslui – formuluoti konkrečias išvadas dėl nusikalstamos veikos sudėties požymių (ne)buvimo.

Tiek teisės doktrina, tiek praktika vienareikšmiškai pripažįsta, jog duomenys, pripažinti įrodymais, yra vertinami pakankamumo aspektu¹⁹⁹. Tai reiškia, kad teismas, įvertinęs teisiamajame posėdyje išnagrinėtus duomenis, daro išvadas tik tada, kuomet tam tikrai išvadai pagrįsti pakanka įrodymų – loginiais ryšiais susijusios jų visumos. Sprendimą dėl įrodymų pakankamumo teismo išvadoms pagrįsti lemia daug veiksnių: įrodymų kiekis, jų rūšis (pvz., įrodinėjimas netiesioginiais įrodymais yra sudėtingesnis, bet jais gali būti grindžiama asmens kaltė), patikimumas ir pan.

Baudžiamojo proceso įstatymas nenumato, kiek ir kokios rūšies įrodymų turi būti, kad galėtų būti daroma išvada dėl nusikaltamos veikos padarymo, asmens kaltumo ar nekaltumo ir t. t. Įstatymų leidėjas įtvirtina tik vieną taisyklę (BPK 301 straipsnio 2 dalis), numatančią, jog apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas tik išlaptintų liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymais, jei jų nepatvirtina kiti byloje turimi įrodymai. Tokios pozicijos laikosi ir EŽTT, nurodęs, kad tokie parodymai negali būti lemiantys byloje, tuo labiau vieninteliai²⁰⁰. Įtvirtindamas šią normą BPK, įstatymų leidėjas vadovavosi

¹⁹⁷ SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus* // Teisės problemos, 2006, Nr. 2, p. 50.

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-117/2008.

¹⁹⁹ Pvz.: KAZLAUSKAS, M., et al. *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 76.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga“ // Teismų praktika, 2007, Nr. 27.

²⁰⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 balandžio 23 d. sprendimas byloje Van Mechelenas prieš Nyderlandus, pareiškimo Nr. 55/1996/674/861-864.

sekančiu argumentu: „tam tikrais atvejais vizualinių ir akustinių kliūčių naudojimas gali sukelti sunkumų gynybai ir menkinti tokiu būdu gaunamų įrodymų patikimumą²⁰¹ .

Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad teismas vertina įrodymų pakankamumą pagal savo vidinį įsitikinimą, kurį tam tikra apimtimi riboja minėta BPK nuostata. Šiame kontekste taip pat reiktų pridurti, jog įrodymų pakankamumas teismo išvadoms grįsti yra daugiau fakto, o ne teisės klausimas.

Teismų praktika akcentuoja, kad teismo išvadų pagrindimas vien asmenų parodymais, duotais ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, reikštų įrodymų vertinimo taisyklių pažeidimą. Tai reiškia, jog tokių parodymų visuma neturi įrodomosios reikšmės, todėl niekada negalės sudaryti pakankamo įrodymų kiekio atitinkamoms išvadoms pagrįsti. *„Kita vertus, kai ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai atitinka kitus byloje surinktus ir teismo patikrintus įrodymus ir tų įrodymų pakanka išvadai apie inkriminuojamos nusikalstamos veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ar nekaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, šie parodymai išlieka svarbus teismo vidinį įsitikinimą formuojantis veiksnys“²⁰².*

Visos byloje įrodinėtinos aplinkybės turi būti nustatytos taip, kad neliktų jokių bent kiek pagrįstų abejonių dėl įrodinėjamų aplinkybių buvimo: *„nuosprendyje išdėstytos teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes“²⁰³.* Priešingu atveju teismas privalo vadovautis *in dubio pro reo* principu, t. y. visas abejones aiškinti kaltinamojo naudai²⁰⁴. Tai reiškia, kad nuosprendis negali būti pagrįstas spėjimais bei prielaidomis. Antra vertus, bet kurias abejones, kylančias dėl tam tikrų reikšmingų bylai aplinkybių, yra būtina stengtis pašalinti. Vidinis įsitikinimas – tai labai aukšto lygio tikimybė, kuriai esant galima priimti sprendimus, nuo kurių priklausys patys svarbiausi žmogaus interesai. Dėl to galutiniame įrodinėjimo etape vidinis įsitikinimas turi esminės reikšmės susiformuoti kategoriškoms išvadoms.

Atkreiptinas dėmesys, kad civiliniame procese teisėjas neprivalo būti visiškai įsitikęs: „faktas gali būti pripažintas įrodytu, jeigu šalies, kuri juo remiasi, pateikti įrodymai leidžia daryti labiau tikėtiną išvadą jį esant nei jo nesant“²⁰⁵.

²⁰¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 168

²⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-198/2008.

²⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2009.

²⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-528/2008.

²⁰⁵ MIKELĖNAS, V, et al. *Civilinio proceso teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 422.

Įrodymų pakankamumo vertinimo objektas – tai byloje turimų įrodymų visuma. Tačiau šią visumą nereikia suprasti kaip tam tikrą atskirų įrodymų aritmetinę sumą. Teismas gali daryti pagrįstas išvadas, tik susiejant įrodymus į vieningą loginę grandinę²⁰⁶.

BPK įtvirtina laisvo įrodymų vertinimo principą, kuris eliminuoja galimybę traktuoti kaltinamojo prisipažinimą, t. y. savęs įkaltinimą, vieninteliu bei pakankamu įrodymu darant išvadą dėl jo kaltumo ar nekaltumo. Jeigu kaltinamasis prisipažįsta kaltu, tai neatleidžia teismo nuo pareigos nuosprendyje nurodyti įrodymus, patvirtinančius prisipažinimą. Prisipažinimas šių laikų moderniajame baudžiamajame procese nėra suabsoliutinamas ir laikomas „įrodymų karaliene“. Šiuo klausimu yra pasisakęs ir EŽTT: „kaltinamojo prisipažinimas nepaneigia nusikaltimo provokacijos ir iš to kylančių padarinių“²⁰⁷.

Su įrodymų pakankamumo vertinimu glaudžiai susijęs įrodinėjimo ribų klausimas: *„Įrodymų pakankamumo reikalavimas reiškia, kad baudžiamajame procese neturi būti įrodinėjama iki begalybės. Nors pirmosios instancijos teismas ir siekė apklausti liudytojas S. L. ir D. L., tačiau ir be jų parodymų padarė išvadą, kad kitų įrodymų pakanka pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį ir nėra pagrindo manyti, kad šių liudytojų parodymai galėtų būti kitokią išvadą galintys pagrįsti įrodymai“*²⁰⁸. Tai reiškia, kad įrodinėjimas baudžiamajame procese turi ribas – jis turi vykti tol, kol nustatomos visos svarbios (o ne visos įmanomos) bylai aplinkybės ir nelieka protingos tikimybės, kad naujų duomenų tyrimas galėtų pakeisti daromas išvadas dėl tam tikrų svarbių aplinkybių pripažinimo nustatytomis ar nenustatytomis.

²⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-483/2007.

²⁰⁷ GODA, G. *Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką* // Teisė, 2009, t. 73, p. 9-18.

²⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-505/2006.

IŠVADOS

1. Dabartinės įrodymų vertinimo sampratos, grindžiamos laisvu įrodymų vertinimu, užuomazgos Lietuvoje siejamos su XIX a. carinės Rusijos imperijos buržuazinės Prancūzijos pavyzdžiu įvykusia teismų reforma.
2. Teismų praktikos bei doktrinos analizė leidžia teigti, jog pagal BPK 20 straipsnio 2 dalį teismo prerogatyva yra: byloje surinktų faktinių duomenų įvertinimas pagal įrodymams keliamus reikalavimus bei jų (ne)pripažinimas įrodymais ir teismo išvadų pagrindimas įrodymais pripažintais duomenimis. Todėl BPK 20 straipsnio 5 dalyje vartojamą terminą „įrodymų vertinimas“ tikslingiau keisti į „faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo“ sąvoką.
3. Galiojančio BPK 20 straipsnyje įstatymo leidėjas įtvirtino esmines faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo taisykles. Tačiau nekvestionuojamas tiek praktikos, tiek doktrinos poreikis suformuluoti faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo sąvoką, kurią būtų galima apibrėžti taip: tai maštomoji, loginė teismo, kaip vienintelio kompetetingo įrodymų vertinimo subjekto veikla, kuri remiasi atitinkamomis teisės normomis ir kurios metu šis subjektas vertina kiekvieną įrodymą (duomenis) pagal savo vidinį įsitikinimą, siekiant nustatyti jo sąsajumą, leistinumą, bei įrodymų visumą, siekiant nustatyti reikiamą jų pakankamumą, kad būtų užtikrinta baudžiamojo proceso paskirtis.
4. Vidinio įsitikinimo procesinė pusė atskiria jį nuo nuojautos, intuicijos, kadangi jis susiformuoja realios tikrovės pažinimo procese, remiasi išsamiu bylos aplinkybių išnagrinėjimu, pasireiškia procesinių aktų motyvavimu, grindžiamas tik sąsajais, leistiniais, patikimais ir pakankamais sprendimui priimti duomenimis. Vidinis įsitikinimas privalo formuotis besąlygiškai laikantis įstatymo.
6. BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintas reikalavimas vertinant duomenis (įrodymus) vadovautis įstatymu negali būti suprantamas tik kaip reikalavimas paisyti BPK, o turi būti aiškinamas plačiau, kaip nustatantis pareigą vadovautis ir kitais norminiais teisės aktais (ratifikuotomis tarptautinėmis sutartimis, baudžiamuoju įstatymu, poįstatyminiais teisės aktais).
7. Baudžiamojo proceso įstatymas neįtvirtina byloje įrodinėtinų aplinkybių sąrašo, todėl faktinių duomenų sąsajumo vertinimas vyksta išimtinai pagal vidinį įsitikinimą, t. y. teismas, išsamiai ir nešališkai ištyręs faktinius duomenis, pats nusprendžia, ar jie turės reikšmės bylai išspręsti teisingai.

8. BPK 220 straipsnio 1 dalies nuostata, įpareigojanti prokurorą teismui perduoti kaltinamąjį aktą kartu su *visa* baudžiamosios bylos medžiaga yra atitinkanti BPK 20 straipsnio 2 dalį. Ankstesnis reglamentavimas, leidęs prokurorui pačiam spęsti dėl perduodamos ikiteisminio tyrimo medžiagos apimties, iš dalies riboja teisėjo vidinį įsitikinimą, nes *a priori* nusprendavo dėl duomenų sąsajumo arba nesąsajumo.
9. Dabartinė faktinių duomenų leistinumo samprata savyje inkorporuoja ne tik procesinės formos reikalavimus, bet ir duomenų patikimumo, kaip turinio, reikalavimą, kuris, kaip rodo teismų praktika, tam tikrais atvejais, esant procesinės formos pažeidimams, tampa tuo kriterijumi, kurį įvertinus daroma išvada dėl faktinių duomenų pripažinimo leistiniais arba neleistiniais.
10. Duomenų patikimumas gali būti vertinamas ne tik atliekant konkrečius procesinius veiksmus, bet taip pat gretinant duomenis gautus iš vieno šaltinio, su duomenimis gautais iš kito šaltinio racionalios logikos dėsniais pagrįstos mąstomosios veiklos pagalba.
11. Baudžiamojo proceso įstatymas nenustato, kiek ir kokios rūšies įrodymų turi pakakti sprendimui byloje priimti, tačiau teismas, vertindamas įrodymus pakankamumo aspektu, turi atsižvelgti: pirma, į materialų kriterijų, kuris pasireiškia kaip aukščiausio laipsnio tikimybė, kuriai esant vertinimo subjektas įrodinėtiną faktą laiko įrodytu ir antra, į formalų kriterijų, draudžiantį sprendimą priimti ir jį grįsti tik įslaptintų liudytojų parodymais.

SANTRAUKA

ĮRODYMŲ VERTINIMAS TEISMO NUOSPRENDYJE

2003 metų gegužės 1 dieną įsigaliojęs naujasis baudžiamojo proceso kodeksas pakeitė iki tol ilgą laiką vyravusią įrodymų sampratą tuo pačiu koreaguodamas įrodymų vertinimo koncepciją, pagal kurią faktinių duomenų pripažinimo įrodymais ir įrodymų vertinimo prerogatyva koncentruojama tik vienintelio subjekto, t. y. teismo, rankose. Įrodymų vertinimo, kaip esminio įrodinėjimo proceso etapo, reikšmingumas nekvestionuojamas nei teisės moksle, nei teismų praktikoje. Darbe pirmiausia pateikiama trumpa egzistavusių įrodymų vertinimo sistemų istorinė apžvalga, akcentuojant inkvizicinio baudžiamojo proceso gyvavimo metu vyravusią formaliąją įrodymų vertinimo sistemą, teismo vaidmenį joje bei jos visišką diskreditavimą ir perėjimą į naująją vertinimo sistemą, kurios šerdį sudaro laisvas įrodymų vertinimas. Toliau darbe išsamiai analizuojami Lietuvos ir užsienio autorių pateikiami pasiūlymai, kaip turėtų būti apibrėžiamas įrodymų vertinimas bei bandoma pateikti tokią sąvoką, išskiriami esminiai jos požymiai. Ypatingas dėmesys skiriamas įrodymų vertinimo taisyklių turiniui, o būtent reikalavimui vertinant faktinius duomenis (įrodymus) vadovautis vidiniu įsitikinimu, pagrindžiant jį išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu bei reikalavimui viso vertinimo proceso metu bei jo rezultate, vadovautis įstatymu. Kiekviena išskirta taisyklė analizuojama pasitelkus įstatyminę bazę, doktriną, teismų praktikos pavyzdžius. Daug dėmesio skiriama vidinio įsitikinimo, kaip vertinimo kriterijaus, formavimosi procesui, jo subjektyviajai ir objektyviajai pusėms. Analizuojant kitą vertinimo kriterijų – reikalavimą vadovautis įstatymu, pabrėžiama, jog toks reikalavimas neturi būti suprantamas tik kaip nurodymas vadovautis baudžiamojo proceso kodeksu, bet apima ir kitus teisės šaltinius. Galiausiai darbe atskleidžiamas faktinių duomenų (įrodymų) vertinimo turinys, apimantis faktinių duomenų (įrodymų) vertinimą sąsajumo, leistinumo aspektu, o jų visumos – pakankamumo aspektu.

SUMMARY

THE EVALUATION OF EVIDENCE IN THE SENTENCE OF THE COURT

The Criminal procedure code of Lithuania, entered into the force first May 2003, replaced the long prevailing notion of evidence while adjusting the evaluation of evidence approach whereby the prerogative of recognition of facts and the evaluation of evidence is concentrated in the only single entity, that is, in the hands of the court. The significance of the evaluation of evidence, being as the main part of the substantiation process, is unquestionable right neither in doctrine, neither in case law. Firstly, the paper provides a brief historical overview of the evaluation of the evidence existed systems, emphasizing on the inquisitorial criminal process during the life of evidence prevailing in the formal evaluation system, court's role in it and its full discredit by transition to the new evaluation system, with its core – free evaluation of evidence. Further in the paper is particularly analysed the suggestions of Lithuanian and foreign authors', how should be defined the term – evaluation of evidence and trying to give a definition of its key features distinguish, namely, requirement for the evaluation of facts (evidence) to follow the inner conviction, justifying it on thorough and impartial examination of the circumstances, requirement for the overall evaluation process and its outcome – follow the law. Each rule is derived through the analysis of legislation, doctrine and judicial practice. Much attention is paid to the formation process of inner conviction, its objective and subjective sides. The analysis of the other evaluation criteria - requirement to follow the law, is stressed that such a requirement should not be construed only as a guide instruction of the Code of Criminal Procedure, but also includes other legal sources. Finally, the paper reveals the content of the evaluation of the facts (evidence), including the evaluation on the relevance and the admissibility of the facts (evidence) and them as a whole - the sufficiency of the facts (evidence).

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Tarptautiniai teisės aktai:

1. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987;
2. 1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos Visuotinė žmogaus teisių deklaracijos // Valstybės žinios. 2006. Nr. 68-2497;
3. Europos Tarybos Ministrų komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacija Nr. R (94) 12 dėl teisėjų nepriklausomumo, veiksmingumo ir vaidmens // JURKA R.; *et. al Pagrindinės Europos Tarybos rekomendacijos baudžiamojo proceso srityje*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 105.

Įstatymai ir kiti norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33 – 1014;
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37 – 1341;
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 42;
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1;
5. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-148;
6. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 85-2566;
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120;
8. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas, patvirtintas Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8.

Travaux préparatoires:

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (projektas) // Teisės problemos, 1999, Nr. 3.

Specialioji literatūra:

1. АЛЕКСАНДРОВ, А. И. [и др.]. *Уголовный процесс России:общая часть: учебник. Санкт-Петербург : Издательский дом Санкт-Петербургского государственного университета, 2004;*
2. AMBRASAITĖ, G. *Teismo nepriklausomumas ir visuomenės pasitikėjimas teismu* // Justitia, 2000, Nr. 6;
3. ANCELIS, P. *Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teises ikiteisminiame etape* // Jurisprudencija, 2006, t. 11(89);
4. ANCELIS, P., ŠAPALAITĖ, E. *Daiktų statusas baudžiamajame procese* // Jurisprudencija, 2003, t. 49(41);
5. ANDRIULIS, V., *et al. Lietuvos teisės istorija.* Vilnius: Justitia, 2002;
6. ARLAUSKAITĖ – RINKEVIČIENĖ, U. *Pažinimo proceso ir tiesos nustatymo baudžiamajame procese probleminiai aspektai* // Jurisprudencija, 2006, t. 11(89);
7. АРСЕНЬЕВ, В. Д. *Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе.* М.: Юрид. лит, 1964;
8. БАЛАКШИН, В.С. *Доказательства в теории и практике уголовно-процессуального доказывания: монография. Екатеринбург: ООО «Изд-во УМЦ УПИ», 2004;*
9. BERMAN, J. H. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis.* Iš anglų kalbos vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai, 1999;
10. CININAS, A. *Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumų problemos Lietuvoje baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje* // Jurisprudencija, 2001, t. 23 (15);
11. DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas.* Vilnius: Mintis, 1978, p. 25-26.
12. DANISEVIČIUS, P., *et al. Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese.* Vilnius, 1971;
13. ГЛАЗЕР, Ю. *Руководство по уголовному процессу.* СПб., 1886, Т. 1, Вып. 2;
14. GODA, G. *Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudiamajame procese* // Teisė, 2010, t. 76;

15. GODA, G. *Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką* // Teisė, 2009, t. 73, p. 9-18;
16. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005;
17. GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V–XI dalys (221–461 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
18. GODA, G.; et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003;
19. GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius: Saulužė, 1997;
20. ГРОШЕВОЙ, Ю. М. *Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве*. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1975;
21. JUODKAITĖ – GRANSKIENĖ, J. *Teismo ekspertizės išvadų vertinimas* // Jurisprudencija, 2001, t. 22(14), p. 84-85;
22. JUOZAPAVIČIUS, A. *Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamajame procese* // Teisė, 2010, t. 77, p. 89-90;
23. JUOZAPAVIČIUS, A. *Įrodymų leistinumas Vokietijos baudžiamajame procese* // Teisė, 2008, t. 68;
24. JURGAITIS, R. *Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma: daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė)*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004;
25. JURKA, R., et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius, 2009;
26. JUSTICKIS V. *Bendroji it teisės psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004;
27. KANAPECKAITĖ, J. *Galimybė atlikti proceso veiksmus su asmenimis, turinčiais psichikos trūkumų (sutrikimų), ir gautų duomenų įrodomoji reikšmė* // Jurisprudencija, 2005, t. 77(69);
28. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytas iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didž. Lietuvos ir Klaipėdos krašto baudžiamojo proceso teisę*. Neoficialus leidimas. Redagavo KAVOLIS, M. Kaunas: „Literatūros“ knygynas, 1933;
29. KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte* // Justitia: Vilnius, 1998, Nr. 5;

30. KAZLAUSKAS, M., et al. *LTSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1989;
31. КОРНЕВ, Г.П. *Методологические проблемы уголовно-процессуального познания*. Н.Новгород, 1995;
32. ЛАРИН, А.М. *Проблемы расследования в советском уголовном процессе*. Дисс. на соиск. учен. степени доктора юрид. наук. Москва, 1970;
33. LIAKAS, A. *Teismo nuosprendis*. Vilnius: Mintis, 1965;
34. LAUŽIKAS, E., et al. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003;
35. MACHOVENKO, J. *Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje* // *Teisė*, 2005, t. 55;
36. MAKSIMAITIS, M. *Užsienio teisės istorija. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas*. Vilnius: Justitia, 2002;
37. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918 – 1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001;
38. MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997;
39. МАНЬШЕВ, Ю. Г. *О структуре убеждения как философско – социологической категории* // Тр. Иркут. Ин – та нар. хоз – ва. Иркутск, 1967;
40. MERKEVIČIUS, R. *Teismo nešališkumo principo samprata Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje* // *Teisė*, 2010, t. 76, p. 78;
41. MERKEVIČIUS, R. *Kaltinamojo teisės į nešališką teismą (teismo nešališkumo principo) samprata aukščiausių nacionalinių teismų jurisprudencijoje* // *Teisė*, 2010, t. 76;
42. MERKEVIČIUS, R., et al. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrus, 2009;
43. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008;
44. МИХАЙЛОВСКАЯ, И. Б. *Цели, функции и принципы российского уголовного судопроизводства (уголовно – процессуальная форма)*. Москва: Проспект, 2003;
45. МИХЕЕНКО, М. М. *Доказывание в уголовном процессе*. Кивв, 1984;
46. MIKELĖNAS, V., et al. *Civilinio proceso teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003;

47. МИНЬКОВСКИЙ, Г. М. Оценка доказательств. *Научно-практический комментарий к УПК РСФСР*, 1997;
48. МОИСЕЕВА, Т. В. *Объективность и беспристрастность суда первой инстанции*. Москва: Юрлитинформ, 2006;
49. NEKROŠIUS, V. *Oficialūs rašytiniai įrodymai civiliniame procese* // Teisė, 1999, t. 33(4);
50. ОРЛОВ, Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе. Москва: Юристъ, 2009;
51. ОЖЕГОВ, С.И. *Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой*. – М., 1989;
52. ПОПЛАВСКАЯ, Н. Н. *Свобода оценки доказательств в уголовном судопроизводстве России*. Москва: Юрлитинформ, 2009;
53. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001;
54. PRAPIESTIS, J., et al. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ komentaras* // Teisės problemos, 1999, Nr. 1-2;
55. РАТИМОВ, А. Р. *Теория судебных доказательств в советском уголовном процессе*. Москва: юпидическая литература, 1973;
56. РЕЗНИК, Г. М. *Внутреннее убеждение при оценке доказательств*. Москва: Юридическая литература, 1977;
57. RINKEVIČIUS, J. *Dokumentų savoka baudžiamajame procese. Pagrindiniai reikalavimai pripažįstant dokumentus įrodymais* // Teisė, 2004, t. 52;
58. RINKEVIČIUS, J. *Daiktiniai įrodymai.: tokotoji priemonė*. Vilnius, 1996;
59. RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: tokuto priemonė*. Vilnius, 1990;
60. SABONIS, D. *Vidinis įsitikinimas, kaip įrodymų ir duomenų vertinimo kriterijus* // Teisės problemos, 2006, Nr. 2;
61. SESICKAS L. *Teismų nepriklausomumas Lietuvoje: dabartinė būklė* // Justitia, 2000, Nr. 6.
62. СЛУЧЕВСКИЙ, В. *Учебник русского уголовного процесса*. С.-Птб., 1913;
63. СТРОГОВИЧ, М. С. *Курс советского уголовного процесса*. Москва, 1958;
64. STUNGYS, K. *Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte* // Jurisprudencija, 2000, t. 16(8).
65. ŠUMSKAS, A. *Baudžiamųjų bylų nagrinėjimas teisme*. Vilnius: Justitia, 2000;
66. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Москва: Юридическая литература, 1973.

67. TEREBEIZA, Ž. *Laisvas įrodymų vertinimas civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai* // Jurisprudencija, 2007, t. 5 (95);
68. УЛЯНОВА, Л.Т. *Предмет доказывания и доказательства в уголовном процессе*. Москва, 2008;
69. УЛЯНОВА, Л. Т. *Внутреннее убеждение в условиях формирования и его роль в оценке доказательств*. Москва, 1974;
70. VALANČIUS V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai (teisė)*. Vilniu: Lietuvos teisės universitetas, 2000;
71. VALANČIUS, V. *Nepriklausomas tesimas ir nepriklausomas teisėjas – žmogaus teisių garantas* // *Žmogaus teisių problema baudžiamojoje teisėje ir baudžiamajame procese: Konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1995;
72. VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919-1940 metais*. Vilnius: *Justitia*, 1996;
73. ZUCKERMAN, A. S. *Principles of Criminal Evidence*. Oxford : Clarendon Press, 1989.

Konstitucinio Teismo nutarimai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2007-10-22, Nr.110-4511;
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006-11-27, Nr.130-4910;
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2006-01-16, Nr. 7-254;
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios, 2001-02-12, Nr. 14-445;
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999-12-21, Nr.109-3192;
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1999-02-05, Nr. 15-402;
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1995-12-06, Nr.101-2264.

Teismų praktika:

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. spalio 10 d. sprendimas byloje *Daktaras prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 42095/98;
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. birželio 9 d. sprendimas byloje *Texeira de Castro prieš Portugaliją*, pareiškimo Nr. 25829/94;
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 balandžio 23 d. sprendimas byloje *Van Mechelenas prieš Nyderlandus*, pareiškimo Nr. 55/1996/674/861-864.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. birželio 10 d. sprendimas byloje *Pullar prieš Didžiąją Britaniją*, pareiškimo Nr. 22399/90.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1970 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Delcourt prieš Belgiją*, pareiškimo Nr.2689/65;
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 09 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-466/2010;
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-246/2010;
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2010;
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-105/2010;
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-498/2009;
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2009;
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-100/2009;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-528/2008;
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-528/2008;
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-469/2008;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-198/2008;

17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-275/2008;
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205/2008;
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2007;
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-218/2008;
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-117/2008;
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-21/2008;
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-550/2007;
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-789/2007;
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-692/2007;
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-676/2007;
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-647/2007;
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-646/2007;
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-573/2007;
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-483/2007;
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-496/2007;
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga // Teismų praktika, 2007, Nr. 27.
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-451/2007;

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-450/2007;
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-362/2007.
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-384/2007;
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-325/2007;
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-305/2007;
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-142/2007;
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-144/2007;
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-133/2007;
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2007;
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-710/2006;
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-589/2006;
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-624/2006;
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-531/2006;
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-475/2006;
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. rugsėjo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-505/2006;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-361/2006;
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-256/2006;

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316/2006;
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-176/2006;
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-297/2006;
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-106/2006;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2006;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-81/2006;
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-558/2005;
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-645/2005.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-511/2005.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-435/2005;
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-417/2005;
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-202/2005;
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2005.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-172/2005;
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2005;
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-32/2005.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-255/2005;

68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gruodžio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-708/2003;
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1034/2003.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 „Dėl teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” // Teismų praktika, Nr. 19, Vilnius: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, 2003;
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2003;
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-120/1999;
73. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. kovo 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-52/2008.
74. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-34/2008;
75. Lietuvos Apeliacinio Teismo 2007 m. balandžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-77/2006.

Elektroniniai dokumentai:

1. Code of Criminal Procedure of France. Act no. 2005-1550 of 12 December 2005. [Žiūrėta 2011-03-06]. Prieiga per internetą:
<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=34;>
2. Criminal Procedure Code of the Republic of Moldova No. 122-XV dated 14.03.2003. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:
<http://www.norlam.md/docs/Criminal%20Procedure%20Code%20RM.pdf>;
3. Criminal Procedure Code of the Republic of Tajikistan. From 3 December 2009. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:
http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?Regnom=30692;
4. Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia. Passed 12 February 2003, entered into force 1 July 2004. [Žiūrėta 2011-03-13]. Prieiga per internetą:

<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1666/file/1f0a92298f6ba75bd07e101cdb93.htm/preview>;

5. Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia. Entered into force 1 January 2002. [Žiūrēta 2011-03-13]. Prieiga per internetu:

<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>;

6. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (УПК РФ) от 18-12-2001, N 174-ФЗ. [Žiūrēta 2011-03-13]. Prieiga per internetu:

<http://base.garant.ru/12125178-008.htm#par790>;

7. Criminal Procedure Code of the Republic of Bosnia and Herzegovina. "Official Gazette" of Bosnia and Herzegovina, 3/03. [Žiūrēta 2011-03-13]. Prieiga per internetu:

http://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Bosnia-Herzegovina/Ba_Criminal_Procedure_Code;

8 Уголовно-процессуального кодекса Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 года (по состоянию на 21 июля 2010 года). [Žiūrēta 2011-03-03]. Prieiga per internetu:

<http://legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>;

9. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3. [Žiūrēta 2011-03-01]. Prieiga per internetu:

<http://www.pravo.by/webnpa/text.asp?RN=HK9900295>;

10. Federal rules of evidence. Enacted by Public Law 93-595, approved January 2, 1975. [Žiūrēta 2011-03-04]. Prieiga per internetu:

http://www.uscourts.gov/rules/Evidence_Rules_2007.pdf;

11. Нормативное Постановление Верховного суда РК от 20.04.2006 N 4 "О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам". [Žiūrēta 2011-03-07]. Prieiga per internetu:

<http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=03416&ogl=all>;

12. ШЕРБАКОВ, С. В. *Оценка свойств доказательств в российском и американском уголовном судопроизводстве*. [Žiūrėta 2011-03-04]. Prieiga per internetą:

[www.uralraj.ru/UserFiles/Shzerbakov%20S_V_\(1\).doc](http://www.uralraj.ru/UserFiles/Shzerbakov%20S_V_(1).doc);

13. Lietuvių kalbos žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: *Naktinienė G., Paulauskas J., Petrokienė R., Vitkauskas V., Zabarskaitė J.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.

<http://www.lkz.lt/startas.htm> [2010-12-13];

14. Lietuvių kalbos žodynas (t. I-XX, 1941-2002): elektroninis variantas / redaktorių kolegija: *NAKTINIENĖ, G., et al.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. [Žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą:

<http://www.lkz.lt/startas.htm>;

15. Žodynas.lt. [Žiūrėta 2011-02-15]. Prieiga per internetą:

<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/S/sangraza>.